

VEJE IND OG UD AF KRIMINALITET

TIDLIGERE KRIMINELLE UNGES ERFARINGER

Publikationen er udgivet af

Socialstyrelsen

Edisonsvej 18, 1.

5000 Odense C

Tlf: 72 42 37 00

E-mail: socialstyrelsen@socialstyrelsen.dk

www.socialstyrelsen.dk

Forfatter: NIRAS Konsulenterne

Tryk: Damgaard-Jensen

1. oplag, 500 stk.

Indhold udarbejdet af NIRAS for Socialstyrelsen.

Udgivet 18-06-2012

ISBN: 978-87-92905-28-4

VEJE IND OG UD AF KRIMINALITET

Tidligere kriminelle unges erfaringer

INDHOLDSFORTEGNELSE

	FORORD	8
1	INDLEDNING	10
2	PORTRÆTTER	14
3	VEJEN IND I KRIMINALITET	56
	Ustabile tilhørsforld	56
	En tung bagage	60
	Frihed til ballade	61
	Regler og spilleregler	62
	Drengestreger	65
	Fysisk sprog	67
	Det første møde med alkohol og stoffer	68
	Andre interesser	69
	Vejen ind i kriminalitet	70

4	DET KRIMINELLE LIV	72
	Et særligt liv	72
	Fællesskab og tillid	73
	Respekt!	74
	Stofferne koster	77
	Penge mellem hænderne	79
	Vold som løsning	81
	Det kriminelle liv	83
5	AT VÆRE STRAFFET	84
	Straffet	84
	Frie rammer	85
	En lærestreg	86
	En del af gamet	88
	En lettelse	89
	At indordne sig	90

Hierarkiet blandt de indsatte	92
Kriminalitetsskole	94
Ikke alle fængsler er ens	95
Ansatte og indsatte	96
Returbillet	98
Det gode tilbud	99
At være straffet	100

6

VEJEN UD AF KRIMINALITET 102

Vendepunktet	102
Ramt bunden	103
Betydningsfulde personer	105
Nære relationer	106
Hjælp til at komme videre	108
Miljøskifte	109
Normalisering af relationer	111

114

	Selvindsigt	117
	Selvrespekt og arbejde	120
	Den kriminelle fristelse	121
	Vejle ud af kriminalitet	
		122
7	HVAD VIRKER?	122
	Det lykkedes	122
	Social kontrol	123
	Beskæftigelse	124
	Vejvisere	124
	Spille efter reglerne	125
	Løsladelse med fortøjning	
		126
8	OM UNDERSØGELSEN	
		130
9	LITTERATUR	

FORORD

Kriminalitet i den vestlige verden er i udpræget grad et ungdomsfænomen (Ungdomskommissionens betænkning, 2009). De unge 15-24-årige er således tre gange så hyppigt repræsenteret i det strafferetlige system, som de er i befolkningen som helhed. De sidste 20-30 år er kriminaliteten blandt unge imidlertid mindsket. Der er en mindre del af de unge, som har erfaring med kriminalitet. Til gengæld koncentrerer kriminaliteten blandt færre unge.

Både national og international forskning viser, at alvorlig kriminalitet begås af en lille gruppe af socialt belastede unge, der kommer fra meget resourcesvage familier (Bryderup, 2010). Samlet set er der en tendens til, at flere unge er helt lovlydige, mens de unge, der er kriminelle, bliver mere 'erfarne' og begår kriminalitet flere gange (Balvig 2006 og 2011).

Denne bog giver et indblik i tidligere kriminelles egne historier om deres veje ind og ud af kriminalitet. Bogen bygger på en undersøgelse, som NIRAS har lavet for Socialstyrelsen. Undersøgelsen

er bygget op omkring livshistorieinterview med 20 tidligere kriminelle. Analysen af fortællingerne fokuserer på det, som de tidligere kriminelle tillægger betydning og lægger vægt på i deres fortællinger.

Der er mange veje ind og ud af kriminalitet, og ingen af de tidligere kriminelles historier er ens, ligesom kriminaliteten naturligvis ikke omfatter hele deres identitet. Men der er træk der går igen, og der er emner, som deres meget forskellige historier viser, er vigtige på tværs.

Analysen viser, at noget helt centralt for både vejene ind og ud af kriminaliteten er tilhørsforhold og anerkendelse. De unge lægger meget vægt på sociale fællesskaber og identitet i forhold til at være nogen og noget. Herudover spiller institutioner samt vold og stoffer også en afgørende rolle i mange livshistorier. Disse forhold vil være en rød tråd i bogen, hvor de vil blive udfoldet i forhold til de forskellige situationer, som de tidligere kriminelle befinder sig i.

Bogen indledes med korte, anonymiserede portrætter af de tidligere kriminelle. I de efterfølgende kapitler sammenfatter vi historierne i de overordnede faser, som er fælles for de tidligere kriminelle. Vi begynder med et kapitel om vejen ind i kriminalitet, fortsætter med et kapitel om at være kriminel, følger op med et kapitel om at være straffet og slutter af med et kapitel om veje ud af kriminalitet. Disse kapitler er bygget op omkring citater, der lader de enkelte personers fortællinger og forklaringer træde frem.

Bogen rundes af med et kapitel, som sætter fokus på, hvad de tidligere kriminelle historier peger på kan stoppe kriminaliteten. Kapitlet sammenfatter, hvad de tidligere kriminelle mener har haft betydning for deres vej ud af kriminalitet, og hvad de mener kunne have forhindret den kriminelle løbebane.

De 20 tidligere kriminelle, der har bidraget med deres historier, optræder alle anonymt. Vi skylder hver af dem en stor tak. Mange af dem har udtrykkeligt ønsket, at deres historie kommer til at give mening ved, at andre lærer af deres erfaringer. De ønsker at gøre en forskel i forhold til at advare unge, der er fristet af det kriminelle liv og i forhold til initiativer, der udvikles til kriminelle. Vi skylder også en meget stor tak til de organisationer, som har støttet de tidligere kriminelle på vejen ud af kriminalitet og bragt os i kontakt med de unge: KRIS-Danmark, Pension Skejby, High:five, Aholdet og Cafe Exit.

1 INDLEDNING

Tidligere kriminelle fortæller

20 tidligere kriminelle har stillet deres historier til rådighed for at fortælle, hvorfor de blev kriminelle, og hvad der har bragt dem ud af kriminaliteten igen.

Disse 20 personers historier viser, at det kan lade sig gøre at bryde en kriminel løbebane. Men historierne vidner også om, at det er en krævende opgave at skifte et kriminelt liv ud med et lovlydigt. De 20 tidligere kriminelle, der bidrager til denne bog, kaster lys over, hvad der har påvirket dem til at vælge den kriminelle kurs til og fra. Det er disse fællesstræk, som bogen fokuserer på.

Bogen udpeger fire skridt i de tidligere kriminelles vej ind i og ud af kriminaliteten. Bogens væsentligste formål er at lade de tidligere kriminelle komme til orde og fortælle deres historier om hvert af disse skridt. Nedenfor følger en kort sammenfatning af hvert af disse fire skridt og de anbefalinger, som de gav anledning til.

Veje ind i kriminalitet

De fleste af de 20 tidligere kriminelle forbinder deres kriminalitet med, at de har oplevet brud og mangel på opmærksomhed i barndommen.

De tidligere kriminelles historier vidner om, at de har kæmpet for opmærksomhed, og at deres kamp gik i en negativ retning. De savnede opmærksomhed og fandt egne veje til at få den.

De tidligere kriminelle efterlyser, at der havde været større opmærksomhed om og kontrol med, hvad de lavede som børn og unge. Samtidig fremhæver de et behov for stærkere konsekvens, når de udviklede sig i en negativ retning. Flere efterlyser, at nogle greb ind over for det dårlige selskab, de opsøgte.

Det kriminelle liv

Flere af de tidligere kriminelle mener selv, at de har haft for lidt at beskæftige sig med og for lang snor under opvæksten. Interesser og sport har for flere haft en positiv effekt, i hvert fald for en periode. Her har deres energi og fokus været samlet om noget andet end ballade, og de fik anerkendelse for at være dygtige til noget. Særligt succesoplevelser inden for sport eller i skolen har trukket nogle i en anden retning end den kriminelle. Nogle af de tidligere kriminelle mener, at deres kriminelle løbebane kunne have været undgået, hvis deres succesoplevelser var blevet støttet, fordi de så havde haft større mulighed for at opleve alternativer til det kriminelle liv.

De tidligere kriminelle fortæller om, hvordan det kriminelle liv gav dem oplevelsen af at komme ind i et nyt fællesskab. De indordnede sig i et nyt fællesskab med nye spilleregler. Her blev mange en del af et stærkt loyalitetsbånd mellem kriminelle.

Når de tidligere kriminelle tænker tilbage på, hvad der fik dem til at blive kriminelle, er oplevelsen for flere, at det, der gik galt, var, at det gik godt. De var gode til de kriminelle aktiviteter, og det gav anerkendelse, status og penge.

De tidligere kriminelle efterlyser, at nogle greb ind og blandede sig, så den kriminelle normoverførsel var blevet stoppet af andre former for spilleregler end de kriminelle.

At være straffet

Mange af de tidligere kriminelle oplevede, at deres første fængselsstraf blev det tidspunkt, hvor de officielt blev stemplet som kriminelle. Det er også ofte først med fængselsstraffen, at det blev umuligt for dem at skjule kriminaliteten for omgivelserne, herunder forældre, skole og myndigheder.

De tidligere kriminelle lægger vægt på, at de måtte indordne sig efter fængslets regler og vilkår for at få et godt ophold. For de fleste betød det også, at de måtte finde en plads i hierarkiet blandt de indsatte for at klare sig godt under afsoningen.

Flere af de 20 tidligere kriminelle fremhæver, at det kunne være gået dem bedre, hvis de ikke var blevet straffet sammen med andre kriminelle.

Der er blandt de tidligere kriminelle en opfattelse af, at det er en dårlig ide at samle mange, der er præget af de kriminelle spilleregler. Flere mente, at

deres kriminelle udvikling i høj grad har været præget af, at de blevet samlet med andre – ofte værre – tilfælde af kriminelle. Ophold på institutioner og i fængslet har for en del af de tidligere kriminelle været medvirkende til at styrke den kriminelle livsstil i en periode.

Nogle af de tidligere kriminelle ønsker, at man skal gøre mere ud af at skille de indsatte i fængslerne, dels for at undgå, at det bliver en kriminalitetsskole, dels for at sikre, at de, som ønsker at komme videre, får muligheden for det. De er opmærksomme på, at de selv blev indfanget i de kriminelle sociale spilleregler, som herskede i fængslerne.

Flere kedede sig og spildte tiden i fængslet og vil gerne have haft flere tilbud i form af uddannelse og arbejde til at gå nye veje. De mener, det kunne have hjulpet dem i den rigtige retning tidligere.

Vejen ud af kriminalitet

Det er lykkedes disse tidligere kriminelle at finde vejen ud af kriminaliteten. Men hvordan?

Vejen ud af kriminaliteten er flersporet og brolagt med mange forskellige motiver. Ofte spillede flere forhold sammen og fik dem til at få øjnene op for en ny måde at leve livet på. Det har ikke været let at slippe kriminaliteten, og der er ingen enkel eller sikker metode.

Løsladelsen efter et fængselsophold er potentielt starten på noget nyt, men i praksis vender de kriminelle ofte tilbage til samme omgangskreds, samme livsform og samme problemer. Flere af de tidligere kriminelle fremhæver derfor løsladelsen som et punkt, hvor der er brug for støtte. Det er stort set umuligt at finde vejen ud af kriminaliteten alene. De fleste har fået hjælp og støtte på vejen fra flere sider. Det kan være en ungdomspension og en gradvis normalisering af hverdagen, men det kan også være familie, behandlere, ungdomspensioner, arbejdsgivere, jobprojekter, mentorer og kognitiv terapi.

Det betyder meget for de tidligere kriminelle, at de som ikke-kriminelle skal opbygge en ny form for identitet og anerkendelse. Derfor er det vigtigt for dem at komme i gang med en uddannelse eller få et job – og det skal de ofte have hjælp til. De ved ikke, hvordan man gør.

Samlet set peger fortællingerne på en række forhold, som har indflydelse på udviklingen og afviklingen af en kriminel løbebane. En helt afgørende faktor, som fylder meget i fortællingerne, er behovet for at indgå i forpligtende sociale fællesskaber. En anden væsentlig faktor er mulighederne for at beskæftige sig med noget meningsfuldt og respektabelt i form af job, uddannelse eller fritidsinteresser. En tredje betydningsfuld faktor er det at blive hjulpet på vej af mentorer eller andre, som engagerer sig i deres liv og fremtid. Endelig er der også et udbredt behov for at blive klædt på til at håndtere det ikke-kriminelle samfunds institutioner, rammer og spilleregler – lige fra, hvordan man kan skaffe sig en bolig, til, hvordan man udfylder en selvangivelse.

2 PORTRÆTTER

Dette kapitel præsenterer korte anonymiserede portrætter af hver af de 20 tidligere kriminelle. Sammen med beskrivelsen af deres livshistorie følger et citat, der beskriver hvordan de hver især oplever deres aktuelle situation. Fortællingerne ledsages af en skitse af trin på deres vej: opvæksten, kriminaliteten, straffene, vendepunktet og nu.

KRIMINALITET

OPVÆKST

STRAF

VENDEPUNKT

NU

Lukas er en stor fyr med store overarme og tato-
veringer. Det er tydeligt, at han førhen har brugt
meget tid på bodybuilding.

Lukas sidder roligt i sofaen og udstråler venlighed,
mens han meget entusiastisk fortæller sin historie.
Familien flygtede til Danmark, da han var barn.
Forældrene fik arbejde i Danmark, og Lukas kom i
en skole, hvor han faldt godt til. Her fik han gode
kammerater og fritidsinteresser. Tiden blev blandt
andet brugt på kampsport. Efter folkeskolen fort-
satte han på teknisk skole, med droppede uddan-
nelsen for at få ufaglært arbejde og tjene penge.

Da Lukas var 17 år, flyttede han hjemmefra sam-
men med en kammerat. Han omtaler denne perio-
de i livet som fed. Ifølge ham selv er det først som
21-årig, at han startede sin kriminelle løbebane,
der førte til, at han flere år senere blev rocker.

Lukas dyrkede bodybuilding og blev afhængig af
både steroider og hash. Lukas nød også andres
beundring af hans størrelse og styrke. Han blev
dørvagt på forskellige diskoteker, og han kunne
godt lide at have den rolle, hvor folk havde respekt
for ham på grund af hans størrelse og udstråling.
Han omtaler sig selv som en brutal dørvagt, der
var eftertragtet i diskoteksmiljøet. Som dørvagt og
i fitnessmiljøet fik han ret hurtigt kontakt til det
kriminelle miljø. Lukas begyndte at handle med
stoffer, køre inkassovirksomhed, stjæle biler, bevæge
sig i rockerkredse og omgås våben og blev til sidst
livvagt for højtstående rockere. I den periode blev
han dømt for nogle af sine kriminelle aktiviteter.
Lukas har i alt siddet otte år i fængsel.

Lukas fik undervejs i sit liv børn, men forholdet til
børnenes mor holdt ikke. På et tidspunkt fik han
nok af sin kriminelle tilværelse og af at kæmpe for

”Det er svært at være normal. Det er den hårdeste kamp i mit liv, og jeg har været i gang med det, siden jeg kom ud af fængslet i januar.”

sin position i miljøet. Han trak sig ud af rocker-miljøet og flyttede langt væk med sin nye kone. Hun har fortalt ham, at det skal være helt slut med kriminaliteten, for hvis han fortsætter, vil hun gå fra ham.

Lukas arbejder nu som ufaglært, og han fortæller, at det er svært at leve et liv, der ikke er kriminelt. Det er svært at indrette sig efter ”systemet” – skat, kommune og politi – og kun have en almindelig lønindtægt til rådighed.

Kom til Danmark som 12 årig

Familien flygtet til Danmark

Kernefamilie

Kampsport

Vold

Hæleri

Økonomisk kriminalitet

Stoffer

Rockermiljø

Dømt 1. gang som 19-årig

Dømt 8-10 gange

I alt 8 års fængsel

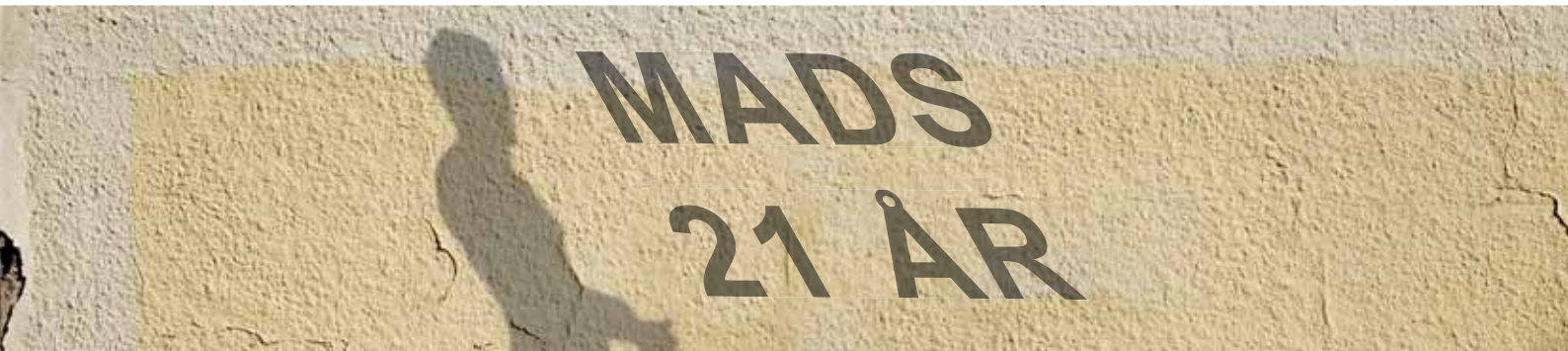
Vold, ulovlig våbenbesiddelse, bedrageri, organiseret kriminalitet, hæleri og narko

Krav fra kæreste og børn

Stress og kampe i rocker miljøet

Arbejder

Bor med kone og børn

Mads er en sporty fyr med flere store tatoveringer, og han er iklædt træningstøj med en mørk hættetrøje. Mads begyndte til kampsport, da han var seks år gammel, og har holdt ved det lige siden.

Mads er vokset op med sine forældre og sin lillesøster. Hans far var butiksejer, og familien boede i Jylland, hvor han blev passet af en barnepige frem til skolestart. Mads betegner sin barndom som god, og han var glad for at gå i skole. Efter folkeskolen startede han på handelsskolen, men ligesom de fleste af sine kammerater, droppede han ud. Herefter startede han på HF, men droppede igen ud, inden for det første år, og fik efterfølgende et arbejde som sikkerhedsvagt.

Mads er kun blevet dømt en enkelt gang. Det skete efter, han en aften var i byen med tre venner, og de kom op at slås med en anden gruppe. Slagsmålet udviklede sig og resulterede i en dom for grov vold. De blev alle tre idømt ti måneders fængsel. Mads følte sig imidlertid uretfærdigt behandlet, da han mener, de handlede i selvforsvar. Ingen af de fem fyre, som de var oppe at slås med, blev dømt. Mads var 20 år, da han blev dømt.

Sammen med en af de dømte venner kom Mads til et statsfængsel, hvor han opholdt sig i 4-5 måneder. Herefter kom han til en ungdomspension på fængselsvilkår for at afsone resten af sin dom. Det overraskede ham, hvor mange stoffer, der var i

”Jeg tænker ikke, der skal ske noget igen, nu vil jeg bare passe min træning og skole. Jeg snakkede med en fra statsfængslet, som sagde, at han altid ville være kriminel, for han havde så mange sagsomkostninger, og den eneste måde at betale af på var ved at begå ny kriminalitet – men det er ikke sådan, min situation ser ud, overhovedet.”

fængslet, og han mener, at mange tager dem for at dulme nerverne – selv har han også enkelte gange røget hash for at slappe af. Han har ikke talt meget med sin familie om opholdet i fængslet, da han ikke mener, de vil kunne forstå det – det vil kun gøre dem bekymrede at høre om.

Mads har været meget glad for at komme til ungdomspensionen. Det har været rart for ham at kunne fortsætte sin træning, og han er igen startet på HF samtidig med, at han uddanner sig videre.

Kernefamilie

Kampsport

Droppet ud af flere ungdomsuddannelser

Vold

Dømt 1. gang som 20-årig

Ene dom: 10 måneder

Grov vold

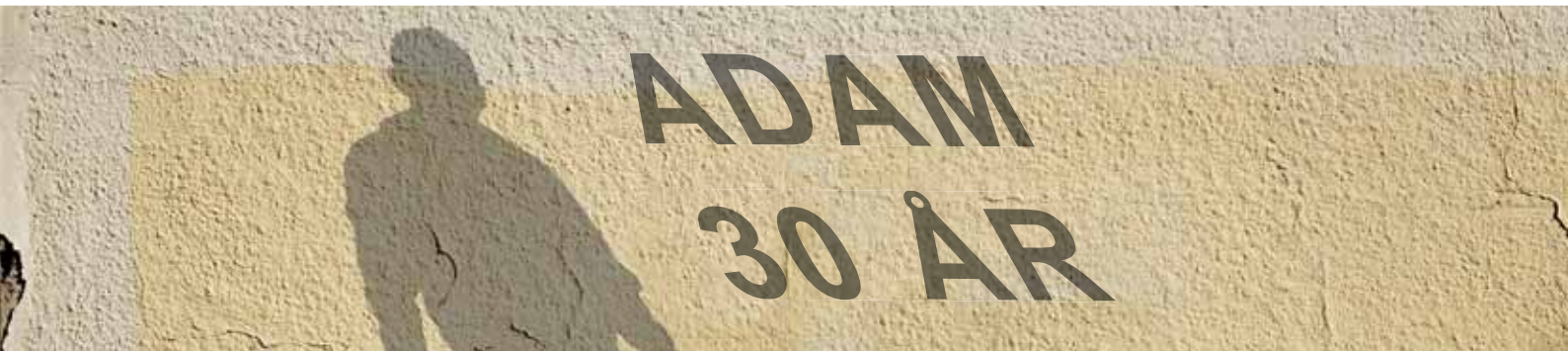
Dommen: Vil ikke ind og sidde igen

Ungdomspension

Ny omgangskreds

Blevet boende frivilligt på pensionen

I gang med HF

Adam har karseklippet hår og virker glad og afslappet. Han er vokset op i en kernefamilie. Han kommer fra en by i Jylland, hvor han boede sammen med sin mor, far, lillesøster og storebror. Forældrene skændtes konstant, og særligt hans mor var strid. Forældrene havde et spil kørende, hvor de hele tiden var modsat hinanden. Hvis farens sagde nej, sagde moren ja – og omvendt. Forældrene var ikke meget hjemme, og Adam fortæller, at han savnede sine forældres kærlighed. Han gjorde derfor alt for at få sine forældres opmærksomhed.

Allerede som lille startede Adam med at prøve grænser af. Han kom med vilje for sent hjem, og hver gang han fik skældud, gjorde han noget, der var lidt værre. Han begyndte at ryge, brød ind i tomme huse og ødelagde en masse ting – han gik hele tiden længere og længere over stregen. Sådan fortsatte det, indtil Adam var 12 år, og familien flyttede til en større by. Herfra gik det ifølge Adam helt galt. Allerede som 13-årig blev han taget af politiet i en stjålet bil. Hans far var meget berørt af situationen, og det påvirkede Adam.

Adam kom ud i et længerevarende hashmisbrug på tre år, og hans kriminelle løbebane tog for alvor fart. Han trak sig ud af skolen, brød ind i huse og stjal biler. Kriminaliteten udviklede sig i takt med et tiltagende misbrug, som nu også omfattede amfetamin og kokain. Efter et ophold hos en plejefamilie valgte han at blive flyttet til en ungdomspension.

Det hele endte rigtig galt, da Adam en sommer tog på familieferie. Der var ikke meget opsyn med ham og fætteren, og de tog i byen og drak. På vej hjem stjal han en bil, og det endte med, at han kørte galt med 240 km i timen. Adam flyttede efterfølgende tilbage til ungdomspensionen, hvor han boede, indtil han fik sin første dom, der lød på 24 dage for biltyveri.

Efter endt afsoning forlod han ungdomspensionen og flyttede hjem til sine forældre igen. Her forsøgte han at arbejde med sig selv, og han fik også et job. I tre år gik det godt. I denne periode så Adam en helt ny side af tilværelsen, men da han en dag

”Jeg vil ikke have flere biler. Jeg har en scooter og en fin cykel, og det er fint. Nu er jeg 30 år, nu skal jeg til at vågne op, og få mig en familie. Nu skal det være slut.”

mistede sit arbejde, begyndte det hele at gå ned ad bakke igen. Han vendte tilbage til de dårlige vaner med stoffer, alkohol og spirituskørsel. På det tidspunkt var Adam 21 år. Endnu engang blev han taget for spirituskørsel uden kørekort, og denne gang fik han en dom på to måneder. Efterfølgende blev han indblandet i rockermiljøet – en tid der var præget af grov vold – og han fik i løbet af de næste år flere domme for vold, spirituskørsel og biltyveri, heriblandt en dom på otte måneder. Efter tre år trak han sig tilbage fra rockermiljøet, men fortsatte med at køre ulovligt i bil. På et tidspunkt blev det hele for meget for Adam, og som 27-årig gik han ned med en depression og forsøgte at tage sit eget liv. Han kom på sygehuset, og her indså han, at det var på tide, at han kom videre. Han fik samtidig sin sidste dom på 17 måneder, som var en samlet dom for flere lovovertrædelser.

Dommen afsoner han nu på en ungdomspension. Adam har flere planer for fremtiden og kunne godt tænke sig at arbejde med børn. Han vil gerne have struktur på hverdagen og komme videre med sit liv.

Konfliktfyldt opvækst

Grænsesøgende

Plejefamilie

Involveret i alvorlig ulykke

Stoffer

Biltyverier

Indbrud

Hæleri

Spirituskørsel

Vold

Rockermiljø

Dømt 1. gang som 18-årig

Dømt 6 gange

Siddet inde samlet ca. 3 år

Grov vold, biltyveri og spirituskørsel

Depression og selvmordsforsøg

Selverkendelse og alder

Pension

Anerkendelse, ansvar og socialt fællesskab

Fyret fra job

Jobsøgende

Drømmer om at blive pædagog, straffeattest en hindring

Da Danny var tre måneder, kom han som adopteret til Danmark. Han er smilende og sidder modsat rettet på stolen. Danny er vokset op i nærheden af København sammen med sine forældre og sin storebror.

Danny har aldrig været glad for at gå i skole, for han følte ikke rigtig, at han havde de samme interesser som sine klassekammerater. Han beskriver sig selv som et udebarn, der godt kunne lide at være sammen med dem, der lavede ballade og drenge-streger. Han begyndte at hænge ud med nogle indvandrerdrengene, for dem var der endnu mere gang i. De startede med at kaste snebolde efter biler, der kom kørende. Men tingene eskalerede, og Danny fik sin første dom som 16-årig, da han antændte en container. Dommen var på to måneders ubetinget fængsel. Danny fortæller, at de hang meget ud på gaden, hvilket passede ham godt, for det var udenfor det foregik. Det udviklede sig endnu videre, og det kom pludselig til at handle om penge. I starten

skaffede de penge ved salg af hash på gaden og småtyverier, men det blev til røverier, for de ville gerne have endnu flere penge. Penge og spænding betyder i det hele taget meget for Danny.

Det første røveri var valgt, fordi de mente, at det var et nemt mål. Det var hele spændingen ved at lave et røveri, der tiltalte Danny. De var flere om at begå røveriet. Der gik ikke mere end en uge, så blev Danny anholdt af politiet, da han på cykel var på vej hjem fra skole. Han sad to måneder i varetægt inden han fik sin dom og blev overflyttet til et åbent fængsel. Danny havde et ønske om at komme i et åbent fængsel, men der gik nogle måneder, inden han fik den mulighed. Han afsonede resten af straffen på en pension og beskriver det åbne fængsel som luksus i forhold til det almindelige fængsel. Man måtte gå rundt, og der var ting, man kunne foretage sig. Han havde også frigang til at kunne starte på en uddannelse på teknisk skole.

”Bestå svendep prøve og blive uddannet, så ved jeg ikke helt, hvad jeg vil, når jeg er udlært. Enten finde et arbejde, eller læse videre til ingeniør, men det ved jeg ikke helt endnu.”

På nuværende tidspunkt har han en lærlingekontrakt på et år, som han har fået hjælp til at finde gennem sin mentor.

Danny siger at pengene taler for, at han kan komme til at lave noget kriminelt igen, men at skulle miste sin læreplads og uddannelse holder ham fra at gøre det. Han holder sig langt væk fra sin gamle omgangskreds, for han ved, at hvis han kommer til at være sammen med dem igen, er der stor risiko for, at han bliver småkriminell.

Han har dog en ny sag om groft hærværk, som han regner med bliver afgjort med en bøde, da han ikke tidligere har lavet nogen form for hærværk. Han er godt i gang med sin uddannelse.

Adopteret

Kernefamilie

Skole

Laver drengestreger

Småtyveri

Hashhandel

Røveri

Hærværk

Dømt 1. gang som 16-årig

To domme

Dømt for røveri

Forældrenes skuffelse og hjælp, fortrød

High:five

Uddannelse og læreplads

Ny omgangskreds

I gang med uddannelse og har læreplads

Vigtigt at tjene penge

ANDREAS

28 ÅR

Andreas har helt kortklippet hår og et fast blik. Ifølge Andreas gik det hele galt for ham allerede i barndommen. Som 5-årig blev han anbragt på et børnehjem, da hans mor ikke var i stand til at tage sig af ham, og året efter var han desuden en tur forbi børnepsykiatrisk afdeling. Senere blev han flyttet til en børneinstitution, hvor han boede, indtil han var ti år.

Andreas har aldrig brudt sig om at bo på institution, og hver gang han har haft mulighed for det, er han stukket af. Dette resulterede i, at han blev flyttet hjem til sin mor i tre år fra han var 10 til 13 år, indtil han igen blev tvangsfjernet og anbragt på endnu en institution. Endnu engang stak han af, når muligheden bød sig, og sådan fortsatte det, frem til han blev 18 år og selv kunne få lov til at bestemme. Hele sin skolegang blev Andreas smidt ud af skolerne, fordi han efter lærernes udsagn var for aggressiv. Andreas følte ikke, der var nogen, der tog sig af ham, og han siger, at han derfor blev ligeglad med alle andre og kun tænkte på sig selv.

Som 15-årig begyndte han at stjæle sammen med sine venner – enten ved at begå indbrud, stjæle fra supermarkeder eller stjæle biler. Dette udviklede sig til, at han sammen med en ven begyndte at stjæle pengeskabe.

Efter Andreas fyldte 18 år, fortsatte han med småkriminalitet. Han boede hos sin far på dette tidspunkt, og tiden gik med at stjæle og lave pengekriminalitet – eller hygge sig med at bruge de stjålne penge, inden nogen fik færten af hans gøren og laden. Pengene blev brugt i nattelivet på mad, druk, hotelophold og luderbarer.

Sådan fortsatte livet, indtil han en aften ved et røvereri kom i slagsmål og stak en mand med en kniv. Manden døde. Andreas blev efterfølgende idømt 14 års fængsel for manddrab – på dette tidspunkt var han 21 år. Til at starte med sad han to år i et arresthus, hvorefter han blev flyttet til et statsfængsel.

”Jeg glæder mig til at blive løsladt. Jeg har en kæreste at flytte sammen med, og jeg glæder mig til ikke at være afhængig af andre mennesker. På et tidspunkt når du et punkt, hvor du ikke kan udvikle dig mere. Jeg har haft stor glæde af at komme her, men jeg er her for, at jeg skal komme videre.”

Hans tid i fængslet var præget af, at han blev flyttet meget rundt – blandt andet på grund af vanskelig adfærd.

Andreas forsøgte dog at tage sig sammen, og det lykkedes ham i sidste del af sin afsoning at få en plads på en teknisk skole for at uddanne sig. Dette medførte, at han fik lov til at blive overført til en ungdomspension på fængselsvilkår, hvor han nu afsoner sidste del af sin dom. Det var i første omgang hårdt for Andreas at komme ud blandt mennesker igen. Nu glæder han sig til at få sin frihed helt tilbage og flytte væk fra pensionen. Han har besluttet sig for, at han aldrig skal sidde i fængsel igen, fordi han synes, han har brugt en al for stor del af sin ungdom på at sidde i fængsel.

Tvangsfjernet

Børnepsykiatrisk

Institutioner

Aggressiv

Smidt ud af skolen

Tyverier

Indbrud

Biltyverier

Hæleri

Røverier

Drab

Første gang som 18-årig

Dømt 4-5 gange

Siddet inde 8 år og 3 mdr

Biltyveri, røveri
og manddrab

Lang dom

Ungdommen er brugt
på at sidde inde

Vil ikke være afhængig
af andre og kontrolleres

Være fri

I gang med uddannelse
til maler

Skal flytte sammen
med kæreste

Svært at være ude

MIRZA

22 ÅR

Mirza er født i Østeuropa. Han er iført baggy bukser, hættetrøje og kasket. Han var lille, da han kom til Danmark med sine forældre og sine søskende. Mirza flyttede med sin familie til en lille by i Jylland. Her var livet stille og roligt. Han dyrkede meget fodbold og håndbold og passede sin skole.

Da Mirza var 14 år, flyttede familien til en større by, og Mirza skiftede skole. Her var der mange flere udlændinge end, hvor Mirza kom fra, og han fik hurtigt mange venner med anden etnisk baggrund. Blandt de nye venner begik flere kriminalitet. Mirza blev også selv rodet ud i småkriminalitet, hvor han sammen med vennerne stjal fra butikker i byen. Det var nemt at tjene penge den vej, og selvom Mirza ikke rigtig havde brug for dem, var det alligevel med til at forsøge tilværelsen. Efter folkeskolen forsøgte han sig både med handelskolen og teknisk skole, men det var ikke noget for ham. Gennem kommunens High:five-konsulent fik han job på en fabrik, hvor han blev sikret en 1-årig kontrakt.

Men Mirza havde svært ved at holde sig på måtten. Han var hele tiden ude med vennerne. I perioder

var han ikke hjemme i op til to uger. Han festede med vennerne, var sammen med piger og overnattede på hoteller. I andre perioder tog Mirza sig sammen og forsøgte at passe sit arbejde. I nattelivet var Mirza imidlertid heller ikke helt rolig. Han kom tit op at slås, og den første dom, han fik, var for vold på et diskotek, hvor han slog en tilfældig fyr ned. Dommen lød på 30 dages fængsel. Tiden i fængslet havde ikke den store indvirkning på Mirza. Ifølge ham var det mest af alt som en ferie med betalt kost og logi. Hvis man bare gjorde, som der blev sagt, fik man lov at passe sig selv.

Efter afsoningen påbegyndte Mirza en uddannelse som håndværker. Her gik det endnu engang galt, da Mirza sammen med en kammerat overfaldt en medstuderende. Mirza begrundede overfaldet med, at han følte sig provokeret af fyren, som spillede en racistisk og provokerende sang på computeren. Overfaldet resulterede i, at Mirza både blev smidt ud af skolen og fik en dom på 50 dage samt to års ubetinget fængsel. Dommen afsonede han, og i den efterfølgende tid var Mirza meget påpasselig med ikke at begå – eller blive opdaget for – eventuelle

”Nu gider jeg ikke gå så meget ud, jeg er blevet lidt ældre og vil hellere bare sidde derhjemme og chill. Jeg arbejder, styrketræner og spiller fodbold, men jeg skal virkelig tage mig sammen. Jeg kan aldrig sige, jeg ikke kommer ind at sidde igen – men jeg håber det selvfølgelig ikke. Jeg holder mig fra byen og tager mig sammen.”

lovovertrædelser. Men endnu engang gik det galt for Mirza, da han en aften var i byen med sine venner. Mirza og hans venner kom op at toppes med en fyr, som de endte med at banke. I første omgang troede Mirza, at han slap fra det, men diskotekets overvågningskamera havde optaget ham. Dette resulterede i en dom på to måneder. Det irriterede Mirza, at han røg i fængsel igen. I fængslet sad der en del, som Mirza kendte, og det gjorde det nemt at få tiden til at gå. Tiden gik med en masse sport og udendørsaktiviteter som golf og volleyball.

Efter sin løsladelse kontaktede Mirza selv kommunen for at komme i gang igen, og han fik igen hjælp til at genoptage sin uddannelse. Mirza har stadig et hidsigt temperament, og han holder sig helst væk fra nattelivet for ikke at komme til at gøre noget galt. I dag har han to års karantæne fra byens beværtninger og cafeer.

Flygtet til Danmark med familien

Kernefamilie

Flytter

Sport: håndbold og fodbold

Brudte uddannelsesforløb

Butikstyverier

Vold

Første gang som 19-årig

Dømt tre gange

Siddet inde 4 måneder

Vold

Gider ikke mere

I gang med uddannelse med hjælp fra High:five

Karantæne fra beværtninger i byen

Går ikke i byen længere

LONE

47 ÅR

Det er mange år siden, Lone lagde stofmisbruget og den kriminalitet, der fulgte med, på hylden, men hun er mærket af et hårdt liv. Hun arbejder som social- og sundhedsassistent, og hun bor i København med sin datter.

Lone har haft en rodet barndom og har gennem sin opvækst oplevet meget svigt og mangel på kærlighed og omsorg. Hun erindrer, at hun som barn boede på en institution, hvor hun kun var hjemme ved sin mor nogle timer om dagen. På et tidspunkt flyttede Lone, hendes mor og hendes lillebror sammen med morens nye mand. Det fungerede ikke mellem Lone og den nye mand, og hun fungerede heller ikke i skolen. Resultatet blev, at hun i en periode kom på børnehjem. Hun kom senere tilbage til moren, men endte endnu engang på børnehjem.

Lone kom til at bo hos sin far, men da han fik et alkoholmisbrug, flyttede hun ind hos en plejefamilie, hvor hun boede i fem år. Hun beskriver denne periode som de bedste år i sin barndom, fordi der

var ro, regelmæssighed og grænser. Da hun var 15 år, forsøgte hun imidlertid at tage sit eget liv. Hun blev efterfølgende indlagt i et halvt år og kom herefter til en ny plejefamilie.

Lone var ifølge sig selv rebelsk og ikke til at styre, så hun blev sendt på et ungdomscenter, som hun valgte at stikke af fra. Hun kom ind i en omgangskreds og i et miljø, hvor folk var misbrugere, og det påvirkede hende i samme retning.

Lone mødte på et tidspunkt en fyr, der også var misbruger, og ham boede hun med i 12 år. Lone fortæller, at man som misbruger let kommer ind i det kriminelle miljø. Den kriminalitet, Lone har begået, og som hun er dømt for, har været butikstyveri, fordi hun manglede penge til almindelige dagligvarer. Som misbruger får man ifølge Lone en umoralsk tilgang til livet, og ens samvittighed er dopet væk. Derfor hænger misbrug og kriminalitet ofte sammen ifølge Lone. Kriminaliteten overlader kvinderne dog ofte til de mænd, som de er sam-

”Man skal have et ønske om at få et liv igen. Men det er jo skide svært, det kommer ikke over en nat at rette op på sådan noget. Når man er på stoffer, så drømmer man ikke om noget. Det kom først, da jeg blev clean. Jeg havde vendt min tankegang til noget positivt og fornuftigt, hvor det før var alle andres skyld, at jeg var junkie.”

men med. Hun blev i denne periode dømt og røg i fængsel på en familieafdeling. Hun siger, at det var som en ferie, for der var mad. Anden gang, hun kom i fængsel, var det på en kvindeafdeling, og det var en helt anden oplevelse. Kvindeafdelingen var præget af et barsk miljø, hvor man blev nødt til at sætte sig i respekt.

Undervejs i livet har Lone også været på et misbrugscenter og i behandling i først fire måneder og senere ti måneder på et behandlingshjem (blandt andet på grund af sin afhængighed af metadon).

Lone var misbruger i 22 år, og hun fik på et tidspunkt at vide, at der skulle ske mirakler, hvis hun nogensinde skulle komme videre i livet. Men det lykkedes og hun flyttede til København, hvor hun mødte den mand, som er far til hendes datter og hun fik sig en ny omgangskreds.

Mange opbrud

Forældre skilt, boet hos begge

Institutionsophold, børnehjem, plejefamilie

Svigtet og rebelsk

Stoffer

Butikstyveri

Første dom som ca. 24 årig

To korte fængselsophold på i alt ca. 1 måned

Tyveri, hærværk og gæld

Orkede og ville ikke mere misbrug

Ny omgangskreds

Ny kæreste og barn

Undervisning og terapi

NA (anonyme narkomaner)

Bor med barn

Arbejder som social- og sundhedsassistent

JONATHAN

26 ÅR

Jonathan er en høj og slank fyr med mørkebrunt hår. Han er vokset op med sine forældre og flere søskende på Sjælland. Der har været gang i børnene, og da Jonathan var 12 år gammel, døde hans storebror i en ulykke. Dette har haft en stor påvirkning på familien og særligt Jonathan.

Jonathan beskriver selv sin skolegang som meget almindelig, og 8. og 9. klasse blev taget på en efterskole. Efter folkeskolen startede han på teknisk skole for at uddanne sig, og det var her, det begyndte at gå galt for Jonathan. På teknisk skole startede han for første gang med at ryge hash, da han var nysgerrig efter at prøve, hvordan det var. Senere udviklede det sig til også at omfatte ecstasy, speed og kokain. Ved siden af sit misbrug tjente han lidt penge ved at sælge stoffer. På trods af sit misbrug fortsatte Jonathan sin skolegang, og han fik en læreplads.

Jonathans misbrug udviklede sig, og han begyndte at sælge endnu flere stoffer. En dag gik det galt, og han blev taget af politiet for salg af 100 gram speed. I en alder af 20 år fik Jonathan sin første dom, som lød på et halvt års betinget fængsel og

100 timers samfundstjeneste. Efter afsoning sagde Jonathan sin læreplads op og startede på en ny teknisk uddannelse. Han havde imidlertid svært ved at holde sig fra stofferne, og han begyndte igen at sælge. Som 25-årig blev han igen taget for salg af stoffer. Denne gang fik han ét års fængsel, som blev udmøntet i en straksdom. Den første tid i arresten var han ikke glad for; han var låst meget inde, og han kedede sig.

I arresten sad han en måned, mens han ventede på sin domsgodkendelse. Han blev herefter overført til et andet fængsel, hvor han efter eget ønske valgte at starte i behandling for sit misbrug. Behandlingsforløbet var baseret på psykoterapi og varede fire måneder. Forløbet satte struktur på hverdagen i fængslet, og det mener Jonathan har været rigtig godt for ham. Gennem behandlingen lærte Jonathan meget om sig selv, og han fik meget ud af også at se, hvordan de andre på holdet reagerede og taklede tingene. Forløbet hjalp ham til en bedre selvindsigt, og Jonathan gennemførte behandlingen og blev løsladt på halv tid. I dag mener han selv, at det var godt, han blev taget og kom i fængsel, da han ellers ikke ville være startet i behandling. Politiet

”I dag har jeg droppet mange af de gamle venner – jeg har kun beholdt nogle få, som altid har støttet mig, men ellers er det ikke nogen, som laver kriminalitet. Det gider jeg ikke mere. Det var rart at få mit arbejde igen og sørge for, at jeg har noget at lave – det betyder meget. Det var rart at komme i gang igen.”

har tidligere tilbudt ham hjælp på et rådgivningscenter, men dengang var han ikke motiveret – det var straffen, der hjalp ham i den rigtige retning.

Efter sin løsladelse blev Jonathan tilknyttet High:five med det resultat, at han fik sin tidligere læreplads tilbage. Et krav for, at han kunne blive løsladt før tid, var, at han skulle følge en tilbagefaldsbehandling en gang om ugen. Dette forløb er snart ved at være slut, og Jonathan er fortsat stof-fri. Han har været glad for, at han kom så hurtigt i arbejde efter sin løsladelse. Det betyder meget for ham at have noget at tage sig til.

Jonathans kriminalitet begrænser sig til at tage og handle med stoffer, og han mener selv, at misbrugt skyldes de oplevelser, han har med sig i bagagen. Foruden at miste sin bror har han i løbet af sin opvækst mistet flere venner. Det har taget hårdt på Jonathan, og stofferne har været hans måde at slippe væk fra det hele på.

Kernefamilie med flere søskende

Mister nært familiemedlem

Efterskole

Teknisk skole

Stoffer

Første straf som 20-årig

Dømt 2 gange

Siddet inde 6 mdr+13 dage

Betinget, samfundstjeneste, bøder og 1 års fængsel

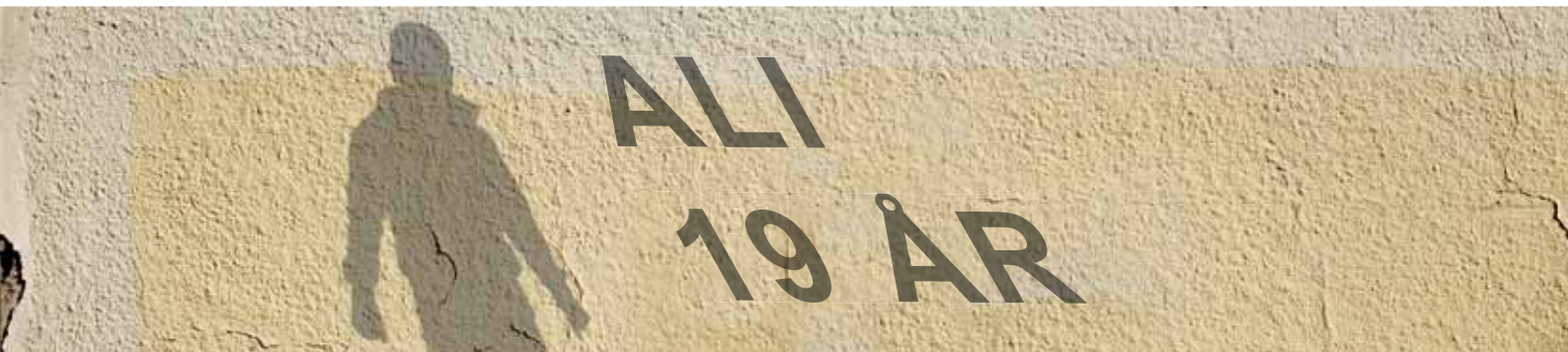
Salg af stoffer

Afvæning i fængslet

Selvindsigt

Fået sin læreplads tilbage

Bor med sin kæreste og hund

Ali kommer oprindeligt fra Afrika. Han er en slank fyr, klædt i moderigtigt tøj. Han er velformuleret og har en selvsikker fremtoning. Han kom til Danmark som 7-årig, hvor familien slog sig ned på Fyn. Her boede han sammen med sine forældre og søskende. Han er den næstældste i en stor børneflokk.

Fire år efter ankomsten til Danmark gik hans forældre fra hinanden, og efter skilsmissen boede han de første år hos sin far, hvorefter han flyttede hjem til sin mor. Ali har altid været glad for at gå i skole, og han mindes sin tid i folkeskolen som en god periode. Det var først ved overgangen til gymnasiet, at hans kriminelle tid startede. Han mener selv, det skyldtes, at han var i vildrede over, hvad han gerne ville efter folkeskolen. Det havde altid ligget i kortene, at han skulle gå i gymnasiet, og han følte derfor et pres fra sine forældre.

Sommeren inden gymnasiestart blev brugt på at slå sig løs, og for første gang begyndte Ali at drikke og tage i byen. Her opbyggede han et nyt netværk med en gruppe fyre, der var 3-4 år ældre end ham

selv. Med de nye venner gik han i byen, og de kom tit op at slå med rivaler fra de omkringliggende byer. Ali begyndte også at ryge hash, og ved gymnasiestart var han kommet langt væk fra sine gamle venner og den person, han var inden sommerferien. På blot få måneder, var han hvirvlet ind i en helt ny verden langt væk fra sine tidligere kammerater.

Alis kriminelle løbebane blev forværret, da han kom op at toppes med en fyr fra rockermiljøet, og det blev forlangt, at han skulle betale dummebøder. I første omgang kontaktede han politiet, men da de ikke kunne hjælpe, besluttede han sammen med sine nye venner selv at tage affære og skaffe de forlangte penge. Sammen med vennerne begik Ali sit første hjemmerøveri, og det lykkedes at betale gælden tilbage. Ali var overrasket over, hvor nemt det var at frarøve folk deres penge, og flere hjemmerøverier fulgte hurtigt efter. Med brug af en falsk pistol var han i alt med til at begå omkring seks røverier. Politiet fik imidlertid farten af fyrene, og som 16-årig blev Ali anholdt.

” Det er nok det[Pension Skejby], der har gjort, at jeg ikke er kriminel mere. Hvis jeg ikke var kommet her, havde jeg nok hørt på idioterne i fængslet – som stadig ikke har set, at det ikke er den rette vej – og lært dem at kende og blevet ved i samme spor.”

Ali kom i arresten, hvor han sad i to måneder. Tiden her var rigtig hård for Ali. Da han var under 18 år, måtte han ikke komme ud sammen med andre indsatte, og han fik derfor kun lov til at komme ud en halv time om dagen i et aflukket bur. Resten af tiden gik med at sidde i en aflåst celle. Herefter blev han placeret på en ungdomsinstitution, hvor han sad i 8-9 måneder, inden han kunne få sin dom. Dommen lød på 4½ års fængsel for hjemmerøveri og vold samt betinget udvisning, da han ikke har dansk statsborgerskab.

Ali fortæller, at det hele virkede uvirkeligt på ham, og det var først i arresten, at alvoren af hans handlinger rigtigt gik op for ham. Tiden på institutionen har været hård ved ham, og han har svært ved at åbne sig op for andre mennesker. Det er lykkedes Ali at få en plads på en ungdomspension, hvor han kan afsone resten af sin straf og samtidig få lov til at gøre gymnasiet færdigt. Han er glad for at bo på pensionen og han betragter ikke længere sig selv som kriminel.

Flygtet fra afrikansk land

Forældrene skilt

Glad for skolen

Hjemmerøveri

Vold

Første gang som 16-årig

Dømt 2 gange

Fængsel og betinget udvisning

Hjemmerøveri og vold

Siddet inde i 3 år

Ungdomspension

Ny omgangskreds

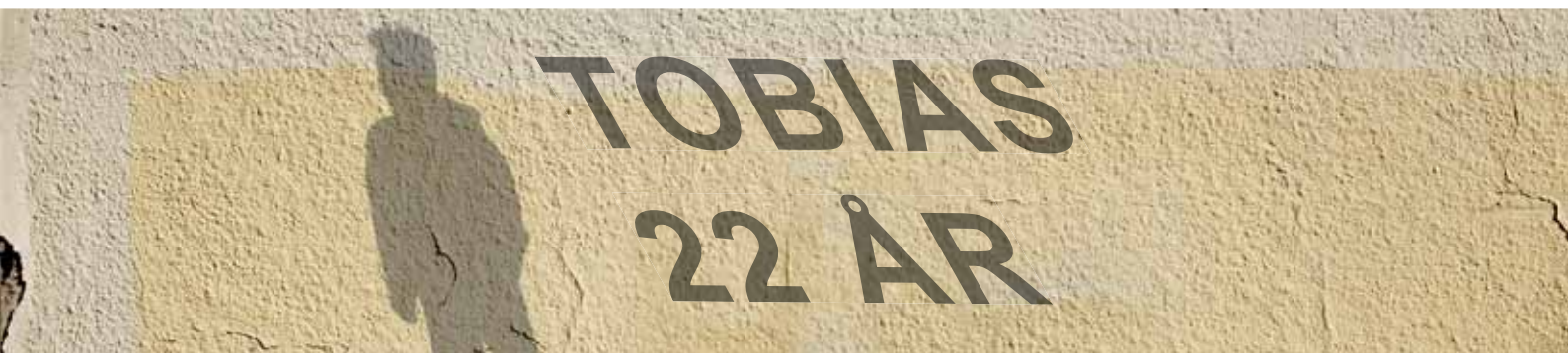
Slippe billedet af sig selv som kriminel

Lært andre sociale spilleregler

Mistet 3 år af sin ungdom

Snart færdig med gymnasiet

Har en kæreste

TOBIAS

22 ÅR

Tobias bruger tid på at træne bodybuilding, og han er veltrænet at se på. Forældrene blev skilt da han var halvandet år, og han flyttede med sin far rundt fra by til by i Jylland. Faren var alkoholiker, og ifølge Tobias holdt han ikke øje med, hvad Tobias foretog sig, så han kom i en tidlig alder i dårligt selskab og ud på en dårlig løbebane.

Det startede med lidt småtyverier ved købmanden, men det blev aldrig opdaget. Da Tobias var 13 år, blev han tvangsfjernet, da han ifølge sin egen opfattelse skulle klare sig selv for meget. Han kom til en plejefamilie, hvor han følte sig tryk. Han havde det godt og syntes, at det var dejligt at have nogle opmærksomme forældre.

På et tidspunkt påbegyndte Tobias en uddannelse på en teknisk skole, hvor han mødte nogle lærlinge, der handlede med stoffer. For at tjene nogle hurtige penge blev Tobias deres fidibus. I den periode begyndte Tobias også selv at tage stoffer. En dag fandt

Tobias' plejefar nogle poser med narko på Tobias' værelse. Han konfronterede Tobias med fundet, og det startede en større diskussion i hjemmet. Tobias var lige ved at slå sin plejemor. Tobias flyttede efter episoden tilbage til sin far. På dette tidspunkt var han næsten 18 år. Tobias fortsatte med både at sælge og tage stoffer. Stofsalget blev aldrig opdaget af politiet, så han er aldrig dømt for salg af narko. Tobias har et hidsigt temperament, og en dag mistede han kontrollen og bankede sin daværende kæreste. Straffen var 40 timers samfundstjeneste. Efterfølgende fik Tobias en ny kæreste, som fik ham til at stoppe salget af stoffer.

Tingene begyndte herefter at gå i den rigtige retning for Tobias. Han påbegyndte en uddannelse, flyttede sammen med sin kæreste, der var gravid, og de så på en ny lejlighed. Imidlertid, skyldte nogle af Tobias' kammerater penge til en elgning, og de bad derfor Tobias om hjælp. For at hjælpe vennerne begik Tobias røveri. Efter en uge

”Jeg vil stadig gerne være tømrer og håber på, at jeg får en læreplads til jul. Det var ikke noget problem med straffeat-test. De ville gerne høre, hvad der skete, men de mener, at folk skal have en chance. Det er hos et stort firma, så jeg er på vej til at blive tømrer.”

fandt politiet frem til Tobias, og i retten, fik han en straksdom på ni måneder. Tobias siger, at han var glad for, at fælden klappede, for ellers ville han have fortsat med at være kriminel. Han er overbevist om, at straffen har virket; især har de to måneder, han tilbragte i arresten, haft effekt på ham. Arresten er efter Tobias’ beskrivelse et forfærdeligt sted. Det åbne fængsel, som han blev overflyttet til, beskriver han som et sted, hvor der findes et familiesammenhold. Det var hyggeligt, som han selv siger.

Tobias vil gerne have en fremtid med uddannelse og uden kriminalitet. Han har fået en læreplads og glæder sig til at komme i gang med sin uddannelse. Tobias siger flere gange, at det er kæresten og kærligheden, der holder ham på sporet og gør, at han ikke vil leve et kriminelt liv.

Fraskilte forældre

Boede hos far, der var alkoholiker

Overladt til sig selv

Tvangsfjernet som 13 årig

Plejefamilie

Småtyverier

Stoffer

Vold mod kæreste

Røveri

Dom 1. gang som 19-årig

Dømt 2 gange

Samfundstjeneste

Straksdom 9 måneder

Fængsel og åbent fængsel

Vold og røveri

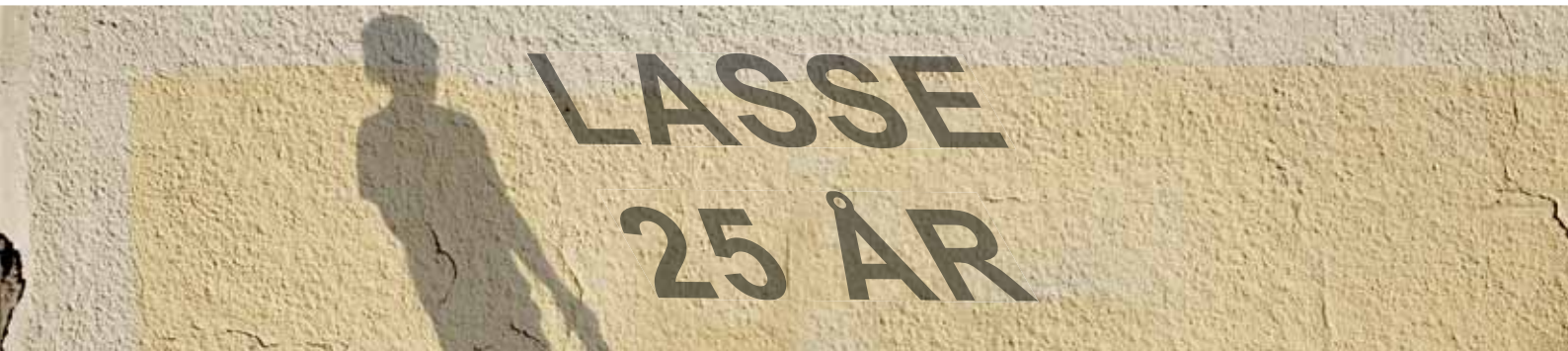
Ny kæreste og kærligheden

Straksdom, hvor fælden klapper

Arresten – aldrig i fængsel igen

Bor med gravid kæreste

Har fået læreplads og genoptager sin uddannelse

Lasse har et stille og roligt væsen. Han er vokset op i København hos sin mor og far. De har i en kort periode været skilt, men fandt sammen igen efter nogle år. Lasse har gået i privat børnehave og senere privatskole. Han husker ikke sin skolegang som positiv, da han blev mobbet de første år.

På et tidspunkt flyttede familien, og Lasse fik sig en ny omgangskreds. Han hang ud med nogle andre drenge på samme alder, men de var nogle rødder, der lavede ballade. Sammen med de nye venner begyndte han at drikke i weekenderne, og på et tidspunkt prøvede han også hash. Det gav ham en fantastisk følelse. Efterhånden kom der nogle ældre ind i gruppen, og de var ifølge Lasses beskrivelse nogle gangstere. Med hashen fulgte et kokainmisbrug, som Lasse havde svært ved at styre. Lasse forsøgte flere gange at stoppe med at tage stoffer, men han var så afhængig af kokain, at han ikke kunne slippe det. Han følte, at han gik rundt uden tøj på – han var nøgen uden stofferne.

Det endte med, at Lasse kom under tøflen hos en pusher, og han beskriver forholdet som ren udnyttelse med fysiske og psykiske overgreb. Det startede

med, at han skulle hente ting og gøre rent for pusheren, men pludselig blev det til, at han skulle opbevare og opdele kokain. Lasse beskriver det som at være en soldat, der skulle makke ret og være disponibel, når pusheren forlangte det. Han følte, at han var under beskyttelse af sin gangster, selvom han udøvede overgreb på ham – brændemærker, trælår, lammere m.m. Det har sat sig nogle spor i Lasse, at han har været under en andens magt på den måde, og det har efterfølgende medført skam, vrede og sorg.

Da Lasse var omkring 18 år, fandt moren en pose med stoffer i Lasses taske. Han løj og sagde, at det var en engangsforeteelse. Lasse fortæller, at hans forældre virkelig har forsøgt at hjælpe Lasse. På overfladen virkede det som om, det hele gik nogenlunde, men Lasse havde gang i et dobbeltliv. Han havde vikararbejde som lagermand om morgenen, solgte stoffer om eftermiddagen og tog stoffer om aftenen.

”Mit liv er vendt 180 grader. Det er et oprigtigt ønske om at ændre tingene. Når du har ønsket det og har bedt om hjælp, så bliver du opfordret til noget. Så hvis man følger det, og gør det, så sker der noget.”

På et tidspunkt blev Lasse stoppet af politiet, mens han sad i sin bil og tog stoffer. Hans lejlighed blev ransaget, og det endte med, at han fik en fængselsdom for narkosalg, tyveri og hæleri, alt sammen kriminalitet, der hang sammen med narkomisbruket. Som han siger: ”Hvis jeg havde haft en mio. kr. på kontoen, havde jeg ikke hængt i de kredse.”

Lasse afsonede det sidste af sin straf på en ungdomspension, og samtidig kom han i ambulantly behandling for sit stofmisbrug. Han er nu ude af sit misbrug og holder sig langt væk fra sin gamle omgangskreds. Han siger, at der har været en pris, der skulle betales, men han havde ikke regnet med, at den ville være så høj. Han er i øjeblikket i praktik, men starter snart på teknisk skole for at uddanne sig. Han er glad for at være kommet videre og for den hjælp, han har fået.

Kernefamilie
Mobbet i skolen
Kommer i dårligt selskab

Misbrug
Gangstermiljø
Våben
Dobbeltliv – arbejde og kriminel

Fængslet 1. gang 23-årig
1 dom, 1 år
Åbent fængsel
Besiddelse af stoffer

Bad om hjælp til at stoppe stofmisbrug
Undervisning og terapi
NA (anonyme narkomaner)
Plan A
Arbejdsprojekt

På vej ud af pension og ind i egen lejlighed

Skal starte på teknisk skole og har praktikplads

Nabiil er en høj og slank fyr, der oprindeligt kommer fra Mellemøsten. Han er mørk i huden og har sort hår. Han taler hurtigt på et flot dansk uden nogen dialekt. I de første år af sit liv i oplevede Nabiil krig, og han flygtede med sine forældre og otte søskende til en flygtningelejr, hvor familien levede under meget kummerlige forhold. Da Nabiil stadig var dreng, blev familien tilbudt at komme til Danmark som flygtninge, og det tog familien imod.

Familien bosatte sig på Sjælland, og her oplevede Nabiil, at folk var meget racistiske, og han blev gentagne gange råbt efter på gaden. Han blev kaldt perkersvin, og han fik besked på at skride væk herfra. På et tidspunkt blev han opsøgt af nogle rockere i familiens hjem, og da de skubbede til faren, så han væltede, endte det med et voldsomt

slagsmål med rockerne sammen med en bror. Ifølge Nabiil havde han efterfølgende et opgør med rockerne, der dog endte med et venskab og en gensidig respekt.

Da han var 16 år, begyndte Nabiil at ryge hash, tage stoffer og drikke. Han fik også sin første dom som 16-årig. På et senere tidspunkt fik han en samlet dom for 13 forhold. Alle forhold var for vold, og han fik valget om at komme syv måneder i fængsel eller på et Tvind-skoleophold. Nabiil valgte Tvind-skolen. Ifølge Nabiil var der alt for frie rammer på skolen, og det var muligt både at skaffe en masse stoffer og at forhandle dem videre, men også at lave andre former for kriminalitet. Nabiil konstaterede også, at opholdet på skolen ikke hjalp

”Jeg har en drøm om at blive advokat, men det kan jeg ikke, når jeg har gæld. Lige så snart den er væk, vil jeg gerne åbne en 7-Eleven tank, og imens vil jeg læse. Jeg vil ikke arbejde hele mit liv. Når jeg er 50, vil jeg gerne hjem til mit land. Jeg vil gerne dø dernede, jeg vil gerne begraves dernede, ved ikke om jeg kommer til det, det er bare en drøm.”

ham. Han kunne snyde pædagogerne, så de ikke havde overblik over, hvad han lavede. Sådan kunne han fortsætte den kriminelle løbebane i smug.

Nabiil har en stor gæld, han har oparbejdet gennem tiden, og som han betaler af på. Han kæmper virkelig for at holde sig fra kriminaliteten, for som han siger, er det muligt i løbet af et halvt år at tjene så mange penge ved at sælge stoffer, at han kan komme af med sin gæld. Han har en drøm om at blive advokat, og det skyldes, at han har en opfattelse af, at mange indvandrere bliver uskyldigt dømt, fordi de ikke kender reglerne.

Flygtet fra Mellemøsten med sin familie

Oplevet racisme

Vold

Stoffer

Indbrud

Banderelateret

Første dom som 16-årig

En samlet dom for 13 forhold

Tvindskole

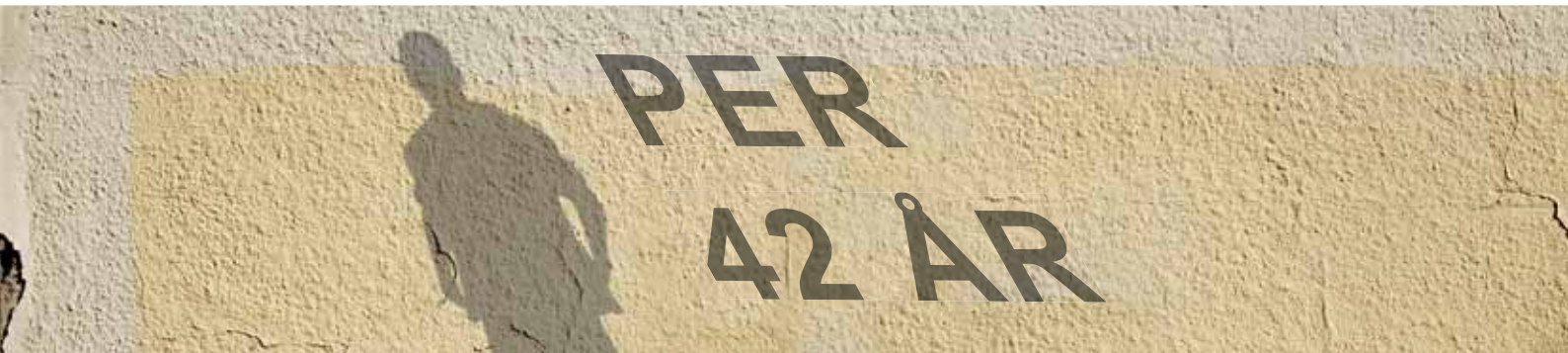
Vold

Ønske om normalt liv og ærlige penge

Passer sit arbejde

Har mange drømme for fremtiden

Kriminaliteten frister som en hurtig vej til penge

Vi møder et smilende ansigt, da vi træffer Per. Han er muskuløs. Per har i sin barndom været igennem mange skoleskift, fordi familien flyttede fra tvangsaktion til tvangsaktion. Per har fået en hård opdragelse, og øretæverne sad løst. Han er sikker på, at farens vold har gjort, at han selv er blevet voldelig. Per har aldrig følt, at han var god nok over for sine forældre, og han har altid higet efter anerkendelse. Faren var alkoholiker, og da han brugte alle pengene på druk, havde familien ikke meget at leve for. Ifølge Per har barndommen med de mange skoleskift været medvirkende til, at han er blevet afstumpet og altid slog på de andre. Han var klas-sens stærke dreng, men psykisk var han skrøbelig, og han husker ikke sin skolegang som god.

Per startede med at sidde i ungdomsfængsel og efterfølgende på en ungdomspension som 17-årig, efter at han havde deltaget i blandt andet tyveri og brandstiftelse. Efter sin straf startede han som mekanikrlærling, men efter to år sprang han fra og fandt et arbejde. Per kalder sig selv for deltidskriminel i denne periode, fordi han arbejdede om

dagen og lavede kriminelle aktiviteter ved siden af. Han var bagmand for et netværk af kriminelle, der stjal biler, og solgte dem videre. Deres aktiviteter blev opdaget, og Per fik en dom. Efter sin løsladelse ville han hente en bil, der var gemt af vejen i en lade, men politiet havde stadig fokus på ham og tog ham i handlingen, så han røg i fængsel igen. Efter løsladelsen begyndte han at køre inkassovirk-somhed for en rockerafdeling, og han blev også tilbudt medlemskab af gruppen, hvilket han afslog.

I en periode røg Per ind og ud af fængsler for vold, kidnapning, trusler, tyveri, hæleri og afslutningsvis økonomisk kriminalitet. I samme periode blev Per gift og fik to børn. Ægteskabet holdt i seks år, men konen forlod Per og forbød ham at se børnene på grund af hans kriminalitet. Derfor har han ikke haft et forhold til sine børn. Sammen med en kære-ste købte Per en virksomhed. Det kørte rigtig godt, og de tjente både sorte og hvide penge. Senere begyndte det at gå økonomisk dårligt for firmaet, så Per startede igen med at køre inkasso. Per star-tede herefter endnu et firma op sammen med en

”Hvis flere folk sætter delmål og mål, så ville tingene køre meget bedre. Mit mål er at være kriminalitetsfri. Jeg har noget samfundstjeneste, der skal afvikles, men så er det også slut.”

gammel kollega. Det gik rigtig godt, men de lavede økonomisk kriminalitet gennem firmaet med hjælp fra deres revisor, og på et tidspunkt meldte banken dem til politiet. Det endte med, at en specialenhed fra politiet stormede firmaet og anklagede Per for et skattesvig på mange millioner kroner og han blev dømt igen.

Ifølge Per har penge betydet meget for hans kriminalitet. Nu er han i job igen, og han håber på en fastansættelse. De sidste par år har han arbejdet meget med sig selv, hvilket har gjort, at han tænker meget i konsekvenser. Derfor er han ifølge sig selv helt færdig med den kriminelle løbebane.

Mange flytninger og skoleskift

Vold i hjemmet

Tyveri

Brandstiftelse

Biltyveri

Hæleri

Inkasso, trusler og afpresning

Vold

Kidnapning

Økonomisk kriminalitet

Dømt første gang som 17-årig

Dømt ca. 25 gange

Siddet inde ca. 14 år

Ungdomsfængsel, institutioner, fængsel og samfundstjeneste

Vold, tyveri, brandstiftelse, hæleri, biltyveri, kidnapning og økonomisk kriminalitet

Arbejdet med sig selv

Kognitiv terapi

Kæreste og børn

Bor på pension

Flytter snart sammen med kæresten igen

I praktik og håber på fastansættelse

Brian optræder roligt og imødekommende. Brians barndom har været præget af meget tumult. Hans forældre gik fra hinanden, da han var helt lille, fordi faren var voldelig over for hans mor. Siden flyttede han flere gange med sin mor, som i løbet af årene havde forskellige mænd. Brian er i alt flyttet 8-9 gange, og han har gået på fem forskellige skoler. Det var hårdt for ham at flytte skole så mange gange. Brian har haft svært ved at koncentrere sig i skolen, og det har været svært at passe ind.

Fra 8. klasse begyndte han at ryge meget hash, og samtidig startede han med at begå de første indbrud. Han blev imidlertid bidt af at styrketræne, og det fik ham til helt at stoppe med at ryge og drikke. I en længere periode var han helt sund, som han selv siger. Men det stoppede, da han fik interesse for en motorcykelklub, hvor han også fik en ny vennekreds med et stærkt sammenhold. Brian begyndte at drikke igen, og han tog også amfetamin. Misbruget udviklede sig og han tog efterhånden amfetamin dagligt. Det lykkedes ham alligevel at gøre sin uddannelse færdig, og han arbejdede i hverdagene, mens misbruget fortsatte i weekendene.

Brian blev optaget i en ny motorcykelklub og viklet ind i rockermiljøet, mens rockerkrigen var i fuld gang. Her udviklede hans stofmisbrug sig til også at omfatte kokain og ecstasy. Brian fik en følelse af, at han kunne blive til noget i rockermiljøet. Han trænede meget og var god til at slås – og dette gav ham respekt blandt rockerne. De første voldsdomme begyndte at komme. Han blev for første gang dømt som 21-årig for vold og våbenbesiddelse og røg i fængsel. Tiden i fængslet skræmte ham ikke. Det gav respekt i fængslet, at han var en del af rockermiljøet.

Efter sin løsladelse fortsatte han kort i rockermiljøet, men meldte sig senere ud. Dette var kun muligt for ham, fordi han ikke havde gæld til rockerne. De næste år fortsatte med, at Brian i perioder enten arbejdede eller drak og tog stoffer. Sammen med sin daværende kæreste fik han også en datter, men Brian røg stadig ind og ud af fængslet flere gange, som regel dømt for grov vold. Forholdet til kæresten gik ligeledes op og ned, og det havde stor indflydelse på Brians misbrug – når forholdet var nede, gik det tilsvarende dårligere med Brians misbrug.

”Dengang gik jeg meget op i det med rockere, og nu har jeg fået noget andet at blive mentalt udfordret med. Jeg er blevet ældre, og jeg har også min datter, så jeg vil gerne være en ordentlig far.”

Det gik rigtig galt for Brian, da han blev uvenner med en bekendt og opsøgte ham. Brian og den bekendte kom op og slås, hvilket endte med, at den bekendte døde. Brian fik en dom på otte års fængsel for vold med døden til følge. Han beskriver tiden i fængslet som hård og lang. Som 30-årig ønskede Brian at komme videre, og derfor opførte han sig ordentligt og holdt sig for sig selv i fængslet – men det var svært at undgå ballade. Derfor mener Brian, at der skal gøres mere for at adskille folk, så dem, der ønsker at komme videre, ikke risikerer at blive rodet ud i et slagsmål.

Den sidste del af sin straf har Brian afsonet på en pension på fængselsvilkår, og det har han været glad for. Det har givet ham mulighed for at uddanne sig. Han mener selv, at det er hans alder, der har gjort, at han er indstillet på at komme videre med sit liv. Brian har fået en ny kæreste og drømmer om et liv med hende, med arbejde og mulighed for at være sammen med sin datter.

Vold i hjemmet

Forældrene bliver skilt tidligt

Mange flytninger og skoleskift

Stoffer

Indbrud

Vold

Rockrelationer og senere medlem

Drab

Første straf som 21-årig

Dømt 5 gange

Har siddet inde i samlet 8 år

Vold, grov vold, våbenbesiddelse og vold med døden til følge

Lang dom

Ønske om at være sammen med kæreste og datter

Bor på pension

1 gang med uddannelse

MUSTAFA

26 ÅR

Mustafa er en ung veltrænet fyr med en mellemøstlig baggrund. Han er meget høflig af væsen, og han taler dansk med en mellemøstlig accent.

Mustafa er oprindeligt født i et andet europæisk land, men da han var barn, flyttede familien til Jylland. Familien består af en mor og en far samt flere søskende. På et tidspunkt i Mustafas barndom blev forældrene skilt. Han flyttede med sin mor og har fortsat et meget tæt forhold til hende, men har i de sidste ti år ikke haft kontakt til sin far.

Skolegangen har været præget af, at han ikke kunne holde sig i ro, og han havde problemer med at enes og indgå socialt med de andre børn. Han er derfor gennem årene blevet smidt ud af mange forskellige skoler. Første gang, det skete, var i 2. klasse. Problemerne i skolen blev meget store, og ingen skoler kunne eller ville håndtere Mustafa, så derfor blev han sendt på en Tvind-skole.

I følge ham selv var det begyndelsen til den kriminelle karriere, da nogle ældre elever på skolen blev et forbillede for ham. De var efter Mustafas

beskrivelse ti gange værre end ham selv. På skolen begyndte Mustafa at ryge hash. Mustafa har altid kunnet lide at slås og beskriver sig selv som en slagsbror. De domme, Mustafa gennem tiden har fået, er da også alle voldsdomme. Mustafa fik sin første straf som 15-årig. Det var ikke en fængselsdom, men et ophold på en institution. Han er efterfølgende røget ind og ud af fængslet seks gange i løbet af en samlet straf på 4½ år. På et tidspunkt havde han en kæreste, der påvirkede ham i en positiv retning. Han startede i den periode i militæret, og han var opsat på at få en militær karriere. Det gik imidlertid galt, da han kom op at slås med to menige og en konstabel, da han følte, de havde provokeret ham.

Mustafa har både siddet i åbne og lukkede fængsler, og han beskriver fængslerne som et sted, hvor han

”Jeg skal lære mig selv at kende, inden jeg egentlig kan komme i gang med det, jeg gerne vil lave nu. Jeg tænker, at jeg gerne vil arbejde på en institution i fremtiden. Der skal jeg kende mig selv og have hjulpet mig selv, inden jeg kan hjælpe andre.”

trives godt, og et sted, der egentlig er fedt at være, fordi der skabes et sammenhold med de andre fanger. Han påpeger, at det selvfølgelig er irriterende at være låst inde, og det lukkede fængsel gjorde det meget svært at opretholde kontakten med sit liv udenfor.

Mustafa har lige mistet sit arbejde, så han får kontanthjælp og søger efter nyt arbejde og et sted at bo. Han beskriver det at have et arbejde som positivt, for så er man en del af samfundet og på lige fod med andre. Han overvejer, hvad han på sigt skal bruge fremtiden til, for straffeattesten er begrænsende i forhold til, hvilket arbejde Mustafa kan få. Han har et ønske om at arbejde med unge kriminelle, men han ved, at han skal have styr på sit eget liv først.

Er flygtet med familien fra Mellemøsten

Forældrene er skilt

Tæt forhold til moderen men ikke længere kontakt til faderen

Smidt ud af flere skoler

Tvindskole

Vold

Hash

Dømt første gang som 15-årig

Dømt 5 gange

Siddet inde 4½ år

Dømt for vold og grov vold

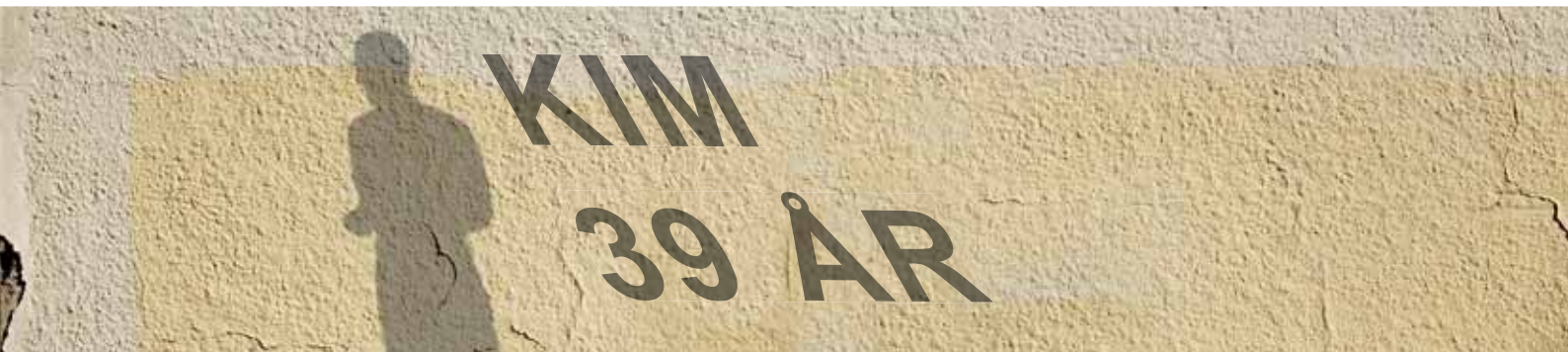
Kognitiv terapi og selverkendelse

Fyret fra sit arbejde og på kontanthjælp

Leder ihærdigt efter nyt job

Kæmper med at holde modet oppe, frygter straffeattestens konsekvenser for jobmuligheder

Vil gerne arbejde med unge kriminelle senere i livet

Kim er en stor smilende fyr. Kims forældre blev skilt på et tidspunkt i Kims barndom, og han voksede derfor kun op sammen med sin mor og søster. Han beskriver sin barndom som tryk og god, og han mener, det skyldes, at forældrene godt kunne enes, selvom de var skilt.

Efter folkeskolen blev Kim uddannet automekaniker, og han har siden arbejdet forskellige steder. Den kriminelle løbebane startede først i en alder af 22 år, og han siger, at det mest var fordi, at han syntes, det var sjovt. Det var også på det tidspunkt, Kim startede sit kokainmisbrug. Han brugte sin fritid på at drikke og tage stoffer med vennerne, som alle sammen var kriminelle. Første gang, han fik en dom, var på grund af biltyveri. Det startede med, at han hjalp med at skaffe nogle biler af vejen og det førte til, at han havde en pistol liggende derhjemme. På et tidspunkt arbejdede han som mekaniker, hvor han stjal benzin fra værkstedet. Det

blev opdaget, og han blev bortvist. Derudover er Kim blevet dømt for narkosalg og dokumentfalskneri. Den sidste dom, han har fået, er for brud på våbenloven, hvor han fik en dom på 15 måneder.

Kim opfatter det ikke som, at han havde kriminaliteten som livsstil, og han siger, at han egentlig ikke havde brug for at være kriminel. Han konstaterer dog, at hvis han ikke var blevet taget, havde han stadigvæk kørt derudaf med kriminelle aktiviteter. Selv i fængslet fik han sprut smuglet ind, som han solgte videre. Her bagefter kan han godt se, at det var latterligt at lave sådan noget, fordi det kunne få konsekvenser. Han beskriver fængslet som et skidt sted, fordi ens selvstændighed og identitet blev taget fra en.

I den sidste periode af sin straf valgte han at komme på pension, for at komme tættere på sine venner og sin kæreste. På pensionen gennemgik han en

”Jeg har fået en hånd og taget imod den. Om det virker om et år, ved jeg ikke, men jeg har ikke nogle kriminelle tanker. Jeg joker med det og siger, selvfølgelig har jeg det. Jeg tænker i bussen alt muligt, man kan gøre, det slipper man aldrig, men det er spørgsmålet om, man fører det til handling.”

kognitiv behandling, som har været medvirkende til, at han nu kan se, at hans handlinger og konsekvenserne heraf hænger sammen.

Behandlingen har hjulpet til, at Kim i dag tænker over, hvad han gerne vil med sit liv. Han er glad for sit arbejde, og han ved, at han vil miste arbejdet, hvis han begynder at lave noget kriminelt igen. Ifølge Kim er det derfor arbejdet, der har gjort det nemmere at opføre sig ordentligt. Han ved, at chefen bliver sur, hvis han ryger i fængsel. Han peger også på, at han er kommet godt ud af det kriminelle, fordi han har stået stærkt i forhold til familie, kæreste og job.

Hos mor

Tryk og rolig

Indledes da han er 21 år

Misbrug

Tyveri

Våben

Dømt første gang som 34-årig

Fængslet 2 gange, i alt 15 måneder

Sidste del på pension

Dokumentfalsk, berigelseskriminalitet, indbrud, narkosalg, våben

Kognitiv terapi

Krav og opbakning fra venner, familie og arbejdsplads

Bor på pension,

Har kæreste

Passer sit arbejde

Daniel er afslappet klædt, iført en hvid T-shirt og grå joggingbukser. Han er almindelig af kropsbygning og ser med sit lyse og pjuskede hår drenget ud.

Daniel er født og opvokset uden for København. Her boede han sammen med sin lillesøster og sine forældre til han var ti år, hvor hans forældre blev skilt. Han blev efterfølgende boende hos sin mor. Allerede fra børnehaveklassen havde han et hidsigt temperament, og efter forældrenes skilsmisse tog det til, og Daniel kom tit op at skændes med sin mor.

Han hang meget ud med sine venner, og som 13-årig begik han, sammen med dem, sit første indbrud. Herefter fulgte flere indbrud, og hans forældre blev urolige for ham. De besluttede derfor, at han skulle flytte med sin far til Jylland. Her kom

han et år på efterskole, og dernæst startede han i gymnasiet. Som den nyankomne København var det imidlertid svært at falde til; han blev drillet med sin accent og følte sig holdt uden for. Også her var han aggressiv over for de andre elever, særligt over for dem i de ældre klasser – der var ingen, der skulle sige noget til ham.

Daniel fik sin første dom som 18-årig, kort efter han startede i gymnasiet. Efter en gymnasiefest var han taget videre i byen, hvor han kom op at skændes med en gruppe fyre, han tidligere havde haft problemer med. Han følte sig provokeret af fyrene, og det resulterede i, at han tævede flere af dem. Derudover slog han også en pige, som forsøgte at komme imellem dem. Han blev efterfølgende dømt for grov vold og idømt fængselsstraf. I første omgang fik han udgang fra fængslet til at passe sin

”Jeg har endnu ikke fundet ud af, hvad jeg vil, men jeg skal læse videre engang – lige nu skal jeg bare arbejde lidt først, men min straffeattest er en hæmsko. Jeg ved på forhånd, at jeg ikke får jobbet, hvis de beder om min straffeattest – så til tider virker det bare lige meget at søge.”

skolegang, og senere blev han flyttet til en ungdomspension, hvor han boede resten af sin gymnasietid og fortsat bor.

Daniel var glad for at slippe for fængslet, idet han ikke følte sig hjemme der og mener, at tiden i fængslet har gjort ham hård. Omgivelserne smittede af på ham, og han lærte hele tiden at være på vagt over for de andre indsatte. Ifølge Daniel er den eneste måde at klare sig på i fængslet, at man bliver hårdere end de andre. Tiden i fængslet satte derfor sine spor, og det har taget ham lang tid efterfølgende at lære at begå sig med andre mennesker og lægge den hårde attitude fra sig. Derfor har han også været glad for at bo på ungdomspension. Han ved endnu ikke, hvilken uddannelse han gerne vil tage, men han ved at han vil arbejde først.

Forældrene er skilt

Vokset op hos sin mor

Flyttet fra København til Jylland

Efterskole

Gymnasiet

Indbrud

Vold

Dømt 1. gang som 18-årig

Eneste dom

Siddet inde i 2 år

Grov vold

Ungdomspension

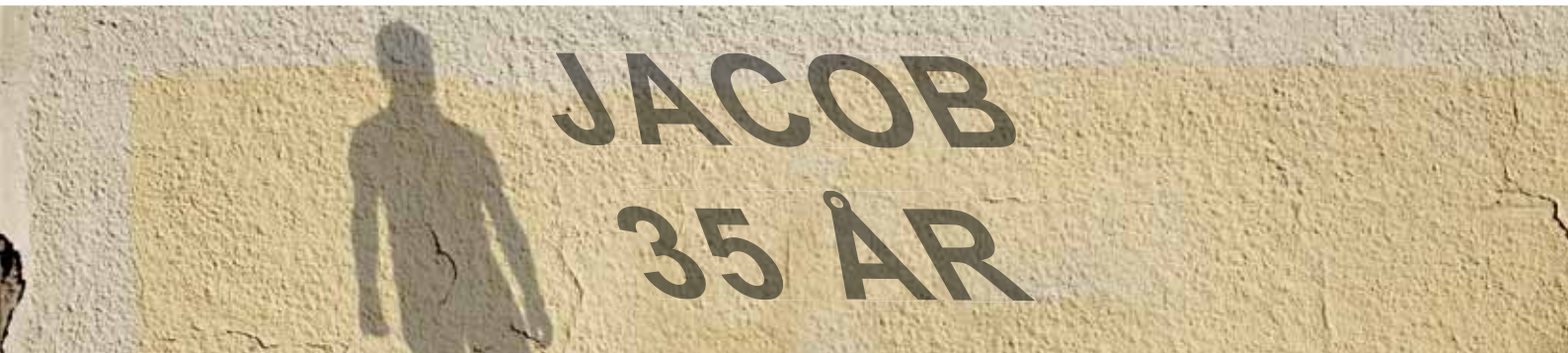
Gradvist lagt den hårde attitude fra sig

Kan omgå mennesker på en ny måde

Bor på pension

Næsten færdig med gymnasiet

Nervøs for konsekvenser af straffeattesten

Jacob er en mand, der virker meget afklaret med hensyn til sin opvækst og taler om, at han gerne vil nå nogle mål i livet. Han er født i København og forældrene var unge, da de fik Jacob. Det gik skævt mellem forældrene, allerede da Jacob var tre år, og de efterfølgende år brugte de Jacob i en intern kamp. Han endte med at bo hos sin mor, men hun var meget rodløs, så de flyttede meget rundt.

Jacob havde problemer med sin adfærd over for andre børn, og han mener selv, at det skyldes opmærksomhedsvanskeligheder på grund af det med forældrene. Han kom til psykologudredninger og endte på en institution for børn, der ikke fungerer i det etablerede system. I den periode havde Jacobs mor forskellige mænd, og en af dem slog Jacob, så han flyttede hjem til sin far. Faren kørte taxa, og var væk fra morgen til aften. Der var meget uro og tumult i den periode, og Jacob passede ikke skolen. Han slog en vikar i skolen, fordi han følte sig provokeret, og blev bortvist. Denne episode gjorde, at Jacobs far erkendte, at han ikke kunne tage vare på Jacob.

Jacob blev sendt på kostskole, fordi kommunen også mente, at det var bedst at fjerne ham fra det miljø, han befandt sig i. I starten stak Jacob af, men han blev kørt tilbage hver gang. Efter et stykke tid fik han endelig nogle venner på skolen, og der var også nogle voksne, der satte sig ned og brugte tid med ham og hjalp med skolearbejdet. Langsomt fik Jacob bedre og bedre kompetencer. Han lavede dog noget kriminelt sammen med nogle af de andre elever.

Da Jacob var færdig med niende klasse, ønskede han hverken at flytte hjem til sin mor eller far. Han kom derfor på efterskole. Han var i den periode kun hjemme i weekenderne, men han hang ud med de forkerte venner og lavede biltyverier. Efter efterskolen flyttede han til et bofællesskab, hvor han boede sammen med en flok andre unge fyre, under tilsyn fra kommunen. I den periode afprøvede han hash og stoffer, men det var ikke noget, der fængede ham. Sammen med en af de andre drenge begik Jacob indbrud i villaer, og de ragede uklar med nogle rockertyper.

”Blive snuppet og få et gok i nøden og få at vide, at nu fik man en chance, sammenholdt med, at man havde fået barn, så ville det ikke være hensigtsmæssigt at sidde i fængsel(...) det gjorde, at nu var det nu. Jeg havde startet et godt kapitel i livet.”

Jacob var ikke længere tryk ved at bo i bofællesskabet, så han flyttede derfra. Han fik et job, hvor han begik underslæb, men det blev aldrig opdaget. På et tidspunkt mødte han en kæreste, som han flyttede sammen med i en lejlighed i København. Hun blev gravid, og Jacob blev far som helt ung. Jacob fik et fysisk arbejde, men syntes, det var for hårdt, så han fik job i et supermarked i stedet for. Her begik han igen underslæb, og kæresten stjal varer fra butikken. De blev begge opdaget, og Jacob endte med at få 200 timers samfundstjeneste i en ungdomsklub-som straf. Her trivedes Jacob rigtig godt, og han følte, at han kunne gøre en forskel. Straffen var et stort vendepunkt i hans liv og førte til, at han tog en uddannelse som erhvervsvejser og blev VVS'er. Han har siden hen læst videre og er nu i gang med at realisere sit mål om at blive direktør.

OPVÆKST

Forældre skilt

Bor hos rodløs mor og hos fraværende far

Adfærdsvanskelig og slagsmål i skolen

Efterskole

KRIMINALITET

Biltyveri

Stoffer

Indbrud

Underslæb

SRAF

Dømt 1. gang som 21-årig

Samfundstjeneste

Underslæb og tyveri

VENDEPUNKT

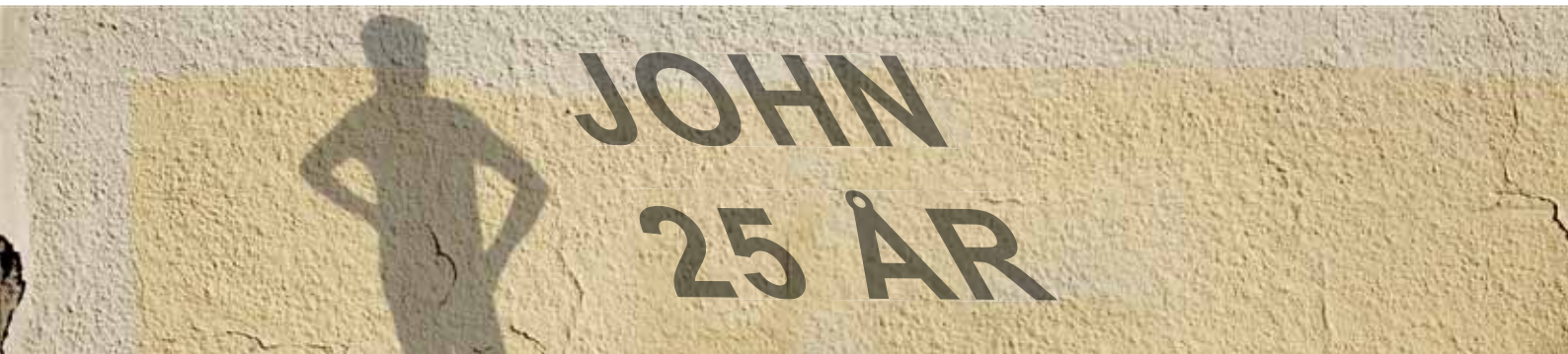
Samfundstjeneste

Uddannelse på teknisk skole

Bor med kone og børn

Arbejder som projektleder,

Drømmer om at blive direktør

John er en høj ranglet fyr med kasket, baggy bukser og sweatshirt. Han virker rolig, og han fortæller gerne om sit liv og sin tid som kriminel.

John er opvokset i en by på Sjælland. Forældrene var på det tidspunkt sammen, og han gik i skole. Livet var skole, hjem og leg. Da John blev ældre, fik han sig nogle lidt uheldige venner, som påvirkede ham i en dårlig retning. Sammen lavede de drengestreger. Det startede relativt uskyldigt med, at de blandt andet smed snebolde efter busser, og senere udviklede det sig til indbrud på en skole. Det var spændingen ved at lave tingene, der drev dem.

Da John var 14 år, blev forældrene skilt, og John flyttede med sin mor. Dette opbrud i familien var med til at få hans kriminalitet til at eskalere. Gruppen af drenge, der lavede ballade, endte med at være på en 20-25 stykker, og John var en af de styrende kræfter. De begyndte at gå til fester, hvor de stjal ting.

John kom på Christiania og blev fidibus for en pusher. Han skulle holde hash eller stoffer og komme, når pusheren havde brug for det, og han begyndte også selv at ryge hash og tage stoffer.

John siger, at han altid har haft temperament, og han har haft svært ved at styre det, når han blev provokeret. Han blev smidt ud af skolen i 6. klasse, da han smed et bord efter en lærer, fordi han følte sig mobbet. Han blev også smidt ud af den næste skole, han kom til, da han jagtede en anden elev med en kniv. Efter denne episode var John ikke velkommen på skolerne i området, og han kom derfor på en institution. På institutionen boede en masse andre rødder, og der gik ikke længe, inden John styrede stedet.

Det var på skolen, at John rigtig fik øjnene op for kriminalitet, og ifølge ham selv blev han områdets største hæl. På et tidspunkt kom politiet og ransagede hans værelse, og da de så hælervarerne på Johns værelse, blev han sigtet og dømt. John fik valget mellem enten at komme i fængsel i halvandet år eller tage tre år på en børne- og ungdomspension. Han valgte pensionen. Her boede mange unge, fordi de havde psykiske problemer, og det skræmte John i starten.

John havde gennem årene haft tics og en følelse af, at han var anderledes end de andre. En psykolog fik ham diagnosticeret til at have psykisk lidelse,

”Jeg har et godt liv nu, arbejde, søn og lejlighed. Smide det hele væk for at lave noget, det er dumt. Hvis det hele brænder ned, så smider jeg all in. Mit liv er så godt(...) Det er så let som ingenting at vende tilbage, jeg udfordrer mig selv ved at sige, at det er for let, jeg vil stå i et jakkesæt med ærlige penge”.

og han har siden været medicineret. John fortsatte sit hash- og stofmisbrug, mens han boede på institutionen. Når han var hjemme i weekenden, gik tiden med at sælge stoffer. Dette gav ham mange penge på lommen og dermed status hos de andre. På et tidspunkt mødte han en kæreste, som fik ham til at stoppe med kriminaliteten.

Forløbet på ungdomspensionen har, ifølge John, været fuld af gode oplevelser, og forløbet har været godt for ham. John har aldrig siddet i fængsel, hvilket han også er sikker på, ville have haft en dårlig indvirkning på ham. John har en søn med en tidligere kæreste. Han har kredset om at vende tilbage til det kriminelle, men han arbejder nu, er tilfreds med sit liv og ønsker at nå langt i livet som lovlydig.

Kernefamilie

Skole, leg og lidt drengestreger

Forældre skilt - 14 år og kriminaliteten stiger

Skole skiftes ud med institution

Indbrud

Stoffer

Tyveri

Hæleri

Dømt 1. gang til ungdomssanktion som 15-årig

3 år på ungdomspension

Hæleri, biltyveri og overfald

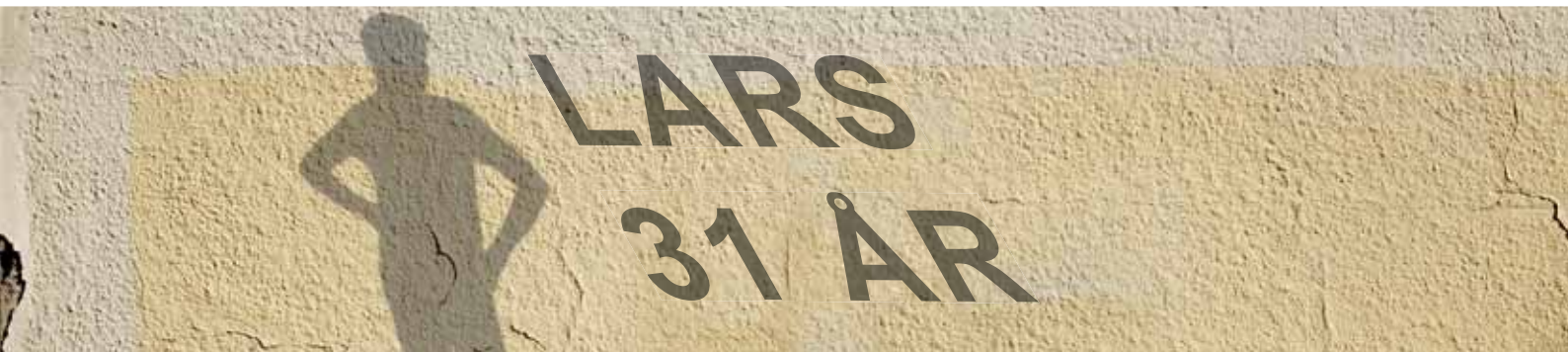
Psykolog og diagnose, tourette

En langsom proces i pensionen – kontrol, samtaler og kæreste

Arbejder

Bor alene, ser søn hver 2. weekend

Fristet af kriminalitet – penge og status men har meget at miste

Lars er en frisk fyr på 31 år. Han har et farverigt sprog med sine helt egne udtryk. Han sidder uroligt på stolen og virker lidt rastløs.

Lars er opvokset i et udsat boligområde sammen med sin mor og søster. Han beskriver sin opvækst som præget af en sammenkogt ret af kriminalitet. Moren har gennem tiden haft mange mænd, og hun blev gift med en rocker. Lars var meget alene som barn, og han beskriver sig selv som en lidt underlig type. Da han var ti år, begyndte han at dyrke en sportsgren. Han var et stort talent. Han mener selv, at hans sport har gjort, at han ikke er kommet ud i kriminalitet i en tidligere alder. Da han var omkring 17 år, begyndte han at feste og drikke, og han kom ind i en omgangskreds, hvor der blev taget stoffer. Han begyndte selv at tage amfetamin, og amfetaminen fik med det samme fat i Lars. Misbruget skulle finansieres, så pengene til stoffer skaffede Lars gennem indbrud og ved salg af stoffer.

Da Lars var 18 år, blev søsteren tvangsfjernet, og der kom en mentor ind hans liv. Mentoren fik ham i gang med et job, hvor kommunen gav tilskud til lønnen, men det gik galt, da Lars ville have endnu flere penge. Ved siden af jobbet begik han indbrud og solgte stoffer – men han blev taget og røg i fængsel. Efter fængslet fortsatte Lars med stoffer, fest og damer, men endnu engang røg han i fængsel. Lars beskriver perioden i fængsel som dejlig. Han siger: ”Man er låst inde, så man ved, at der ikke sker noget, imens man er derinde.” Da han blev løsladt, havde han næsten lyst til at slå en ned for at komme ind igen. Han så fængslet som et sted, hvor han kunne slappe af og lave nogle aktiviteter.

De gange, han har siddet i fængsel, har været for vold. Han har solgt stoffer, men er aldrig blevet taget for at deale. Han kom på et tidspunkt langt ud og havde ifølge ham selv psykoser, som førte til,

”Mit liv er fremragende, venter på svendebrev til januar, så er det med tog hjem til kæresten og barn, og så skal jeg finde job(...).Jeg føler, jeg er kommet ud af det. Men nu må jeg se, når jeg kommer tilbage og går rundt med barnevogn. Jeg må tage solskin med hjem fra København. Det bliver testen at tage det gode med.”

at han kravlede op på et tag, hvor politiet hentede ham ned med en lift. Han røg efterfølgende på en psykiatrisk afdeling, men blev hurtigt udskrevet. Han kom i denne periode så langt ud, at han siger, at han ikke fandtes i samfundet – han ramte bunden. Den sidste dom, han fik, var endnu engang for vold, og Lars afsonede resten af sin straf på en pension, hvor han kom igennem en kognitiv behandling. Det blev vendepunktet for Lars. Han fik efterfølgende en læreplads som kokkeelev, og fik sig en ny omgangskreds.

Han har en kæreste og en lille søn, så når han er færdig med sin uddannelse, flytter han tilbage til dem. Lars er lidt bekymret for at komme tilbage, for han ved, at han kommer tilbage til en gammel omgangskreds, der tidligere har haft en negativ indvirkning på ham, men han er optimistisk og glæder sig til at gå tur med sin kæreste og sit barn i solskinnet.

Enlig mor med skiftende mænd

Meget alene

Kriminelt miljø

Stoffer

Indbrud

Vold

Fængslet for vold 4-5 gange

Sammenlagt 2 år i fængsel

Ramte bunden

Kognitiv behandling

Pension

I lære som kok

Flytter snart tilbage til provinsen til kæreste og spædbarn

3 VEJEN IND I KRIMINALITET

Ustabile tilhørsforhold

Når de 20 tidligere kriminelle fortæller deres historie, tillægger mange deres opvækst en betydning for deres udvikling i retning af en kriminel løbebane.

Der er imidlertid store forskelle på de vilkår og familierelationer, som de interviewede er vokset op under. Hvor nogle er vokset op i opbrudte familier med store skift i nære relationer, har andre haft oplevelser i barndommen, som udgør en tung ballast for dem i deres videre liv. Enkelte af dem er vokset op i, hvad de selv betegner som en helt almindelig familie.

Fælles for de fleste interviewede er, at der i løbet af deres opvækst har været hændelser, som har gjort, at de har følt et brud i tilhørsforhold. Der er dog stor forskel på brudenes omfang, karakter og antal. For nogle gælder, at deres forældre er blevet skilt, for andre har det været at flytte bopæl og dermed også at skifte skole og vennekreds flere gange. Andre er vokset op på børnehjem og institutioner og har oplevet det som flere brud, da de er blevet flyttet rundt mellem flere forskellige institutioner eller mellem forældrene og institutionerne.

Mange af de tidligere kriminelle husker tilbage på forældre, der skændtes og var i opposition til hinanden i deres tidlige barndom. Skænderierne skabte usikkerhed for børnene. I flere familier er der vold mellem forældrene, og flere er også vokset op med alt fra lussinger til at blive slået mere voldsomt. Andre er vokset op med alkoholiske forældre, eller forældre, som har røget hash. På tværs af livshistorierne er det karakteristisk, at de unge har savnet tryghed og stabilitet i de nære relationer.

I mange af livshistorierne tillægges det betydning, at forældrene gik fra hinanden i løbet af deres barndom. Dette har skabt turbulens i mange familier, hvor barnet har levet med forældrenes skiftende partnere og er flyttet mellem forældrene med års mellemrum – ofte betinget af, at der var problemer.

Jeg tror, det gik lidt skævt allerede der, da jeg var tre år, og de gik fra hinanden. Så har jeg fleksset lidt mellem, at først fik min mor mig fuld tid, og hver anden weekend var jeg hos min far. De første tre år skiftedes de faktisk. Mine bedsteforældre på min mors side boede på Fyn og fars i Sverige. De skiftedes til at tage mig til henholdsvis Fyn og Sverige,

nærmest en kidnapningssituation de første tre år. Til sidst kunne de godt se, at det var uholdbart, så stoppede de det, men så boede jeg hos min mor. Hun er meget rodløs – hun er selv adoptivbarn (...). Så det var meget skiftende med mange boliger.
- *Jacob*

Jacob, der i dag er 35 år, ser sin rodløshed og søgen efter tilhørsforhold som noget, han har arvet efter sin mor. Han ser sin opvækst som et skræmmebillede på, hvordan det ikke skal være. I sit voksenliv har han også forsøgt at bevæge sig væk fra de dårlige oplevelser, han har med sig fra sin opvækst. Det har også resulteret i, at han ikke længere har kontakt med sin mor. Når Jacob ser tilbage på sin opvækst, mener han, at det havde været en god ide at tvangsferne ham, så han var kommet til en familie, der havde ressourcerne til at tage sig af ham.

Daniels barndom har også været præget af mange brud – både i forhold til hans forældres skilsmisse, og fordi han flyttede flere gange. Som 13-årig flyttede han fra København til Jylland for at bo hos sin far. Dette var en svær tid for Daniel.

Jeg er vokset op i en skilsmissecfamilie. Mine forældre blev skilt, da jeg var ti. Jeg boede først hos min mor, men der var for meget ballade, og jeg flyttede hjem til min far – da jeg var 13 lavede vi et indbrud eller flere, og så flyttede jeg herover til min far og gik på efterskole, så startede jeg i gymnasiet, og der skete det, at jeg blev straffet for vold.

- *Daniel*

Brud i familierelationerne har fået flere til at føle sig ensomme som børn. Tobias fortæller, hvordan han klarede sig selv og tidligt begyndte at stjæle.

Min mor og far blev skilt, da jeg var 1½ år. Min far er alkoholiker, og jeg klarede egentlig bare mig selv, og jeg startede rimeligt tidligt med at komme ud i en dårlig løbebane. Jeg startede rimeligt tidligt med at stjæle fra købmanden og blev aldrig opdaget og sådan noget.

- *Tobias*

Andre har boet med en af forældrene det meste af deres barndom og har oplevet et stort antal skiftende partnere – med hvem de har haft både gode og dårlige relationer.

Jeg har boet med min mor. Hun var gift med en rocker, men de gik fra hinanden. Derefter ryger der 78 mænd ud og ind – min mor hygger sig.

- Lars

Jeg kan huske, min mor spørger, om vi ikke skal flytte sammen med Mogens, jeg sagde jo bare ja. Vi flytter ud til ham, han har en datter og søn fra tidligere, og der bor jeg, så vidt jeg husker, ikke særlig længe, et halvt år, fordi han har en lidt anden opdragelsesform. Det er øretæver, det er hans egen søn og datter, og jeg får også afklaps. Det ender med, at min far kommer og henter mig. Der er noget tumult og ting og sager, så jeg flytter ind til min far.

- Jacob

Jeg kan kun huske meget svagt, at min mor og far var sammen. Der var nogle voldelige episoder, som jeg svagt kan huske. Til sidst stod vi på en trappe og tog af sted mig og min mor. Jeg er vokset op hos min mor. Jeg har gået på mange skoler og boet mange steder, fordi jeg har haft mange forskellige stedfædre.

- Brian

For Brian har moderens skiftende forhold betydet, at de er flyttet meget rundt. Ud over at Brian har skullet forholde sig til mange forskellige mænd, har han skiftet omgangskreds, venner og skole mange gange. Netop dette at flytte meget rundt og særligt skifte skole flere gange er noget, mange af de interviewede kender til. Flere fortæller, at de mange skift i skole og miljø har gjort det svært at have et fast tilhørsforhold.

En del af de tidligere kriminelle er institutionsbørn. De blev i deres barndom flyttet ind og ud af institutioner eller plejefamilier. I perioder er de blevet fjernet fra hjemmet.

Jeg startede på børnehjem, da jeg var fem år, og da jeg var seks år, blev jeg sendt på børnepsykiatrisk afdeling. Senere blev jeg flyttet til en institution på Fyn, hvor jeg var, indtil jeg blev ti år – det var et dårligt sted. Herefter mente de, at det var bedst, jeg flyttede tilbage til mine forældre. Der var jeg så i tre år og blev tvangsfjernet igen, da jeg var 13 år.

- Andreas

Andreas fortæller yderligere, at han har gået i flere forskellige skoler, hvor han som regel hurtigt blev smidt ud, fordi de mente, han var for aggressiv.

For nogle af de interviewede har det været en lettelse og skabt mere stabilitet at være på en institution eller hos plejeforældre end at være hos egne forældre. Tobias fortæller om den tryghed, han oplevede hos plejefamilien, og Lone beskriver tiden hos plejefamilien som de bedste år i sin barndom.

Da jeg var 13 år, blev jeg tvangsfjernet og kom til en plejefamilie. Jeg fik en mor og far, jeg havde det godt. Det gik ikke så godt derhjemme, jeg klarede mig selv, så derfor blev jeg tvangsfjernet. Det var mega lækkert at have en mor og føle sig tryk. Der var jeg i fire år, indtil jeg blev 17 år.

- Tobias

Min plejefamilie, hvor jeg var i fem år, der var der ro, renlighed og regelmæssighed, og der blev sat grænser. Det var de bedste år i min barndom.

- Lone

Selvom perioden hos en plejefamilie oplevedes som god, så endte det for de fleste med, at der opstod en eller anden form for konflikt. I Tobias' tilfælde fandt plejeforældrene ud af, at han handlede med stoffer, og det startede et stort skænderi, hvor enden blev, at Tobias flyttede. Lone begyndte at stjæle penge hos plejefamilien for at få råd til cigaretter. Dette blev også opdaget, og hun blev sendt på efterskole. Det var svært for både Tobias og Lone at falde til ro i et liv, hvor der ikke var brud, men stabile relationer.

Karakteristisk for en stor del af de tidligere kriminelle, der er vokset op i brudte familier, er, at de har haft en ustabil barndom og ofte er flyttet meget rundt. Dette gav dem en evne til at falde ind og tilpasse sig, men også en tendens til, at de ikke knyttede sig stærkt til andre og følte sig uden for eller rodløse. Flere kendte fra barnsben til såvel institutioners regler som smuthuller. De var hurtige til at tilpasse sig omgivelserne – i hvert fald på overfladen – fordi de kendte spillereglerne.

Jeg er institutionsbarn, man er vant til at være blandt folk, og man skal passe på sig selv. Jeg kan med alle folk, jeg er som en kamæleon. Jeg har lært at omstille mig. Hvis du skal overleve, skal du gebærde dig, hvor du er. Jeg er ikke dum, men jeg gør mig tit dum. Det er derfor, jeg ender der, hvor jeg ender.
- *Mustafa*

De har jo deres dagligdag som alle andre. Den fulgte jeg, til jeg syntes, det blev kedeligt. Så stjal jeg fra dem – deres bil fx – så fik jeg at vide, at hvis

du gør det igen, så kommer du på Koglen, og der er kun håndtag på den ene side af døren, og så tog jeg det lidt roligt – så slappede jeg lidt af, og så smuttede jeg igen.

- *Andreas*

De ustabile tilhørsforhold sætter sig spor langt ind i voksenlivet. Lone fortæller, hvordan mange brudte relationer og tilhørsforhold har haft store konsekvenser for hendes selvværd og selvtillid.

Jeg fungerede ikke i skolen og havde det ikke godt hjemme. Jeg boede der kort og kom så på børnehjem fra jeg var 6-7 år. Så var jeg hjemme et års tid, så jeg kom på børnehjem igen, fra jeg var 9-10 år, så fik min far forældremyndigheden, så jeg flyttede til ham. Han havde ikke været der særlig meget i mit liv. Da jeg var 8-9 år var jeg på det der institutionsværk, og så kom jeg hjem til ham, da jeg var 10. Jeg havde ikke været der længe, så gik konen fra ham, og han begyndte at drikke. Jeg blev fjernet til en plejefamilie, hvor jeg boede i fem år. Så kom jeg på efterskole, hvor jeg forsøgte at tage mit eget liv. Jeg blev indlagt, og jeg blev der et halvt år. Jeg kom i plejefamilie på Lolland. Der var jeg ved at være rebelsk, var træt af at være kastebold. Jeg har oplevet så meget svigt, og det giver sår på sjælen. Det gør, at det bliver svært at tro på kærlighed og ros. Allerede dengang fik jeg ødelagt mit selvværd.

- *Lone*

En tung bagage

Flere tidligere kriminelle fortæller om oplevelser og hændelser, der har sat psykiske spor tidligt i livet.

Blandt de 20 tidligere kriminelle, som vi har talt med, er der flere, der har en anden etnisk baggrund end dansk. Heriblandt er flere kommet til Danmark som flygtninge. Eksempelvis bærer Nabiil på voldsomme oplevelser fra krig og flygtningelejre. Han har overværet død og ødelæggelse allerede som barn og oplevet både sin egen og familiens frygt og usikkerhed i tilværelsen som flygtninge. Det er oplevelser, som han har taget med sig, og som danner udgangspunktet for livshistorien.

Jeg blev voksen mand som 6-årig i Golfkrigen i Irak (...) Vi flyttede til Saudi Arabien i flygtningelejr under dårlige omstændigheder. Dårlig mad, vand – brakvand. Det var som terror. Vi prøvede at overleve så godt, vi kunne.

- Nabiil

Lukas er vokset op med, at styret i oprindelseslandet generede familien, fordi faren modarbejdede styret. Til sidst flygtede familien for at undgå, at hans far kom i fængsel.

De tidligere kriminelle med anden etnisk baggrund bruger ikke den tunge bagage som en begrundelse for deres senere kriminelle aktiviteter, men baggrunden nævnes af nogle som noget, der har været med til at gøre dem hårde, eller som noget, der har været med til at gøre dem voksne langt før deres

jævndrende. Samtidig har det betydet, at de tidligt har oplevet et kulturelt brud, som har været med til at sætte spørgsmålstejn ved deres tilhørsforhold.

Andre af de interviewede, der også er kommet til Danmark som flygtninge, uddyber ikke de oplevelser, de har med sig. I deres fortælling tillægger de ikke deres herkomst nævneværdig betydning.

Flere af de tidligere kriminelle har oplevet traumatiske hændelser i løbet af deres opvækst, hvor nogle, der stod dem nær, er kommet svært til skade eller har mistet livet.

Jonathan mistede som tolvårig sin bror i en ulykke. Det har sat sit præg på Jonathan, og han mener selv, at hændelserne har været medvirkende til, at han begyndte at tage stoffer for at glemme.

Min bror døde, da jeg var 12 – jeg kommer fra den del af landet, hvor man har største dødsrate mellem 12 og 25 år. Siden min bror døde, var jeg til begravelser to til tre gange om året. Det har været trafikulykker og to, der har begået selvmord, en er kørt i havnen og lidt af hvert. Jeg tror også, det er det, der har gjort mit misbrug så ekstremt.

- Jonathan

Dødsfald og ulykker giver en oplevelse af brud i relationer og ustabilitet. Her fortæller John, hvordan han som ung teenager oplevede, at det at miste gjorde ham mere kold.

Mine forældre blev skilt, så døde oldemor, bedstemor, farfar, min bedste kammerat og min fætter inden for kort tid. Jeg blev ligeglad med at gå til begravelse, for jeg havde været til så mange. Jeg var 14 år.

- John

De traumatiske hændelser, som mange af de tidligere kriminelle har oplevet som børn og unge, bliver af flere brugt til at forklare behovet for senere at dulme tanker med stoffer. Samtidig fortæller de, at det har skabt usikkerhed og utryghed i barndommen.

Flere af de interviewede påpeger retrospektivt, at de gik med mange uforløste spørgsmål og en sorg, som de fik afløb for gennem vold eller ved at tage stoffer, så de ikke behøvede at forholde sig til de ting, der var sket.

Frihed til ballade

I flere af familierne og institutionerne har fokus været på meget andet end det enkelte barn. De tidligere kriminelle har derfor kunnet slippe af sted med meget, før det blev opdaget, eller også mener de, at de voksne lukkede øjnene for det, der foregik.

Så røg jeg til en anden by. Jeg skulle væk fra mit miljø, og jeg var ikke velkommen på skolerne i området, hvor jeg kom fra. Der røg jeg ud i 7. klasse og var der 1-1½ år. Det var en perfekt skole, for de var totalt ligeglade med os. Bare vi ikke sloges, var de ligeglade med os. Det var igen nogle rødder. Jeg sov der, man kunne komme og gå, som det passede os. Jeg kunne være hjemme i løbet af dagen hos min familie og så komme tilbage om aftenen. Det var et dejligt frit sted.

- John

Det var ikke kun på institutionen, John kunne slippe af sted med at gøre, hvad han ville. Han fortæller også om en mor, der lukkede øjnene for, hvad han lavede.

Det var først efter, de var blevet skilt, der boede jeg hos min mor, og hun ringede til mig en dag, hvor hun havde fundet 200 gram hash under min seng. Jeg sagde, det var noget, jeg holdt for en kammerat. Jeg tror godt, hun har været klar over, hvad jeg har rendt og lavet. Jeg har også haft utallige knallerter med hjem. Vi har aldrig talt om det, hun er engang imellem kommet med en kommentar, men ellers ikke noget.

- John

Adam fortæller, at hans forældre førte en intern magtkamp med hinanden med det resultat, at Adam og hans søskende fik lov til alt; hvis far sagde nej, sagde mor altid ja. Adam fik derfor lov til at ryge hash af sin mor som 14-årig.

Flere af dem fortæller også om, hvordan de fra en tidlig alder spillede forældrene ud mod hinanden for bevidst at opnå eller undgå bestemte ting. Andre har haft en frihed til at gøre, hvad de ville, uden at forældre eller andre blandede sig.

Der er nogle episoder, hvor jeg bliver taget, og politiet bliver rekvireret. De kører mig hjem, og de ringer efter min far, og så kommer min far, og så er der lidt ballade. Jeg blev ikke slået af min far, kun af min mors mand. Det kører bare sådan, men jeg er ligeglad med, hvad min far siger, for han er der ikke. Han skal ikke blande sig. Jeg begyndte at gå i byen som 10-12-årig, og jeg havde den holdning, at han ikke skulle blande sig i, hvad jeg lavede.

- *Jacob*

Regler og spilleregler

Flere af de tidligere kriminelle har generelt haft svært ved at indordne sig under samfundets regler – det være sig regler i skolen, i hjemmet og på institutioner. En stor del af dem fortæller, at de har haft dårlig oplevelser med at gå i skole. Flere fortæller også, at deres forældre ikke havde nogen interesse i deres skolegang. Mobning har også ligget til grund for dårlig trivsel i skolen, der efterfølgende har resulteret i et lavt selvværd.

Jeg var ikke den bedste, jeg havde ikke hovedet (...) Det var spild af tid, dengang vidste jeg ikke, hvordan livet hang sammen.

- *Mirza*

Jeg var ikke glad for at gå i skole, og det har jeg aldrig været.

- *Danny*

I skolen skulle de forholde sig til både skolens formelle regelsæt og de uskrevne spilleregler, og det var svært for flere af de interviewede. Mange betegner skolen som et sted, der ikke fangede deres interesse, eller et sted, de ikke hørte hjemme, og hvor de ikke fungerede. Flere kom jævnligt op at slås i skolen, både med lærere og andre elever.

Jeg gik i forskellige skoler og blev smidt ud efter nogle uger – de mente ikke, det var et sted for mig, de mente jeg var for aggressiv.

- *Andreas*

Nogle af de tidligere kriminelle har ofte følt sig provokeret af lærerne, hvilket har udviklet sig til konflikter. Disse oplevelser af provokationer hænger sammen med, at lærerne og de unge handler ud fra forskellige spilleregler. Det har været svært

for nogle af de tidligere kriminelle at tilpasse sig skolens regler. Dette har resulteret i konflikter, og nogle af dem er eskaleret, så de er blevet smidt ud af en eller flere skoler – blandt andet når de har benyttet sig af fysisk vold som svar på modgang eller konflikter.

Jeg blev smidt ud af min skole i 6.-7. klasse, fordi jeg kastede et skolebord i hovedet på min lærer, fordi jeg syntes, hun var irriterende. Jeg følte, hun mobbede mig, for jeg har altid været dårlig til regning, og hun mobbede mig.
- *John*

Der sker en episode i skolen. Vi har en vikar, og jeg har altid været fysisk i min måde at være på. Der var skolemælk, og vikaren spørger, om jeg ikke skal dele ud, og jeg svarer ham flabet, og han går hen og tager fat i mig. Han gjorde det, fordi jeg havde været flabet. Jeg giver ham en på hovedet.
- *Jacob*

Per beretter, hvordan opmærksomhedsvanskeligheder har været medvirkende til, at han ikke kunne fungere i skolen. Han blev sendt til psykologudredninger og blev placeret på en institution. Men heller ikke der kunne han finde ud af at begå sig og overholde spillereglerne. Det endte med, at han ikke gik i skole.

Jeg blev placeret på en institution, en stor hvid bygning. Det var en specialinstitution for børn, der ikke fungerede i det normale system (...) Der ragede jeg uklar for min adfærd, jeg var ikke, som man ville have det der. Så jeg røg til nogle undersøgelser, og så røg jeg på en ungdomsinstitution. Jeg kan ikke huske hvor lang tid, men husker det som længe. Husker en episode, hvor jeg blev sat til skue

foran de andre. Hvis man ikke havde opført sig ordentligt (...) Skole, det er ud og ind. Jeg husker det med, at jeg gik ikke i skole. Jeg erindrer ikke nogle møder med skolen eller kommunen eller noget, det flød bare hen i, at jeg ikke gik i skole.

- *Jacob*

For flere af de interviewede, der er vokset op på børnehjem eller ungdomsinstitutioner, har det været svært at tilpasse sig institutionernes regler. Andreas, der hele sit liv har været i samfundets varerægt, har haft svært ved at indordne sig de steder, han har boet. Hver gang, han så sit snit til det, løb han væk, og hver gang blev han fundet af politiet og bragt tilbage.

Hver gang, jeg blev kørt tilbage til institutionen, var det bare den latterlige hverdag, jeg skulle i gang med. Jeg var omkring 15 år til sidst der, og så blev jeg flyttet (...) – jeg havde en negativ indflydelse på andre mennesker, for jeg stak bare af og hørte ikke efter, og når der ikke var opsyn, så smuttede jeg bare igen – det var kun et spørgsmål om tid, for de kan jo ikke holde øje med mig hele tiden, de skal også sove på et tidspunkt. Og når man ikke er låst inde, så kan man altid komme væk.

- *Andreas*

For Andreas har samfundets regler og normer været noget, han hele tiden har søgt at komme væk fra. Han har følt sig svigtet af myndighederne, og det har gjort, at han mistede tiltroen til andre mennesker.

Selvom de udgør et mindretal, er der også enkelte af de interviewede, der har været glade for skolen, og som har klaret sig godt både fagligt og socialt. Ali fortæller, at han altid har været glad for at gå i folkeskolen, selvom det til tider var svært for ham at sidde stille.

Jeg har altid godt kunne lide skolen [folkeskolen], men havde svært ved at sidde stille. Siden 7. klasse har jeg haft en fornøjelse med at gå i skole, og der har jeg gået med dansk etnisk unge, det gjorde jeg ikke før 7. klasse og op til 9. klasse, dengang havde jeg det godt i folkeskolen og syntes, det var fint.

- Ali

Det var først, da Ali skulle starte i gymnasiet, problemerne begyndte. Han følte et pres hjemmefra og havde svært ved at finde ud af, hvad han ville. Gymnasiet blev en hæmsko for Ali, hvor han var splittet mellem sine gymnasievenner og sine småkriminelle venner. Han fik svært ved at passe skolen og gymnasievennerne, fordi han havde svært ved at begå sig under de regler og normer, som gymnasiet satte. Derfor var vennerne i gymnasiet ikke noget for Ali. Han beskriver, hvordan han blev aggressiv, hvis han ikke fik ret i diskussioner.

Jeg kan mærke, jeg ikke har den respekt fra mine venner, som jeg havde fra de andre. Den var der ikke på gymnasiet, og jeg skulle være aggressiv, og hvis vi skulle diskutere, og jeg ikke fik ret, så skulle de have en.

- Ali

Hvor en stor del af de tidligere kriminelle har haft svært ved at begå sig inden for institutionernes rammer og regler, er der også eksempler på nogle, der klarede det overbevisende godt. De formåede gennem en eksemplarisk efterlevelse af skolens regler og en faglig dygtighed at skjule deres kriminelle aktiviteter.

De gjorde ikke noget, for de viste ikke noget. De vidste, jeg løb 10 km om morgenen, lavede morgenmad, lavede skoleting. Jeg var kvik og hurtig, så det tog ikke lang tid. Så kørte jeg til træning, og idet jeg bliver kørt ind til byen, handler jeg med stoffer, aftaler røverier. De siger til de andre: Kig på Nabiil, han er en god fyr, lær af ham. Jeg gør det, pædagogerne siger, så de opdagede ikke, hvad jeg lavede.

- Nabiil

Samlet set viser fortællingerne, at det har været både de formelle og de uformelle spilleregler, de har haft svært ved at håndtere.

Drengestreger

Størstedelen af dem, vi har interviewet, fortæller, at deres kriminelle løbebane begyndte med det, de omtaler som drengestreger eller ballade. De startede med småting som mindre hærværk, rapserier i butikker eller slagsmål. Langsomt rykkede de grænserne for, hvad de foretog sig, så det blev stadigt mere alvorligt. Karakteristisk er dog, at de på dette tidspunkt stadig kunne nå at vende om.

De ting, de lavede, var ikke nødvendigvis værre eller bedre end det, som mange andre børn og unge dengang foretog sig, uden at det førte til en kriminel tilværelse, men for denne gruppe blev grænsen hele tiden rykket, og disse børn og unge vendte ikke om. I det følgende beskriver nogle af dem, hvordan grænserne stille og roligt blev flyttet.

Jeg har altid syntes, det var kedeligt at sidde på en netcafe og spille spil hele natten. Jeg ville hellere ud og lave noget. Sådan noget som at kaste sne på ruder, vi kastede sne på biler. Det var harmløst, men det kunne godt have gået galt. Hvis chaufføren havde fået et chok og lavet en farlig bevægelse, så kunne det gå galt.

- *Danny*

Et eksempel, som John fortæller om, er, hvordan han startede med at kaste snebolde efter biler, men efterhånden gik over til at kaste sten, som skabte mere ødelæggelse.

I starten var det noget med at kaste snebolde på busserne eller smadre ruder på skolen. (...) Det var småting, det startede med, som blev større og større. Til sidst var der sten i sneboldene, og vi skulle bryde ind på skolen. Det blev gradvist mere og mere.

- *John*

Det starter med at være i weekender og så dagligt, og det bliver meget, og der laver jeg min første kriminalitet, nogle enkelte indbrud kun. Stjal noget sodavand et sted og noget slik og i et enkelt hus, og så tog vi tit de her supermarkeder, hvor der stod varer udenfor, når de blev leveret, og så solgte man det og kunne få 10 gram hash for det.

- *Brian*

Flere af de tidligere kriminelle fortæller, at det var spændende at lave de første forbudte ting. De var nervøse og mærkede adrenalin. Det var sjovt og derfor i sig selv en god grund til at gentage det. Men der skulle også mere og mere til for, at det blev ved med at være sjovt og gav samme fornemmelse.

Som 13-årig blev jeg taget i den første stjalne bil sammen med min fætter. Vi var kæmpe-bange, da det skete, og det gav et adrenalinkick, og så blev det jo spændende.

- *Adam*

Spænding og adrenalin – når man har prøvet tingene fem gange, var det ikke sjovt mere, så skulle der ske noget nyt.

- *John*

De tidligere kriminelle er sjældent begyndt med ballade og drengestreger på egen hånd. De fortæller, at ballademagere hurtigt fandt hinanden, og at det var sammen med andre ballademagere, at de havde det sjovest.

Jeg syntes, de begyndte at blive kedelige, så fandt jeg nogle indvandrere, der var lidt mere sjove. Der var endnu mere gang i den. Der var jeg ved at være over grænsen, for der begyndte politiet at komme nogle gange, fordi vi irriterede folk.

- *Danny*

Jeg var ude og bo ved min egen far et år, det var min mors ide, men han drikker, og det var kedeligt, det var ude på landet. Da jeg havde boet der et år, syntes min mor pludselig, jeg skulle flytte tilbage til hende, og så boede hun sammen med den nye, og jeg begyndte at stå på skateboard, og der får hun den yngste lillebror. Der er nogle, jeg falder godt i hak med, som står på skateboard, og så kommer jeg i 8. klasse og kommer til at snakke med andre skatere, som jeg begynder at ryge hash med.

- Brian

For enkelte gælder også, at de først startede med drengestreger som teenagere. Eksempelvis fortæller Ali, at det først var lige inden gymnasiet, at han begyndte at lave ballade. Sommeren inden fik han nye venner, og for første gang slog han sig løs. Før han havde set sig om, var han hvirvlet ind i mere end bare drengestreger.

At være ballademager er en identitet, som flere af de interviewede begyndte at tage på sig allerede som børn. Derudover fandt de sammen med andre som dem selv. De blev en del af en gruppe, hvor der var accept og anerkendelse. Dette stod i kontrast til de oplevelser, mange af de interviewede havde med fra skolen, hvor der ikke var anerkendelse og accept fra andre omkring dem. Adam beskriver det på følgende måde.

Det har jeg lært af det; får man ikke kærlighed, så opsøger man noget andet.

- Adam

Som ballademagere fik de en rolle, hvor der blev lagt mærke til dem – hvilket er noget, som flere af de tidligere kriminelle tillægger stor betydning. De fortæller også, at det kunne være svært at slippe rollen som ballademager igen.

Vi var tre stykker, der styrede det hele. Jeg var en af dem, der trak læsset (...) Vi var altid os, der stod forrest, når der var ballade eller slåskamp, ligegyldigt om vi skulle snakke os ud af det eller ej. De andre har ligesom bare skubbet os forrest, selvfølgelig uden tvang. Vi var måske de modige eller dumme.

- John

Flere fortæller, hvordan deres ballade blev grovere, fordi de var sammen med kammerater, der var ældre, end de selv var.

Min far er væk fra 6-18. Så jeg hænger meget ud på gaden og skydebanen, der ligger boldbaner, og er lidt i fritidshjem, og jeg begynder at hapse lidt i forskellige butikker, især BR. Jeg går sammen med nogle, der er lidt ældre, 12-13 år.

- Jacob

Flere fortæller, at de søgte dem, der var ældre, fordi det gav respekt at være sammen med dem. Nogle var det på lige fod, mens andre oplevede, at de ældre udnyttede de yngre eller pressede dem til at lave ting, de vidste, var en dårlig ide.

Så kom der ballade ind, og så kom der nogle ældre ind over, og de er gangstere. Det er hardcore psykopater. De udnyttede os. Jeg var en af dem, der var under tøflen på en af dem.

- Lasse

Gradvist bevægede drengestregene sig over i at være så alvorlige, at det ikke længere var relativt harmløs ballade. Det var en løbende udvikling, som de unge ikke selv tænkte over, mens de stod i det. Andreas fortæller, hvordan lysten til at skaffe sig slik udviklede sig til alvorligere tyverier og indbrud.

Jeg var ligeglad. Jeg tænkte ikke på andre, tænkte kun på mig selv og var ligeglad med, hvad andre mente. Lad os sige, jeg fyldte min rygsæk i Favorit, så kunne jeg sidde og spise slik og drikke sodavand, og hvis jeg stjal 10.000, så havde jeg det – og jo mere, jeg lavede af det, jo mere stjal jeg – så gik det fra at stjæle i Favoritkøbmanden til at stjæle penge – jeg havde en barndomsven, han er død i dag, men han var specialiseret i det. I den periode fra 10-13 år gik jeg på fritidshjem, og der mødte jeg ham. Der var mange drenge som mig – så da vi blev ældre stjal vi endnu mere. Jeg har ikke gjort det for at imponere nogen, gjorde det bare.

- *Andreas*

For nogle af de tidligere kriminelle var det at lave ballade en effektiv vej til at blive set af forældre og lærere – selvom opmærksomheden var negativ, ville de gerne have den. Flere fortæller, at det bunder i, at de har følt sig overset eller misforstået i deres barndom.

Mine forældre var der ikke så meget. Der skete ikke så meget i byen, hvor jeg boede. Jeg var meget alene, og derfor søgte jeg opmærksomhed og lavede banditstreger (...) For at blive set så kom jeg for sent hjem i forhold til, hvad vi havde aftalt, og kom senere til spisning, så blev jeg skældt ud. Men så kører man grænsen lidt længere, så begyndte jeg at ryge, det blev de sure over. Og senere brød jeg ind i et tomt hus og ødelagde ting. Så jeg gik lidt over grænsen hele tiden, gjorde noget, der var lidt værre. Jeg har været syv år, da det startede sådan, jeg havde ikke været i skole mange år, inden det begyndte at glide ud for mig. Jeg lavede også ballade, skolen, det fangede ikke min interesse – og så bare hjem og få skideballen og fortsætte.

- *Adam*

Fysisk sprog

Flere af de tidligere kriminelle fortæller, at de i en tidlig alder lærte at slå fra sig. Mange af dem sloges i skolen, og det blev en del af andres billede af dem såvel som deres eget selvbillede, at de var nogle, der slog og var gode til det.

Flere fortæller om at have haft svært ved at omgås de andre børn og ikke kunne lide at være i skolen, hvilket gjorde dem meget aggressive over for de andre børn og nogle gange også over for lærerne.

Jeg lærte at blive afstumpet, for jeg slog på de andre, hvis der var problemer. Jeg skulle jo flytte hele tiden, så jeg gad ikke involvere mig. Jeg var en slagsbror, de andre frygtede mig i stedet for at respektere mig (...) Det var jeg kendt for gennem skoletiden, at de andre bare kunne få nogle på kassen. Klassens fysisk stærke dreng. Psykisk har jeg været skrøbelig.

- *Per*

Jeg blev smidt ud af skolen i 2. klasse. Jeg sloges meget og kunne ikke enes med de andre. Jeg har altid haft krudt i røven.

- *Mustafa*

Volden blev for mange et normalt reaktionsmønster. De så det ikke som noget særligt at være oppe at slås. Typisk oplevede de, at de blev provokeret af andre, eller at dem, det gik ud over, på en eller anden måde havde fortjent den afstraffelse, de fik.

Jeg jagtede min grandfætter med kniv, fordi han havde slået mig med en kæp. Jeg synes tit, at jeg har været retfærdig, for jeg sagde til ham, ”stop nu”. Når jeg når et vist punkt, så kan jeg ikke mere,

og så går jeg efter ham. Så gik jeg hjem og hentede en kniv og ventede på, at der blev frikvarter og ville stikke ham ned. Han opdager mig, så jeg løber efter ham og smider en kniv, der rammer ham i skulderen.

- John

Fysisk har jeg været en stor dreng, jeg var meget oppe at slås generelt, og i det kvarter var der allerede på det tidspunkt mange elever med anden etnisk herkomst. Jeg blev tirret, følte jeg, så jeg var i slåskamp hver dag.

- Jacob

Nogle af de tidligere kriminelle fortæller, at de voksede op med en far, der har været fysisk hård over for dem. Per fortæller, at det har gjort ham hård og god til at udholde fysisk smerte.

Det hele startede med min far. Det var en hård opdragelse fra min far. Hvis vi ikke havde lavet lektier, fik jeg en lussing. Man bed det i sig, og til sidst blev man immun.

- Per

Det første møde med alkohol og stoffer

Mange af de interviewede fortæller, at mødet med alkohol og især stoffer har været afgørende for deres vej ind i kriminalitet.

Nogle har stiftet bekendtskab med rusmidlerne tidligt – allerede før de bliver teenagere – ofte som en del af deres forsøg på at skubbe grænser, eller fordi de kunne få en plads i fællesskaber, hvor mange var ældre.

John voksede op tæt på Christiania, hvor han begyndte at komme allerede som helt lille. Her startede han med at ryge hash som 8-årig, og udviklingen af rygningen tog hurtigt fart. Som 12-årig blev han fidibus – stikirenddreng – for en pusher. Dette gav ham tidligt både penge og hash, hvilket fik ham til at fortsætte.

Vi boede også tæt på staden, og til at starte med var det et sted at hygge osv. Jeg startede med at komme der og ryge, da jeg var otte år. Så kom vi så derinde, i starten en gang om måneden, og det blev mere og mere (...) Vi var mange, mine kammerater var også på den alder. Det var det tidspunkt, hvor der ikke var så mange regler. Der er ingen 8-årige, der kan købe hash i dag (...) Så begyndte vi at lære nogle at kende derinde og blev fidibus og opbevarede og hentede og sådan noget. Det gav status overalt. Jeg var bare en lille hvalp. Jeg blev tilegnet en pusher, ligesom mine kammerater fik tilegnet en. Mig og min pusher, så skulle jeg holde hash eller pushe, og så kunne jeg blive kaldt hen og give ham, hvad han skulle have. Stikirenddreng. Det gav penge og hash på lommen. Det var også før, alle panserne begyndte at komme derinde. Da jeg

var 12-13, begyndte jeg at rende rundt og lave alt det der.

- John

Adam fortæller, hvordan han kun gik i skole, når han gad, og at han som 14-årig begyndte at hænge ud med en gruppe lidt ældre fyre, som arbejdede med biler. Han kunne meget bedre lide at bruge hænderne og hjælpe til med bilerne end at gå i skole. Sammen med dem begyndte han at ryge hash.

Der er blandt de interviewede også nogle, der forklarer, hvordan institutioner, som de blev anbragt på, har spillet en afgørende rolle for deres møde med stoffer.

Mustafa blev sendt på en institution, hvor han var den yngste og ikke havde prøvet alkohol eller stoffer, før han kom på institutionen. De andre unge på institutionen var imidlertid både ældre og langt mere erfarne i forhold til kriminalitet og stoffer. Her begyndte Mustafa at ryge hash.

Så kom jeg på Tvind-skole. Da jeg kom derover, lærte jeg, hvad hash var. Det var i 7. klasse, jeg kom derover. Der var jeg ni måneder, så stak jeg af derfra. Der havde jeg det ikke godt. Mange af dem, der sad der, de var der i stedet for at være i fængsel. Jeg var den yngste.

- Mustafa

Mustafa mener selv, at han aldrig skulle have været sendt til Tvind-skolen, da det var afgørende for, at han blev trukket i en dårlig retning.

Der er dog også en del, der fortæller, at de stiftede bekendtskab med alkohol i slutningen af folkeskolen, ligesom mange andre teenagere, og at de først senere i livet som 18-20-årige begyndte at eksperimentere med stoffer.

Andre interesser

Nogle af de tidligere kriminelle, vi har snakket med, har haft interesser, der har været med til at udsætte deres kriminelle løbebane – og interesserne kunne ifølge de tidligere kriminelle måske have forhindret den helt. Det drejer sig om unge, som har været meget optaget af træning og konkurrencer, fx inden for kampsport, men også inden for andre sportsgrene og spil – interesser som de også kan have glæde af at genoptage på vejen ud af kriminalitet.

Jeg begyndte at spille, da jeg var 10-11 år, det går strygende, næsten professionel. Når jeg spiller, glemmer jeg alt det andet i mit liv. Jeg tænker på noget andet.

- Lars

Lars voksede op i et hårdt miljø, som efter hans egen beskrivelse er en sammenkogt ret af kriminelle, der ikke har andet at give sig til end kriminalitet. Lars mener derfor, at hans interesse hjalp ham til at holde sig på afstand af det dårlige miljø, som han dog kom ind i senere. Interessen gav ham et andet fokus i hverdagen, og det holdt ham på afstand af den omgangskreds, som han senere startede sin kriminelle løbebane sammen med.

For Brian gælder det også, at det som regel har været de vennegrupper, og dermed de interesser, som han har dyrket, der har præget hans forbrug af stoffer og den kriminelle adfærd. Efter have roget hash i en periode begyndte Brian at styrketræne. Det fik ham til at stoppe med at ryge, og han fik en kæreste og tog en uddannelse. På den måde gik det godt i en periode, men så blev han optaget i en motorcykelklub, hvor alkohol fyldte meget. Han drak med og fik et voksende forbrug af stoffer.

Engagement i sport og andre interesser har været med til at forsinke nogle af de tidligere kriminelles kriminelle løbebane – men det gør ikke sport til en universalkur mod kriminalitet. Historierne tyder på, at det vigtige er at være god til noget og blive anerkendt for det. Det afgørende var at have en interesse eller en færdighed, hvor de havde en styrke og sikkerhed, som gav dem anerkendelse.

Vejen ind i kriminalitet

Når de tidligere kriminelle ser tilbage på, hvad der gik galt, så vidner historierne om, at deres kamp for opmærksomhed gik i en negativ retning. De nære familierelationer skabte på forskellig vis ustabilitet i deres barndom. Gennemgående giver de udtryk for, at de har manglet nærhed i de nære relationer. De savnede opmærksomhed og fandt egne veje til at få den.

Det, der for nogle af dem hjalp undervejs, og som andre mener, kunne have hjulpet, var at få denne opmærksomhed gennem mere kontrol med, hvad de lavede. Samtidig fremhæves behovet for mere konsekvens, når de udviklede sig i en negativ retning. Flere efterlyser, at nogle greb ind i det dårlige selskab. De oplevede ikke selv, at der var bedre alternativer til de venner, som de prøvede at skubbe grænser sammen med.

Et fællestræk for mange er, at de har haft svært ved at fungere inden for de formelle og uformelle regler, der findes i de institutioner og de sociale sammenhænge, de har indgået i. Dette kommer til at forfølge flere af dem langt ind i ungdommen og voksenlivet.

Flere af de tidligere kriminelle mener selv, at de har haft for lidt at beskæftige sig med og for lang snor under opvæksten. Interesser og sport har for flere haft en positiv effekt, i hvert fald for en periode, hvor deres energi og fokus blev samlet om noget andet end ballade, og de fik anerkendelse for at være dygtige til noget. Særligt succesoplevelser inden for sport eller i skolen fremhæves som noget, der har trukket dem i en anden retning end den kriminelle. Nogle af de tidligere kriminelle mener, at deres kriminelle løbebane kunne være undgået, hvis deres succesoplevelser var blevet støttet, fordi de så havde set alternativerne klarere.

4 DET KRIMINELLE LIV

Et særligt liv

Grænsen mellem at være kriminel og ikke-kriminel kan være flydende. I juridisk forstand er de, der forbryder sig mod loven, kriminelle, men hvis de ikke har fået en dom for deres kriminalitet, så er de ikke officielt defineret som kriminelle. De tidligere kriminelle, der har deltaget i interviewene, har været dømt for kriminelle aktiviteter. Men i praksis viste det sig, at det kan det være svært at afgøre, hvornår de er blevet kriminelle. I deres beskrivelser er der en glidende overgang fra drengestreger til kriminalitet.

En del af de interviewede fortæller om grov kriminalitet og mange års handel med hælervarer eller stoffer, før de får deres første dom – og dermed officielt stemples som kriminelle. Der er dog også enkelte eksempler på, at den første større kriminelle aktivitet har resulteret i en dom.

Livet med kriminelle aktiviteter har været et særligt liv. Kriminaliteten tilbød en hurtigere vej til penge, spænding og stærke sociale relationer – og det

ikke-kriminelle liv blev derfor oplevet som mindre attraktivt for disse unge.

I de interviewedes fortællinger om deres liv som kriminelle fylder beretninger om institutioner og skolen ikke længere så meget. For mange af dem gælder, at de i denne livsfase har løst sig fra samfundets institutionelle rammer. De fremhæver de uformelle alternative spilleregler, hvor de sammen med andre kriminelle satte dagsordenen. På den måde skiftede hovedperspektivet i mange af fortællingerne fra oplevelsen af at være udenfor fællesskabet til oplevelsen af at være indenfor i et nyt fællesskab. De indordnede sig i et nyt fællesskab med nye spilleregler. Her oplevede mange et stærkt bånd af loyalitet og hierarki mellem de kriminelle; der krævedes respekt, og problemer blev ofte løst med vold.

Fællesskab og tillid

Det kriminelle fællesskab var stærkt og tilbød sociale tilhørsforhold, som mange af de tidligere kriminelle havde savnet i deres opvækst. Det var et fællesskab med forpligtelser, og netop de gensidige forpligtelser var med til at gøre fællesskabet stærkt.

De kriminelle miljøers fællesskaber var ikke ens, men fælles for dem var, at de hjalp hinanden og dækkede over hinanden. De udpegede eller stak under ingen omstændigheder hinanden.

Det var altid noget med vidner, for hvis vi har stjålet en bil, så pegede ejeren os ud og sagde, at det var ham, der gjorde det. Vidner har udpeget mig næsten hver gang, men jeg har bare nægtet. Det var aldrig nogen i gruppen, der havde sladret. Hver eneste gang i retten var pga. vidner.

- *John*

Sammenholdet blev styrket af, at de ikke fortalte noget til andre – ikke internt i miljøet og slet ikke til politiet. Det var fuldstændig udelukket.

Jeg ville ikke snakke med politiet, det gør man ikke, for der er ingen grund til at give dem mere, end de ved. Det gør man bare ikke. Det er noget,

man lærer med de venner og bekendte, man snakker bare ikke.

- *Kim*

Når de hjalp hinanden i de forskellige kriminelle miljøer, gik de langt. Vi hørte flere eksempler på, at de kriminelle sloges for andre, fordi de var venner. Mirza fortæller, hvordan han sloges for andre for at bevise sit venskab og styrke det.

Inogle tilfælde gør man det, men også for at bevise, at man er en ven. Det er altid en god ting at bevise, at man er en god ven – man bliver bedre venner på den måde. Jeg ville også slås for en dansker.

- *Mirza*

Mirza lægger meget vægt på at være en god ven, og han mener, det er særligt kendetegnende for indvandrere, at de hjælper hinanden og bakker hinanden op – også selvom det kan give problemer.

Tobias fortæller også, at han var klar til at gå langt for at hjælpe sine venner. Han forklarer, at han begik et røveri for at hjælpe venner med at betale en gæld. Han tænkte dengang ikke over konsekvenserne hverken for ham selv eller den unge pige, der stod i kiosken. Det vigtigste for ham var at hjælpe vennerne.

Jeg ville gerne hjælpe mine kammerater, for de havde nogle regninger, de skulle betale, det var kommet op på 5.000 kr. Det tænkte jeg, at det ville jeg gerne hjælpe med, så jeg lavede et røveri i en kiosk, hvor jeg fik et udbytte på 20.000, så ugen efter blev jeg taget af politiet, der havde fået tre vidner til at fortælle, det var mig.

- Tobias

De tidligere kriminelle fortæller om kriminelle relationer, der var meget stærke, indtil tilliden eller aftaler blev brudt. Det kunne dreje sig om alt fra at give viden videre, som de skulle have holdt for sig selv, til ikke at møde op som aftalt.

Per fortæller, hvordan han mange gange, baseret på tillid, havde lånt store pengebeløb ud til familie og venner. Han fortæller, hvordan han lånte penge til en ven, som ikke betalte de aftalte afdrag. Per blev mere og mere vred, fordi han oplevede det som et tillidsbrud og mangel på respekt, at venen ikke overholdt afdragsordningen og tilmed provokerede ham over telefonen. Det endte med, at han bankede sin tidligere ven, så han blev invalideret.

Min ven ville ikke betale de penge, vi havde aftalt, så ringede han til mig om natten i en brandert og sagde, at han vil skide mig et stykke. Det gjorde mig så rasende. Så til sidst fik jeg fat i konen og bad hende sende min ven ind med nogle penge. Dagen efter kommer han med en konvolut med 500 kr., totalt provokerende, så tog jeg kontakt til ham og han sagde, at jeg var overlegen, og jeg var ikke den gamle ven, han kendte. Dagen efter opkaldet om natten kører jeg derud og smadrer ham totalt, han ligger i en blodpøl, da jeg tager derfra.

- Per

Respekt!

Flere af de interviewede fortæller, at en del af det særlige liv som kriminel er, at de opnåede en anden respekt fra omgivelserne, end de gjorde som ikke-kriminelle. I de tidligere kriminelles livshistorier tillægges respekt stor værdi.

Der tales meget om respekt blandt de tidligere kriminelle. Det har været vigtigt for dem, at andre respekterede dem, og de har været parate til at gå langt for at opnå denne respekt. Inden for de normer og spilleregler, der herskede, da de var kriminelle, var det ofte kriminelle aktiviteter, der gav denne respekt og anerkendelse. En stor del af den kriminalitet, der blev begået, handlede derfor om at opnå respekt. Det kunne blive opfattet som et oplæg til ballade, hvis en person ikke udviste den nødvendige respekt. Oplæg til ballade kunne være alt fra skænderier til et forkert ord eller bare et blik.

Jeg lægger aldrig op til ballade, men hvis de starter op, så skal jeg reagere på en måde, det ville alle andre gøre. Jeg lægger aldrig op til det, (...) men han fortjente faktisk en lussing, og vi gav ham bare en flad – nogle ville slå ihjel for det.

- Mirza

Jeg slog ikke folk ned uden nogen grund. Har aldrig slået nogen ned uden grund. Det var kun, hvis de ikke havde opført sig ordentligt i byen, hvis de var på diskotekerne og var for fulde eller ikke opførte sig ordentligt over for personalet.

- Lukas

Flere af de interviewede lægger i deres fortælling vægt på, at de har handlet kriminelt på grund af andre personers opførsel – en provokerende bemærkning el.lign. De forklarer ofte, at deres re-

spons derfor var en naturlig reaktion.

Lukas er et eksempel på en, der har mærket andres respekt og imponerede blikke – om det så skyldes hans penge, damer, fysik eller vold.

Man er afhængig af at se folks øjne, når du præsterer. Jeg tager 1 ton på læg. Da jeg gjorde det, stod hele træningscentret stille, og folk tænker, ham der er fuldstændig stærk. Dengang var det sådan, mennesker så op til mig, pludselig så de op til mig. Jeg er meget konkurrencemenneske, jeg kan ikke tåle at tabe.

- *Lukas*

Respekt i de kriminelle miljøer er noget, man tilkæmper sig og kæmper for at beholde. Særligt i forhold til de rockerrelaterede kredse hører vi om, at man skulle kæmpe sig til respekt ved at vise, hvor kold og ligeglad man var i forhold til andre mennesker. Adam fortæller, hvordan rå og brutal vold for ham var den direkte vej til respekt og en bedre plads i hierarkiet.

Hun kendte en del til de hårde drenge med vest, og det gik over i, at vi skulle slås, tage stoffer og ødelægge alt, hvad vi kunne komme i nærheden af (...) Bare generelt, og for at komme højere op i hierarkiet, var nødt til at danne respekt og vise, vi var ligeglade. Vi bankede folk brutalt og var ligeglade. Når vi var i de små klubhuse – det var grimt, alt hvad der kunne knække og brække, men fordi vi var så påvirkede, var vi ligeglade. Det stod på i tre år, og så stoppede jeg helt med alt, da jeg var 25, og har så haft en del domme, jeg har ventet på.

- *Adam*

Ligeledes fortæller Per, hvordan han var nødt til at

være hård for at opnå anseelse i miljøet. Respekten var en måde at beskytte sig selv på, for når det først rygtedes, at man var en hård krabat, så var der ingen, der spøjte med én.

Vi skulle ud til en, der havde taget noget hash fra et lager i Valby. Vi kørte ud til ham og sagde, at vi skulle have det tilbage og vide, hvem han havde solgt det til (...) Han nægtede, at han havde været der. Klippede yderste led af lillefingeren. Så tog vi grensaksen over til næste finger, og så indrømmede han det. Det var mig, der klippede fingeren af ham, og det rygtedes, så jeg blev sat i bås som en psykopat. Der blev sat et rygte i gang med, at der ikke skulle spøges med mig.

- *Per*

Ved at få respekt fra andre mærkede de, at de var nogen. Derfor blev respekten så vigtig for identiteten. Den respekt og anerkendelse, som de savnede tidligere, fik de nu fra omgivelserne i rigt mål. John fortæller om, hvordan han sammen med sine venner kunne gøre, som det passede ham, fordi de var omgivet af så meget respekt.

Det var igen vores udstråling. Fra det øjeblik, vi trådte ind til en fest, ejede vi festen. Vi havde altid penge til sprut og hash. Det var en meget fed følelse at gå der til fester, så det blev vi meget ved med. Nogle steder blev den ikke accepteret, men så gik vi videre til det næste. Vi kom bare ind og gjorde, som det passede os, selv ejeren endte med at snakke med os, som om vi var bedste venner.

- *John*

John fortæller videre, hvordan hans penge og de ting, han lavede i weekenderne, gav respekt og

status på skolen.

Jeg havde pænt mange penge på lommen, når jeg kom tilbage. Det gav mig den status, jeg havde på skolen, for jeg kunne tage hjem på weekend og komme tilbage med billeder fra toppen af SAS-hotellet med morgenkåbe og stor cigar i munden (...) Det hjalp lidt på, hvordan de så på mig. Så gjaldt det også om at udnytte de ting og malke dem så meget som muligt.

- John

For nogle voksede respekten til, at de blev kendte og berygtede i særlige kredse – for Lukas var det nærmest en stjernestatus.

Jeg blev kendt, og jeg var fuldstændig ligeglad og var brutal af helvedes til – alle ville have mig (...) Der kunne jeg godt styre mit temperament og bevare roen, for jeg var en stjerne for fanden. Jeg var sådan en pyntejunkie – alle, der hang rundt om mig, var pynt. Man blev jo afhængig af, at folk hang omkring, det var fans-agtigt. Man kunne mærke, når jeg kom ind i et rum, at de var stille. Jeg var så kendt dengang allerede, for jeg var berygtet af helvedes til som den, der havde det ry, at lagde du dig ud med ham dér, så fik du tæv, måske ikke dér, men så en anden dag, hvor jeg stod og ventede. Jeg skulle vente. Jeg skulle altid afslutte det. Jeg blev nødt til at vinde.

- Lukas

Flere havde en fornemmelse af, at de var kongen eller på toppen af hierarkiet i den periode, hvor det

gik bedst med deres kriminelle liv.

Man får vrangforestillinger, når man sidder på toppen. Føler man havde et kongerige, man skulle kæmpe for (...) Når man er vant til, at folk byder en velkommen alle steder, det har udviklet sig gradvist opad. Jeg endte med at sidde på en hel by, der sad jeg på alt, hvad der foregik i den by. Jeg blev udnævnt som kongen, det var mig og min makker, der bestemte over den kriminelle underverden i rigtig mange år, indtil jeg trak mig.

- Lukas

På toppen havde de venner og mange kærester. Mange opnåede en form for sikkerhed og selvtillid. John fortæller, hvordan andre så op til ham.

Jeg styrede det deroppe til sidst, alle drenge ville være ligesom mig, og pigerne ville have mig. Drengene begyndte at tale som mig og gå klædt ligesom mig. Men jeg kunne se, at efter jeg havde været der et år, gad jeg ikke mere. Jeg gik hen til nogle og sagde, at de skulle stoppe med at ville ligne mig. Det havde jeg også kendt fra, da jeg var mindre, så jeg vidste, hvordan jeg skulle gribe det an.

- John

Stofferne koster

For flere af de tidligere kriminelle har deres brug af stoffer spillet en stor rolle for deres vej ind i kriminalitet og for deres kriminelle aktiviteter.

For eksempel fortæller Brian, at han begyndte at ryge hash, da han startede i 8. klasse:

Det starter med at være i weekenderne, og så bliver det dagligt, og det bliver meget. Og der laver jeg min første kriminalitet, nogle enkelte indbrud kun.

- *Brian*

Som tidligere nævnt hang Adam ud med nogle ældre fyre, der introducerede ham til hash. Forbruget udviklede sig til et misbrug, som skulle finansieres. Det satte for alvor gang i de kriminelle aktiviteter.

Det var spændende for os, og de tog godt imod os. De syntes, det var sjovt med sådan nogle snotunger, der spillede seje – men hashen gik over til at blive et længerevarende hashmisbrug på tre år. Jeg trak mig ud af skolen, familien og venner kunne rende mig, jeg brød ind i huse, stjal biler – alt hvad der kunne laves penge på – den kriminelle løbebane hele vejen op. Og så røg jeg ud i amfetamin og kokain og trak mig længere og længere ud på et sidespor.

- *Adam*

Forbruget af stoffer førte til kontakt til det kriminelle miljø. For en del af de tidligere kriminelle blev det inspirerende at se, hvordan de kriminelle havde penge og magt. Flere fortæller, hvordan en vej ind i miljøet var, at de selv blev tilbudt en mindre opgave som fx at sælge hælervarer eller stoffer videre. Når de havde vist, at de var til at stole på,

kunne opgaverne blive større. Selvom nogle af de tidligere kriminelle fortæller, at de helst ikke ville begå kriminaliteten, så er det svært for dem at se, hvordan de ellers skulle have skaffet pengene til stoffer.

Det startede med, at jeg skulle hente ting og gøre rent, og pludselig lå der 1 kg kokain i min kælder, jeg skulle holde og skære op. Der gik det galt. Jeg turde ikke sige fra eller sige det til mine forældre, for det ville der ikke komme noget godt ud af. Og samtidig havde jeg et stofmisbrug – jeg var paranoid. Jeg kom ind i en omgangskreds, jeg ikke var en del af, da jeg var yngre.

- *Lasse*

For mange udviklede stofbruget sig til et misbrug, som blev dyrere og dyrere. Løsningen på at skaffe penge til misbruget blev derfor selv at begynde at sælge.

Jeg flytter alene ud på et kollegium som 17-årig, og der går amfetamin i det. Jeg mødte nogle derude, hvor det var normalt at tage amfetamin. Det var en åbenbaring. Man havde ikke noget selvtillid, en lille kvabset dreng, og det var lige huuuj (...) Pengene får jeg ved indbrud og ved at sælge det. Hold kæft hvor jeg fortryder det. Man tager jo af kagedåsen, når man sælger det. Det er total stressfaktor.

- *Lars*

Med tiden blev stofferne svære at slippe, og flere af de tidligere kriminelle så sig selv gå på kompromis med andre ting, som de syntes var vigtige i livet. Langt hen ad vejen troede mange, at de kunne styre misbruget, og det ikke var så slemt. Men den fornemmelse, som stofferne gav, kunne de ikke finde andre steder, så misbruget udviklede sig. Og

det skulle finansieres.

I starten gik det meget godt. Før finanskrisen, der kunne man låne penge. Jeg er dybt afhængig af lortet, jeg har ikke taget det længe, men kokain er noget af det mest besættende. Det lagde grebet. Jeg har godt kunne lade være med at gøre det i perioder, jeg kunne godt mærkede den havde fat, og når den har fået fat, så er det ikke så nemt at give slip. Jeg troede, jeg kunne styre det, men så røg jeg i igen.

- Lasse

Stofmisbruget var ikke kun svært at finansiere, det blev efterhånden også svært at skjule. Flere fortæller, at de stille og roligt mistede de venner, der ikke var misbrugere og ikke var en del af det miljø. Til sidst havde de primært venner, der også selv tog stoffer og var kriminelle. Samtidig oplevede flere, at de mistede deres almindelige job pga. stofferne.

Der var jeg kommet langt ud på stoffer, og folk sagde, at jeg skulle stoppe. De kaldte mig junkie. Men så blev jeg tilbudt at distribuere et halvt kg kokain. Oppe i mit hoved sagde det nej, jeg havde job som pædagogmedhjælper, som jeg var glad for. Jeg kan godt lide børn, og jeg var god til det.

- Lasse

For flere af de interviewede gælder, at misbruget ikke var konstant. Det svingede op og ned, og der var perioder, hvor det tog til, og perioder, hvor de forsøgte at få kontrol over forbruget. Brian fortæller eksempelvis, hvordan hans misbrug altid tog til, når noget gik dårligt, fx hvis han blev fyret, eller der var problemer med kæresten. I andre perioder forsøgte han at stoppe. Stofferne havde han mest behov for, når det gik dårligt. Et større misbrug førte ofte andet dårligt med sig – fx at det blev svært at holde på job eller kæreste og at de mistede kontakten til familien. Mange gange blev Brian

trukket ind i en negativ spiral.

Jeg ryger på aftenhold på arbejdet, og der er ikke kontrol med os. Ham, jeg arbejder sammen med, har kokain med – maskinerne passer sig selv, der er musik, og vi kunne købe øl. Men det bliver opdaget, og jeg mister mit job. Så bliver jeg uvenner med Camilla, da hun finder ud af det, og så bliver misbruget værre.

- Brian

Også Mustafa kan fortælle, hvordan hans misbrug førte til en fyring, hvilket skubbede ham længere ud i kriminalitet.

Det gik faktisk et godt stykke tid, hvor jeg arbejdede et sted, som sælger designmøbler, men så begyndte jeg at tage stoffer og kunne ikke komme på arbejde, og jeg ringede ikke og sagde, jeg ikke kom. Så blev jeg fyret.

- Mustafa

Stofmisbruget er for flere af de interviewede i mange år så sammenflettet med kriminalitet – både berigelseskriminalitet og vold – at det blev svært at skille ad. Lasse fortæller, at han slet ikke ville have været i kriminaliteten, hvis ikke det havde været for stofferne – men stofferne kostede, og kriminaliteten var den hurtigste og letteste vej til at finansiere et misbrug.

Min kriminalitet har hængt sammen med stoffer. Hvis jeg havde haft en mio. kroner på bankbogen, havde jeg ikke hængt i de kredse.

- Lasse

Så kunne man skaffe kokain til billige penge, så solgte man det og tog det, og så kunne man arbejde med det mere, så kunne man lave 3.000-4.000

kr. sort. Easy come easy go.

- *Kim*

Der er også tidligere kriminelle, der mener, at deres misbrug ikke har haft negative konsekvenser. John mener, at det er et spørgsmål om viljestyrke, hvorvidt man kan passe et arbejde samtidig med, at man har et hashmisbrug.

Der er mange fordomme om hash, det dræber ikke hjerneceller. Jeg holdt først op med at ryge hash for tre år siden, da min eks blev gravid. Jeg har røget hver dag og passet mit arbejde og alting. Der er mange, der ryger hash, og de passer deres arbejde – det er viljestyrke. Man må ligesom sætte nogle regler for sig selv. Jeg vil altid gerne være noget og sætte regler for mig selv.

- *John*

Hverken John eller Lukas mener, at hashen har trukket dem længere ud i kriminalitet. Tværtimod mener de, at hash har haft positive virkninger, fordi det beroligede dem. Og det har mange trængt til.

Men jeg har ikke haft problemer med hash, det har ikke drevet mig ud i kriminalitet. Det satte låg på 100 %. Jeg slappede af, kunne sidde i et rum med fremmede mennesker uden at sidde i forsvarsposition. Hvis du havde så mange steroider, jeg tog dengang, og det var så rent, det er det ikke mere, det gjorde, at jeg blev temperamentsfuld (...) Jeg var afhængig af steroider, som en narkoman af heroin.

- *Lukas*

Penge mellem hænderne

Det at se andre have penge, inspirerede flere af de tidligere kriminelle til at tænke ”det kan jeg også!”. Efter at have prøvet, hvor let det var at skaffe penge gennem fx røverier, blev det fristende for flere at gøre det igen. Ali fortæller, hvor overraskende nemt det var at komme til penge, og hvordan de mange penge hurtigt trak ham længere væk fra sine gamle venner.

Så var vi forbløffet over, at det var så nemt at få de penge. Få minutters slid, og så havde man de penge, og jeg tænkte ikke så meget over det og troede ikke, det ville gå galt. Jeg kom længere væk fra gymnasiet, og der går altså ikke mere end to-tre måneder siden sommerferien, og er ikke så meget sammen med mine rigtige venner – de anede heller ikke, hvad der foregik – og kom tit op at skændes med dem, og det fik jeg nok af og begyndte at holde mig længere væk og var sammen med de andre fyre. De havde bil, og de havde penge, og det hele kørte bare.

- *Ali*

Flere af de tidligere kriminelle har oplevet at have mange penge, og at det var svært at omstille forbruget til en almindelig indkomst. Flere fortæller, hvordan de blev vant til at have mange penge og kunne købe eller gøre, hvad de ville. Lars fortæller om jagten på flere penge, end han kunne tjene på legal vis.

Får mig også i gang og kommer i job, hvor jeg får halvt penge fra jobbet og halvt penge fra kommunen. Så går det galt, for jeg vil have flere penge, jeg havde både job og lavede penge ved siden af ved narkosalg og indbrud.

- *Lars*

Samtidig oplevede flere også, at omgivelserne fik en forventning om, at de havde penge. For eksempel at flere piger blevet tiltrukket af de kriminelle fyres penge og forbrug.

Det blev værre og værre, og kriminaliteten blev hårdere og hårdere, og tingene trapper op. Fra cd-afspiller i bilen til at stjæle biler i udstilling hos forhandlere. Jeg flyttede til Valby og arbejdede stadig. Får en kæreste og hun bliver ligesom draget af, at jeg har masser af penge, og der er styr på tingene, for jeg har jo ikke været inde og sidde.

- Per

Den indkomst, der fulgte med et almindeligt job eller understøttelse, oplevedes som ingenting i kontrast til de indtægter, som de kunne opnå ved kriminalitet. Erfaringer med, hvor hårdt der skal arbejdes for en almindelig løn, og hvor let det var for dem at tjene pengene illegalt, gør det svært for de kriminelle at lægge kriminaliteten bag sig.

Nogle af de interviewede har meget begrænset kendskab til at tjene penge på legal vis, og de var vant til at betale med kontanter fra lommen.

Fuck tænkte jeg, jeg kører min egen stil. Når jeg kommer ud, der havde jeg ikke noget arbejde, men tjente penge. Jeg kender mange, der er ældre end mig, så jeg er ikke bange for at gå forrest. Jeg begyndte at sælge ecstasy, kokain og steroider, først i små mængder, men så begyndte jeg at samarbejde med dem, jeg hentede hos (...) Når folk begynder at tale om selvangivelse fx, så lukker jeg, det siger mig intet. Jeg er vant til at have kontanter på mig.

- Mustafa

Blandt de tidligere kriminelle er der også nogle, som lægger stor vægt på, at de var deltidskriminelle, eller at de altid har haft et job ved siden af.

De fortæller, at når de havde et arbejde og kunne passe det, var det også lettere at skjule de kriminelle aktiviteter, fordi alt så godt og almindeligt ud på overfladen.

På sidelinjen havde jeg et job, som jeg passede nogenlunde i mange perioder (...) På overfladen virkede det som om, det gik nogenlunde. Det var vikararbejde, lagermand, det var et dobbeltliv. Det var at handle stoffer om eftermiddagen, køre truck om morgenen og tage stoffer om aftenen.

- Lasse

Per har i sin lange kriminelle karriere stort set aldrig været uden et almindeligt arbejde. Det krævede en høj grad af selvkontrol og -disciplin at kombinere de to verdener – den kriminelle og den almindelige.

Jeg er nok atypisk kriminel, for jeg har altid haft arbejde og haft styr på tingene.

- Per

Lukas fortæller, at penge en overgang var det vigtigste for ham; uanset hvad skulle han have flere penge.

Alle ville snakke med mig, for jeg havde jo penge. Jeg købte og solgte alt, hvad jeg kunne komme i nærheden af. Jeg røg ud og ind af fængslet. Jeg gik fra at være pyntejunkie til moneyjunkie. Det med frygt og respekt var ligegyldigt, det var penge, penge, penge.

- Lukas

Pengene blev brugt på stoffer, byture, tøj og ting som fjernsyn, anlæg og biler. Selv for dem, hvor hverdagen som kriminel ikke var glamourøs, gav kriminaliteten stjernestøv til weekenderne.

Så flyttede jeg hjem til min far og sov på en madrass, lavede ingenting, stjal og lavede pengekriminalitet – har ikke gjort andet end at stjæle fra andre mennesker og gøre, hvad der passede mig (...)
Jeg brugte resten af tiden på at bruge pengene og stjæle – (...) brugte dem på druk, taxakørsel, luderbarer, kunne ikke gå ud og købe ting og sætte navn på, faktisk kun i nattelivet, og spise på restaurant, brugte på hotelophold, har fået mine oplevelser ud af det, men har ingen ting i lommen fra dengang.
- *Andreas*

De, der tjente mange penge som kriminelle, blev let fastholdt i de kriminelle aktiviteter. De store pengebeløb gav de tidligere kriminelle en livsstil, der var svær at give afkald på. Også derfor fremstod et liv uden kriminalitet mindre attraktivt.

Set i bakspejlet fortæller Per dog, at selvom pengene og alle tingene dengang føltes så vigtige for ham, kan han i dag se, at han havde så meget, og det hele kom så let, at pengene alligevel ikke betød så meget.

Jeg har været den rige vilde (...) Jeg har haft mange penge. Jeg købte huset uden at blinke med øjnene, og jeg købte for 700.000 kr. anlæg, og jeg er ikke engang glad for det. Det betyder ikke noget, for jeg har ikke kæmpet for det. Jeg har en båd, som har fået en pris. Jeg har en motorcykel, som vandt 1. pris i Bandidos, og jeg var ligeglad.
- *Per*

Vold som løsning

For nogle af de tidligere kriminelle blev kriminaliteten i en periode normaliseret. De omgav sig primært med andre kriminelle, og det kriminelle blev naturligt. Særligt for dem, der har været kriminelle gennem en lang årrække, blev de kriminelle logikker og spilleregler dominerende og altoverskyggende. Det blev en almindelig reaktion at true eller begå vold, hvis nogle eller noget kom på tværs.

Eksempelvis fortæller John, at han i en tilstand af vrede ikke altid tænkte over, at han reagerede med vold, eller over, hvad konsekvensen kunne være.

Det værste er, at jeg stak min storebror ned på hans fødselsdag. En af hans kammerater hældte flødeskum på mig, og så langede jeg ud efter ham, til sidst så tog min storebror fat i mig, og jeg stak ham ned, jeg kunne jo ikke huske det.
- *John*

Et hidsigt temperament er en betegnelse, som flere af de tidligere kriminelle sætter på sig selv, når de skal forklare, hvorfor de i perioder af deres liv ofte røg i slåskamp. Hvis der var noget, der gik dem imod, blev vold løsningen på problemet. Det kunne være drillerier, eller det kunne være at slå en tilfældig ned, fordi han var ved at tage en taxa, som Brian mente var hans.

Jeg får en dom på nakken, hvor jeg har slået en ned, der vil tage min taxa. Jeg kan kun huske det svagt, skal have en taxa, og så kommer der en, der vil tage min taxa, fordi han mener, det var hans, og der slår jeg ham ned og får en dom på hovedet.
- *Brian*

Den vold, som tidligere var harmløse slåskampe, blev for enkelte i stigende grad mere alvorlig og begyndte at få konsekvenser i form af domme.

Mirza har fået en del domme for vold, typisk i byen, hvor han enten følte sig truet eller provokeret af andre. At reagere med vold var så indgroet, at der for nogle ikke behøvede at være en udtalt uoverensstemmelse.

Vi tog til nabobyen og gik i byen der engang, og da jeg skulle hjem omkring halv fire, så kiggede jeg bagud og så en fyr, der lavede ansigt til mig, og så lavede jeg ansigt til ham, og så kunne jeg høre – jeg vidste, han ville sige noget, han var fuld, og så siger han til mig ”dig med de hvide bukser”, og så gik jeg med det samme over til ham og, så gav jeg ham en skalle, og så fik jeg også det ar her.

- *Mirza*

Volden blev en vej til anerkendelse og respekt. Brian fortæller, hvordan han som en del af rockermiljøet fandt ud af, at han var god til at slå. Han så op til rockerne og følte, at han havde fået en plads i et selskab, hvor han gerne ville gøre det godt.

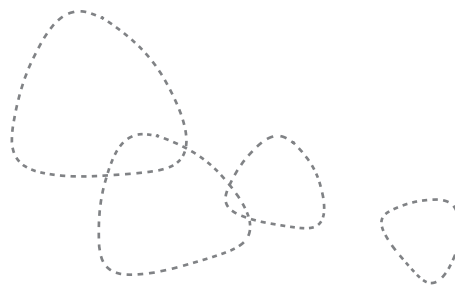
Det var alle, de gjorde det, og så kunne jeg se, at der kunne jeg blive til noget, og jeg havde trænet meget, har også trænet meget karate undervejs, og så røg jeg i slagsmål i byen og fandt ud af, at jeg var god til at slå (...) det kunne jeg bruge her, og så blev jeg mere og mere voldsom og gav folk bank – tog ud og tæskede folk, og begyndte at få de første voldsdomme.

- *Brian*

Mustafa startede i militæret med en drøm om at få en militærkarriere. En voldsepisode satte imidlertid en stopper for denne drøm. Det gik galt for ham efter en kompagnifest, hvor han følte sig provokeret af en konstabel og to andre menige.

Vi drak og hyggede os og tog i byen. Så endte jeg med at stå sammen med en pige sidst på aftenen, og der var der nogle stykker, tre fyre, der råbte til pigen: ”Hvad laver du med en perker?”. Jeg blev provokeret og sagde, de kunne komme over til mig og sige det i mit ansigt. Så kom jeg i slåskamp, og det udviklede sig og blev voldsomt. Jeg slog to af dem ned og den sidste løb væk, og jeg tog en taxa til kasernen. Efter jeg kom tilbage til kasernen, blev jeg anholdt.

- *Mustafa*

Det kriminelle liv

Når de tidligere kriminelle tænker tilbage på, hvad der fik dem til at blive kriminelle, så er oplevelsen for flere, at det, der gik galt, var, at det gik godt. De var gode til de kriminelle aktiviteter, og det gav anerkendelse, status og penge. De fik en plads i et hierarki og mulighed for at være nogen. De trivedes med at være en del af dette fællesskab, og de oplevede succes. Spillereglerne her var de selv med til at definere, og det fungerede godt for dem. Det kriminelle eskalerede, og de havde dengang ikke blik for, at det gik ud over nogen.

Det, der hjalp for nogle, eller som de mener, kunne have hjulpet, var en indblanding fra nogle eller noget, der kunne forstyrre udviklingen af kriminaliteten. Det kunne være institutioner, forældre eller andre nære relationer, som havde fulgt dem tættere, end det var tilfældet. Mange er meget bevidste om, at de manglede, at nogen greb ind og blandede sig, så den kriminelle normoverførsel var blevet stoppet af andre former for normoverførsel. I stedet blev de i den kriminelle periode af deres liv præget af miljøer, hvor de kriminelle spilleregler var dominerende.

5 AT VÆRE STRAFFET

Straffet

Alle de tidligere kriminelle, som vi har interviewet, har fået en dom for at have begået kriminalitet. Nogle har en kort karriere som kriminelle, inden de dømmes, andre har mange kriminelle handlinger bag sig, før de dømmes. På samme måde har nogle af de tidligere kriminelle mange domme, mens andre er på vej ud af kriminalitet allerede efter første dom.

Bøder og samfundstjeneste har ikke den store betydning i de tidligere kriminelles historier. Med enkelte undtagelser drukner bødestrafte, samfundstjeneste og en nat i detentionen i deres livshistorier eller opremses blot kort. Det afgørende er frihedsberøvelsen. De tidligere kriminelle har reageret forskelligt på at blive dømt. For nogle var det en lærestreg at komme i fængsel. For andre blev det opfattet som en naturlig konsekvens af deres handlinger og var dermed blot 'en del af gamet'. For atter andre var det en lettelse at komme i fængsel og i en periode slippe for at klare sig i det kriminelle miljø uden for fængslets mure.

Mange af de tidligere kriminelle fortæller, at første gang, de blev idømt fængselsstraf, oplevedes som

det tidspunkt, hvor de officielt blev stemplet som kriminelle. Det er også ofte først med fængselsstraffen, at det blev umuligt for dem at skjule kriminaliteten for omgivelserne, herunder forældre, skole og myndigheder.

Da de tidligere kriminelle kom i fængsel, blev de hevet ud af deres hverdag og fjernet fra alle deres nære relationer. De skulle finde en måde at mestre den nye situation på, og her var der forskellige strategier. På tværs af interviewene gælder det dog, at de tidligere kriminelle lægger vægt på, at de måtte indordne sig efter fængslets regler og vilkår for at få et godt ophold. For de fleste betød det også, at de måtte finde en plads i hierarkiet blandt de indsatte for at klare sig godt under afsoningen. Og helst en plads i toppen af hierarkiet.

For flere af de interviewede gælder det, at de distancerer sig i forhold til det system, der dømmes dem. Dette præger også den fortællestil, nogle af dem bruger, når de fortæller om fængselsopholdet. Mange af dem bliver mindre elaborerende og beskrivende i deres fortællestil, og de remser i højere grad begivenhederne op uden at forholde sig til, hvad de oplevede eller følte under afsoningen.

Frie rammer

De kriminelle, der var under 18 år, afsønedede ikke straf sammen med voksne kriminelle, men kom på en ungdomsinstitution. Blandt de tidligere kriminelle, vi har interviewet, har flere erfaringer med at blive placeret på ungdomsinstitutioner som en del af deres sanktion, før de fyldte 18 år. Flere fortæller om positive oplevelser med institutionerne, fordi der var meget frie forhold, som de unge satte pris på. Mirza fortæller eksempelvis, hvordan det var som en ferie eller en ungdomslejr at afsone på en ungdomsinstitution.

Det er bare for at holde systemet, det var faktisk en ferie (...) vi måtte stadig være ude til halv ti, og så kom de og lukkede vores værelser. Jeg fik venner, og der sad nogle, som jeg kendte – men det irriterede mig, det gjorde det virkelig.

- *Mirza*

Mirza fortæller videre om anden gang, han blev taget for vold og kom tilbage på institutionen efter en dom på to måneders fængsel. Denne gang kendte han mange af de indsatte på forhånd, og de havde det sjovt sammen og dyrkede sport.

Det irriterede mig mest, at det var i sommerferien, så jeg fik ingen ferie, men vi havde heller ikke den bedste sommer i år [vejrmæssigt]. Nu var der flere, jeg kendte, der sad i det fængsel. Men det irriterede mig kun, det var i sommerferien. Vi trænede golf, volleyball (...).

- *Mirza*

Glæden ved de frie rammer på institutionerne hører vi fra flere. De var nærmest overraskede over, at der ikke var mere kontrol og straf involveret. Enkelte af de helt unge efterlyser en mere kontant straf. Mirza lægger vægt på, at friheden var for stor, og at det var for hyggeligt for ham. Derfor mener han ikke, det har haft noget effekt.

Det er ikke en god måde at straffe på. De skulle nok have ændret fængslet, det skulle have været anderledes på mange måder – man skulle ikke kunne gå frit rundt, skulle bare være på sin pind (...) Ja det er hyggeligt, du er på efterskole, en hyttetur (...) De kommer ud og laver det igen. Jeg er en af dem, der har taget mig sammen, men der er ikke særligt mange af dem – de vil gerne være boss og gangster.

- *Mirza*

En lærestreg

Det, som de tidligere kriminelle tillægger betydning, i deres fortællinger, er som nævnt en fængselsstraf. Et af de tre udbredte reaktionsmønstre i forhold til at blive idømt fængselsstraf er en oplevelse af, at de fik en lærestreg. Denne opfattelse var særligt udbredt blandt yngre kriminelle og kriminelle, der kun har været fængslet en enkelt gang.

Særligt varetægtsfængsling og isolation gør stort indtryk på de unge. Det var hårdt og ubehageligt og noget, de helst vil undgå at opleve igen. Tobias er en af dem, hvor det har gjort stort indtryk at komme i fængsel. Og han har lovet sig selv, at han aldrig skal opleve arresten igen.

Jeg var i arresten i 48 dage og blev flyttet. Jeg har aldrig prøvet noget så slemt, det er pga. arresten, at jeg aldrig skal i fængsel igen. Jeg har siddet i et lille lummert værelse i 23 timer. Det er ubehageligt at bare sidde derinde.

- Tobias

Kim, der har flere fængselsdomme for vold bag sig, fortæller også, hvordan isolationen var en ubehagelig oplevelse og et chok. Han giver også udtryk for, at han efter et stykke tid vænnede sig til at være i fængsel.

De første 14 dage var jeg i isolation (...) Det var noget af et chok at være isoleret der i 14 dage. Man aner ikke, om det er nat eller dag (...) Selve fængslet – jeg vil nødig sige, at det bare var en skovtur – men det vænner man sig hurtigt til.

- Kim

Oplevelsen af at sidde i arrest og isolation var hårdere for nogle af de tidligere kriminelle end at sidde i fængsel. Alligevel fremstår fængselsdommen og fængselsopholdet for nogle af de tidligere kriminelle som et 'wake up call'. De fortæller, at de pludselig indså, at de var alvorligt kriminelle.

For mange gælder, at kriminaliteten i en periode har været normaliteten, og at de derfor ikke tænkte over hvilke følger, deres handlinger kunne få. Derfor var det for flere et chok, første gang de blev taget for noget kriminelt. Ali, der blev taget af politiet for hjemmerøveri, fortæller, at det faktisk slet ikke var gået op for ham, hvor alvorlig hans situation var, før han befandt sig i arresten.

Alis vej ind i kriminalitet var kort og hurtig: Sammen med en ny gruppe venner var han begyndt at foretage sig kriminelle ting. Han havde opdaget, at hjemmerøveri var en let og effektiv måde at få penge på. Han gik i gymnasiet, da han blev taget af politiet, og det første, han tænkte i situationen, var, at han havde en opgave, der skulle afleveres i skolen. Det prøvede han også at forklare betjentene.

Jeg blev anholdt en fredag klokken 14. Kom op til forhør, jeg kendte ikke noget til det, blev sendt til stationen, spørger efter mad og drikke og kan ikke få noget, og der går det ikke engang op for mig, hvor seriøst det er. Jeg regnede med, at sidste gang blev jeg løsladt hurtigt, og jeg havde en opgave i gymnasiet, og de kigger så på mig, og så siger han til mig, "ved du, hvad du har lavet?", og så siger jeg, at jeg ikke har lavet noget (...) og klokken fire om morgenen bliver jeg sendt til Statsfængslets arrest (...) og det er først der, det går op for mig, at jeg er rimelig meget på spanen.

- Ali

Først der begyndte Ali at forstå alvoren i den kriminalitet, han havde begået, og de konsekvenser, det fik. Den første dom har for flere af de tidligere kriminelle været hård at acceptere – dels fordi de blev stemplet som kriminelle, dels fordi de fleste ikke kendte til det strafferetslige system og dermed ikke vidste, hvad der ventede dem.

Det var særlig svært at acceptere en lang dom, fordi de slet ikke kunne forestille sig, hvor lang tid de skulle være væk fra deres almindelige hverdag. Ali var 17 år, da han blev dømt for hjemmerøveri.

Det blev 4½ år, og jeg er så ked af det. Jeg kunne slet ikke se mig selv om 4½ år. Ingen fortæller mig, hvor jeg skal hen, jeg er helt ude af den, jeg må ikke snakke med mine forældre, min advokat siger, vi kan appellere til højesteret, men siger, det er ikke så smart. Han siger, det her er det bedste, og jeg forstår det ikke.

- Ali

Ali fortæller, at mødet med fængslet var hårdt for ham. I første omgang blev han varetægtsfængslet i et arresthus. Fordi han var mindreårig, måtte han kun få en halv times udgang om dagen i et aflåst bur ved siden af de andre indsatte. Denne tid skræmte Ali, og da han efter to måneder blev overflyttet til en ungdomsinstitution, havde han det dårligt.

Jeg kommer ud på en sikret døgninstitution for unge, og jeg taler ikke med nogen. Jeg er helt nedbrudt, jeg parerer ingen ordrer, for betjentene fra fængslet skræmte mig virkelig og kaldte mig for en mægunge. Jeg var skræmt. Og de unge skulle slet ikke nærme sig mig, men så finder jeg ud af, at personalet er pædagoger, og jeg får det lidt bedre og kommer til at snakke med de unge.

- Ali

Andre fortæller, hvordan det første møde med fængslet var skræmmende og hårdt, men at de undervejs udviklede sig til at tænke, at det trods alt ikke var så slemt. For Adam var det svært at komme ind og sidde. Hans første dom lød på 24 dage for at have stjålet en bil. På det tidspunkt var Adam 18 år og havde lige været ude for en ulykke, hvor han mistede en del af førligheden.

Jeg var bange. Kan godt være, man var en stor teenager, men man mister en masse ting, mistede min arm, skulle arbejde med en masse ting for at få hverdagen til at fungere – men det var ældre mennesker [de andre indsatte], så undervejs fik jeg det mere sådan ”nå ja, var det bare det”.

- Adam

En del af gamet

For nogle af de mere erfarne kriminelle oplevedes det at komme i fængsel som en del af spillet. De så det som irriterende at skulle ind, fordi de skulle væk fra eventuelle kærester og børn, venner og omgangskreds, men det var hverken et chok eller en overraskelse. De genkendte systemet fra gang til gang.

Per, der har siddet i fængsel flere gange, end vi i fællesskab kan tælle os frem til, fortæller, at han aldrig har set det som en straf, men som et irritationsmoment i sit privatliv og kriminelle arbejdsliv.

Fængsel var ikke en straf. Det har nok noget at gøre med, at jeg aldrig har taget fængsel som konsekvens, det var et irritationsmoment.

- Per

Flere af de interviewede med flere domme bag sig kan ikke skelne klart mellem de enkelte domme.

Kom tilbage til Horsens og havde en voldsom periode med stoffer og druk (...) så skiftede jeg arbejde og faldt og knuste min fod, så kunne jeg ikke arbejde og blev sygemeldt – knuste min hæl, da jeg faldt ned fra en stige, og begynder at drikke meget. Jeg fik en gammel voldsdom udmøntet, kom ud igen og drak meget.

- Brian

For Brian var dommen blot en parentes i en periode med stoffer og druk, og Brian tillægger den ikke videre betydning. Andre beskriver perioder, hvor de ryger ind og ud af fængslet, og uddyber ikke oplevelsen yderligere.

Flere af de tidligere kriminelle fortæller, at de ofte har kendt andre, der sad inde sammen med dem, og at de hurtigt fandt deres plads og rytme, når de blev dømt igen. Jo større netværk de havde, jo bedre fik de det også i fængslet. Derudover hører vi om både rockere og indvandrere, der var godt stillet, fordi de havde ligestillede, der fungerede som et socialt sikkerhedsnet. Historierne vidner om, at det var lettere at sidde inde for dem, der havde stærke sociale relationer. Andreas fortæller at han – i modsætning til andre indsatte med dansk baggrund – klarede sig godt i et fængsel med mange med anden etnisk baggrund, fordi han på forhånd kendte nogle pakistanere, der hjalp med at beskytte ham.

I det her fængsel er det ikke sådan normalt, 85 % er af anden etnisk baggrund, Det er normalt, når en dansker kommer, så bliver du rullet, og så tager de dine ting. Kom også ind på en afdeling med 14 arabere, kom sammen med en anden dansker. Jeg kendte nogle, der sad der, så de vidste, jeg kom, og ham den anden, jeg kom med, han var dømt for indbrud. Ham den anden mistede alle sine ting og tænder og blev bedt af de andre om at gå i frivillig isolation (...), men jeg kendte nogle pakistanere fra den anden arrest, og det hjalp mig (...) Jeg syntes, det var fint der – dernede er det mig, der var en udlænding, og det var helt ok.

- Andreas

Brian var blevet ”hangaround” til HA, inden han afsonede sin første dom, der var en samlet dom på 8½ måneder for vold og våbenbesiddelse.

Det var da en oplevelse, lidt voldsom måske, men ikke for mig alligevel, for jeg var med i det her. Var egentlig ikke bange, for vidste godt, jeg havde mit bagland i orden.

- Brian

Jonathan beskriver sin tid i fængslet som hyggelig. Han blev dømt for salg af stoffer og fik et års fængsel. Jonathan er et eksempel på en, der trivedes i fængslet allerede første gang, han blev fængslet.

Den første måneds tid lavede vi ikke noget – stod bare op og så tv og spillede bordtennis, det var lidt kedeligt, og da jeg startede i behandling, startede med at stå op og tage ned og træne og behandling kl. 9 og pause fra 12-13 og fra 13-15.30 behandling igen, og hver anden uge var vi på kultur-tur og sport indimellem, der var altid et eller andet (...) Når man nu var derinde, var det hyggeligt.

- Jonathan

Den struktur, der var i fængslet og som en del af hans behandling, fungerede rigtig godt for Jonathan.

En lettelse

For nogle kriminelle var det at komme i fængsel en lettelse. Livet som kriminel kan være hårdt, og særligt for dem, der er afhængige af stoffer, kan det være stressende. Der skal hele tiden skaffes penge, og de er usikre på, hvem de kan stole på, og hvad der sker den kommende dag. Fængslingen kunne give dem ro, og de vidste, de kunne være i fred.

Lars fortæller om de krav, som han kunne være fri for i fængslet. Han fortæller hvordan han nød at komme i fængsel og få en pause igen.

Dejligt, at man ved, når man er låst inde klokken 23, så sker der ikke noget. Man kan ligge splitter Hans Jørgen med en rose i munden. Det var afslapning. Det var sådan, at når man var løsladt, så havde man lyst til at plaffe en ned for at komme ind igen. Når jeg er ude, så skal man på jobcentret og kommunen. Når man er i fængslet, så kunne man slappe af.

- Lars

Der er en ambivalens i fortællingerne på dette punkt, for på den ene side ønskede de tidligere kriminelle ofte ikke at sidde inde, og på den anden side oplevede flere det som en lettelse. Lasse fortæller om, hvordan han levede et almindeligt liv i fængslet med et job i køkkenet. Han trivedes godt med situationen, selvom han ikke helt kan fortælle det uden forbehold.

Dejligt at komme væk, der var ikke lige så mange stoffer derinde, jeg kunne holde det nede på et minimum. Kunne sidde og se fjernsyn, maden kom, og jeg fik job i køkkenet, hvor jeg lavede mad. Det var fedt nok – nej, det var det ikke. På den ene side vidste jeg godt, jeg havde lidt købt billetten, for jeg havde lavet lort i mange år. Jeg havde accepteret, jeg blev snuppet. Jeg passede meget godt ind.

- Lasse

Lasse lægger også stor vægt på, at han i fængslet tog færre stoffer og oplevede, at han var mere i kontrol med sin livssituation, end han var uden for fængslet.

At indordne sig

På tværs af de forskellige reaktioner er en udbredt måde at tackle fængselsdommen på at acceptere den og indordne sig under de vilkår og regler, der er i fængslet. Hverdagen er formelt administreret. Kim beskriver det ikke som noget godt, men konstaterer, at man må tilpasse sig fra starten.

Det er skidt, fordi selvstændighed og identitet bliver taget fra en. Godt vil jeg ikke sige, det er, vil fraråde alle det. Man må tilpasse sig den situation, man er i, indordne sig efter det fra starten.

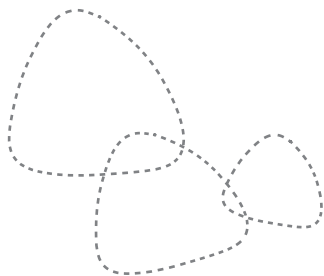
- Kim

De fleste fandt en hverdag, som de trivedes med, hvor de var sammen med nogle, de betegner som venner, og enkelte fik også en kæreste i fængslet. Til spørgsmålet, om han fik venner i fængslet, svarer Andreas:

Ja, det gjorde jeg, én, specielt én – en anden dansker. Han havde også en lang dom ligesom mig, og så sad vi bare og røg hash, lavede ikke andet end at spise og ryge hash, men det er jo et ungdomsfængsel, kan tillade sig meget mere der, end man kan andre steder. Det var først efter fem år af min afsoning, at jeg begyndte at tænke på, at jeg savnede mine forældre. Du lever jo i din egen verden, du taler ikke med personalet, og jeg fik en kæreste dernede, der kom og besøgte mig, det var dagligadagen, der var ikke så meget at snakke om.

- Andreas

Ikke alle interviewede var interesserede i at blive en del af fængslernes sociale liv. Enkelte fortæller, at de foretrak at passe sig selv og have mindst muligt med de andre indsatte at gøre, eller i hvert fald kun med få udvalgte, som de knyttede sig til.

Mads kom på en åben afdeling, efter han blev idømt ti måneder for grov vold. Han betegner sin tid i fængslet som fin.

Jeg var overrasket over, at der var så mange stoffer inde i fængslet, men folk var da flinke, men vidste ikke, om det var overfladisk. Så de trænede bare i hverdagene og fik det bedste ud af det.

- *Mads*

Tobias siger, at han ikke var i fængslet for at få venner, så i de to måneder, han sad i arresten, inden han blev flyttet, valgte han kun at omgås en anden indsat.

Havde ikke rigtig fællesskab med nogen derinde, jeg var ikke derinde for at få venner. Havde lige lidt fællesskab med nogle, en fra HA, men han var også pisseflink. Han prøvede ikke at få mig med, for han kendte min holdning til det, det skal jeg ikke ud i. HA er stille og rolige, man skal bare ikke pisse på dem.

- *Tobias*

Da Tobias kom til fængslet på en narkofri afdeling, deltog han i det fællesskab, der var på stedet. Han beskriver afdelingen som et sted, hvor der var en slags familiesammenhold.

Det gælder for nogle af dem, at de følte sig anderledes end de andre indsatte. De følte fx ikke, at de var lige så kriminelle som de andre. Daniel fortæller, at det var svært at være i fængslet. Han følte sig anderledes i forhold til de andre indsatte, fordi han allerede var på vej videre. Han passede derfor sig selv og sin skolegang. Han fortæller også, at han ikke synes, fængslet var det rigtige sted for en fyr på kun 18 år. Han var nødt til at blive hård for at klare sig blandt de andre indsatte.

Jeg var bare en dreng, var lige blevet 18, det var måske ikke det bedste sted at være, når man lige var blevet 18. Du bliver som dine omgivelser er, for man skal overleve på en eller anden måde, og den eneste måde at gøre det på er at blive hårdere end de andre. Jeg nåede også at blive det lidt, men det går hurtigt, man kan godt mærke forskellen. Når jeg gik frigang, blev jeg helt anderledes, når jeg mødte folk. Jeg var større end dem, jeg var alfahannen, og det er lidt med det hierarki i fængslet, du får sværere ved begå dig sammen med folk, der går på gymnasiet, så i starten havde jeg ikke noget at snakke med folk om, havde ikke noget at sige, vi havde ikke noget til fælles.

- *Daniel*

Daniel lægger vægt på, hvordan fængslet gjorde ham dårligere til at omgås almindelige mennesker. Han blev hård og fik andre omgangsformer.

Selvom alle de tidligere kriminelle, vi har interviewet, fortæller, at de indrettede sig efter forholdene i fængslerne, så har mange af dem også haft kortere eller længere perioder, hvor de gjorde oprør mod reglerne i fængslet. Andreas fortæller, hvordan han i en periode ændrede adfærd, da hans kæreste fra fængslet blev løsladt. Han savnede hende, og han fortæller, at fængselspersonalet mente, han var skør oven i hovedet. Andreas er selv enig i, at hans adfærd var blevet dårlig.

Ja, det vil jeg sige, den var blevet dårlig. Vi havde et køkken, og hvis nogen sloges, holdt man døren lukket, og så kunne man sagtens trampe ham i hovedet, og så lyve, når de kom – resulterede også i at jeg sad i isolation i 59 dage, pga. de ikke var trygge ved mig.

- *Andreas*

Brian har været inde at sidde flere gange, som regel for grov vold. Han klarede sig godt i fængslet, så han enten kunne komme ud før tid eller få lov til at blive overført til en åben afdeling. Brian havde dog problemer med stoffer, og de var flere gange skyld i, at han ikke levede op til fængslets regler. Han fik lov til at få udgang i en periode, men blev her taget med stoffer, hvilket resulterede i en uge i isolation.

Der er også eksempler på, at de indsatte sætter sig så meget ind i reglerne, at de kan kræve deres ret i forhold til uddannelse, udgang og arbejde. Kim fortæller, at han sammen med en anden indsat købte en bog om reglerne i fængslet, så de selv kunne tage hånd om deres rettigheder.

Man har krav på orlov, men hvis man spørger, om man ikke kan komme på den orlov, nej, det må jeg ikke. Så må jeg skrive en ansøgning, så tager sagsbehandlingen så lang tid, at det er for sent. Jeg kunne ikke komme til min nabos begravelse, fordi det ikke er nært familie, det er en lov fra 1938. Hallo vi lever i 2011. Vagterne kan godt forstå det, men de siger, at sådan er loven. Man kan så klage til Justitsministeriet, det gider Justitsministeriet jo ikke bruge tiden på. Så får man lidt den der – hold da kæft, vi skal være normale, når vi kommer ud, men de gør alt for, at det skal vi ikke være.

- Kim

Hierarkiet blandt de indsatte

Ligesom uden for fængslet er respekten altafgørende inde i fængslet, og den opleves af de tidligere kriminelle som nødvendig for, at de kunne få en hverdag til at fungere i fængslerne. For at kunne indordne sig i fængslet måtte de finde deres plads i det sociale hierarki. Jo mere respekt, og jo højere de var placeret i hierarkiet, jo bedre og nemmere oplevede de afsoningen.

Jeg trives faktisk godt i fængslet, det er pisse irriterende at være låst inde (..). Når jeg er der, så synes jeg, det er meget fedt, for man bliver lidt et svin. Man finder en plads i hierarkiet og kæmper lidt om pladserne.

- Mustafa

Flere fortæller om, at det var vigtigt ikke at vise svaghed i fængslet, og særligt i de lukkede fængsler oplevede de et hårdt miljø. Per lægger stor vægt på at skelne mellem åbne og lukkede fængsler, da han oplevede, at stemningen og atmosfæren var anderledes afslappet i de åbne fængsler.

I et lukket fængsel der skal du ikke vise tegn på svaghed, der er meget jantelov, og alle synes, de er seje, men vi er nogle fjolser. I et åbent er det mere hyggeligt, og der smider man lidt facaden.

- Per

I de lukkede fængsler, er det vigtigt, at du har attitude, og andre respekterer dig. De ting, som der i fortællingerne især bliver lagt vægt på, er mængden af kriminalitet, som de kriminelle har lavet, før de blev indsat, fysisk styrke og brutalitet og endelig netværket.

De fleste interviewede gør meget ud af at fremstille sig selv som stærke fanger. For dem er det en vigtig del af deres identitet, at de har været stærke fanger.

Jeg er typisk en af de stærke fanger, jeg bliver ikke påvirket af nogen, de bliver påvirket af mig. Mange mennesker i fængslet, de bliver tvunget til mange ting, fx smugle ting ind. Det er synd for folk, men sådan er det nu bare i fængslet.

- *Mustafa*

De beskriver, hvordan de selv, som stærke fanger, har formået enten at passe sig selv eller styre andre. Der er næsten ingen, der taler om at være en af de svage, der er blevet tvunget til at gøre ting for andre, har fået tæsk eller lignende.

Lasse kender fra sin kriminelle omgangskreds til at være under tøflen. Han fortæller, at han brugte den erfaring, da han kom i fængsel. Spillereglerne er de samme i fængslet som dem, han kender fra sin omgangskreds. Han vidste derfor, hvad han skulle gøre for at undgå at blive en af de svage.

Det er dumt at vise svaghed, det kan man ikke, så bliver man nedgjort, så finder de stærke ud af, at du er en af de svage, og det har jeg dumme erfaringer med. Jeg har lært noget fra min omgangskreds og kender til spillereglerne. Spillereglerne i fængslet er de samme som det miljø, jeg kom fra.

- *Lasse*

Hierarkiet er dynamisk forstået på den måde, at man hele tiden skal kæmpe for at opretholde sin plads. Det er ikke et statisk hierarki, hvor de tidligere kriminelle indtog en fast plads, man så kunne

læne sig tilbage og beholde. Alt efter hvem der kom ind og ud ad fængslet, ændredes magtbalancen, men kriterierne for, hvordan de fængslede blev placeret, er der udtalt enighed om.

Man finder hurtigt ud af, hvor man hører til i systemet. Der er jo et hierarki, og man finder hurtigt ud af det på ganske få timer, hvor man hører hjemme i det hierarki. Jeg har undgået det, der kunne være dårligt i fængslet. Jeg har måske set grimme ting, men man siger ikke noget.

- *Kim*

Andreas fortæller, hvordan det at være synligt skadet med en brækket arm fik ham til at føle sig udsat, fordi han ikke kunne slå fra sig, som han plejede. Dette påvirkede midlertidigt hans plads i hierarkiet og hans fornemmelse af sikkerhed.

Jeg har prøvet at gå rundt i fængslet med en brækket arm, det er ligesom at være et sygt dyr, og man kan godt se det på de andre. Havde aldrig siddet med ryggen til jer i et fængsel, ville altid sidde op ad væggen og kunne kigge ud.

- *Andreas*

Kriminalitetsskole

Særligt blandt de yngre kriminelle betragtes fængslerne som en kriminalitetsskole. Det er kriminaliteten, der snakkes om, og det er gennem den, de kan opnå status og respekt. I fængslet – og på de sikrede ungdomsinstitutioner – er omgangsformerne præget af, at man er fælles om at have begået noget ulovligt. De fortæller, hvordan man påvirkes af hinanden, og tager ved lære af hinanden. Mustafa mener, at han ikke ville være blevet kriminel, hvis han ikke som dreng var blevet sat sammen med andre ballademagere. Da han gik i 7. klasse, blev Mustafa sendt på en Tvind-skole, hvor der boede mange unge kriminelle.

Hvis du tager Kronprinsen og putter ham i statsfængslet Østjylland, så, for at han kan overleve der, må han blive ligesom de indsatte. Hvis du tager en dreng på 10-12 år, der laver ballade i skolen – det er jo nok et råb om hjælp – så tager ham et sted hen, hvor der er nogle personer, der er ti gange værre end drengen, så får han nogle dårlige forbilleder (...). I det her land putter man ti lortehoveder sammen, og så bliver det et stort lortehoved. Bedre at have ét lortehoved og ni gode hoveder, så ville det være anderledes. Så var jeg ikke endt her, det er jeg sikker på.

- *Mustafa*

I fængslet opbyggede nogle af de indsatte netværk, der betød, at deres kriminelle kontakter blev bedre, når de igen blev løsladt. Flere af de tidligere kriminelle fortæller, hvordan de har oplevet, at der i fængslet er rig mulighed for at lære nyt, der kan bidrage til den kriminelle løbebane. Flere fortæller, at de selv har fået brugbare kontakter og ideer, mens de har været fængslet. Fængslede er ikke nødvendigvis ude af kriminalitet.

John fortæller om sine oplevelser på den sikrede ungdomsinstitution, han kom på efter en dom for hæleri. Ifølge John kendte de på ungdomsinstitutionen tricks, der stammede fra fængslet. John brugte eksempelvis at skære en klinke ud af væggen på toilettet for at gemme forbudte sager.

Det dumme, du kan gøre, er at sætte dem i spjældet, for det er en skole. Jeg kender folk, der har været der. Selv der, hvor jeg var, havde vi vores eget trick, som stammer fra fængslet (...), vigtigt at få nogle kammerater, der ikke lærer en op i den kriminelle skole.

- *John*

Mustafa fortæller, hvordan han knyttede kontakter, som han kunne bruge efterfølgende, fx i forhold til handel med stoffer eller hælervarer. Han tillægger kontakterne fra fængslet betydning i forhold til sin videre kriminelle løbebane.

Det er ikke venner, man får, men det hele er på grund af penge. Det er forretning. Det er hverken kammerater eller venner. Vi har ikke andet til fælles end mønt. Det har været nogle af de kontakter, jeg har brugt, når jeg er kommet ud af fængslet.

- *Mustafa*

Lasse beskriver også fængslet som en kriminalitetsskole for de mindre erfarne. Han mener, at man i fængslerne bør adskille de uerfarne fra de erfarne kriminelle, da kriminelle med flere års erfaring fungerer som lærere for de mindre erfarne.

Man skal fjerne lærerne – dem, der har været inde flere gange.

- *Lasse*

Ikke alle fængsler er ens

For de kriminelle, der sidder inde længe og kender til de forskellige fængsler, er det også muligt at præge deres egen afsoning. Ifølge de interviewede er der stor forskel på fængslerne alt efter, hvor man afsoner sin dom. De fleste fængsler har et ry for enten at være et hårdt eller nemt sted at afsone. Derudover afhænger oplevelsen af fængslet af hvilken type af kriminelle, fængslerne rummer. Nogle steder bliver betegnet som en ”børnehave for voksne mennesker” eller ”et klamt sted med pædofile og voldtægtsforbrydere”, og andre som steder, ”hvor der kun er bumser og junkies”. Andreas, der er drabsdømt og fik en dom på 14 år, fortæller om de forskellige fængsler, han har været i.

Det var et fint sted, de var ikke så strikse. Når vi var på gårdture, lukkede de os alle ud. Sådan var det ikke på det andet sted, der var stramme regler, de pacificerede en, hvis du pegede på en betjent (...). Jeg sad et år i et fængsel og blev flyttet til et andet, de sagde, der var pladsmangel, og så sad jeg i en kedelig arrest. Du kan ikke lave noget, du kan ikke træne, du kan spille bordtennis. De var flinke nok. Jeg blev flyttet igen til et andet fængsel, det var et fint sted, der var jeg i 37 måneder. Så blev jeg flyttet til et klamt sted fyldt med pædofile og voldtægtsforbrydere, og der var jeg kun i syv måneder. Det bedste sted (...) blev jeg også smidt ud fra af Kriminalforsorgen på grund af min adfærd, så sendte de mig til et andet fængsel, for jeg skulle undersøges for at se, om jeg var rask oven i hovedet. Blev flyttet til en særlig sikker afdeling, men jeg

skærer ikke i mig selv, så de kunne ikke modtage mig akut, og så ventede jeg i en særlig sikker afdeling. Så snakkede jeg med en psykiater og psykolog og fik fine papirer med derfra.

- *Andreas*

For di der er så stor forskel på de forskellige fængsler, har flere af de erfarne kriminelle foretaget et intensivt arbejde for at blive flyttet derhen, hvor de helst ville afsone. Vejen dertil gik eksempelvis over stoffrie afdelinger, så de i en periode stoppede et misbrug.

Jeg blev overflyttet til statsfængslet. De hentede mig, men kørte mig så til en anden arrest – tænkte det var nederen, og så kom jeg til en anden afdeling i landet, og da det blev lavet til en arrest, blev jeg flyttet til afdeling C – det var et taberfængsel – og var på afdeling C i otte måneder, og så søgte jeg ned på en narkoafdeling. Det var et totalt lortested – de mennesker, der er der, er bare nogle paranoide mennesker, der tror, alle er efter dem. Jeg vidste godt, hvis jeg ikke søger væk herfra, kommer jeg aldrig ud herfra, ville gerne på en narkofri afdeling, så jeg holdt op med at ryge hash – søgte lørdag og kom derned om tirsdagen – der sad min barnsdomsven. Der er du seks på hver gang, de andre steder er der tolv på hver gang, (...) og min kammerat kendte alle.

- *Andreas*

De fleste af de tidligere kriminelle ville gerne i et åbent fængsel, hvor de havde mulighed for også at orientere sig uden for fængslet. En del af de tidli-

gere kriminelle oplevede, at det krævede et stort arbejde af den enkelte at komme i et åbent fængsel. Brian fortæller, hvordan både stemningen og faciliteterne var bedre i det åbne fængsel.

Det er noget helt andet, meget rart, meget friere forhold, mere afslappet forhold mellem personale og indsatte, og nogle fængsler er også noget gammelt lort, så faciliteterne er meget bedre, og her går man meget op i at træne, kan gøre det, når jeg vil.
- *Brian*

Der er dog også, blandt dem, vi har snakket med, enkelte, som ikke synes, der er stor forskel på åbne og lukkede fængsler.

Jeg har siddet i både åbne og lukkede fængsler. Det er sgu det samme. Møgelkær er et stikkerfængsel, hvor folk sladrer om hinanden. Ellers er det sgu det samme.
- *Mustafa*

Ansatte og indsatte

Forholdet til de ansatte i fængslerne var vigtigt for de tidligere kriminelle. De fortæller om, hvordan det at have et godt forhold til både vagter og socialrådgivere, gjorde, at de kunne opnå det, som de gerne ville.

Fortællingerne vidner samtidig om, at det kan være farligt at have et for godt forhold til de ansatte i fængslet. Spillereglerne i fængslerne afhænger af hvilket fængsel, de havnede i. Det betyder, at flere som indsatte har oplevet, at de skulle lære forskellige fængslers spilleregler at kende. Hvis de havde siddet længe et sted, kunne det være svært at skulle indordne sig under nogle andre regler. Ali fortæller, at han efter at have været varetægtsfængslet blev anbragt på en ungdomsinstitution. Her havde han svært ved at finde sin plads, da han havde været vant til at blive talt grimt og hårdt til af fængselspersonalet.

I nogle fængsler var det normen, at de blandede sig med personalet, mens de i andre fængsler stort set ingen kontakt havde til dem. Andreas fortæller om, at han efter en flytning til et nyt fængsel var bange for at omgås med personalet af frygt for, hvad der ville ske, når han igen blev flyttet.

Fængselsbetjenten er ansat af Kriminalforsorgen – det er ikke nogen, jeg skulle vise mig at være social i fællesskab med. Jeg snakkede med dem, men sagde, at jeg ikke havde lyst til at spille skak og kort, tænkte hele tiden, at hvis jeg havde gjort det, så ville jeg være nødt til at gå i frivillig isolation et nyt sted, og så kom jeg aldrig til at gå igen, få hældt kogende olie i ansigtet – havde hele tiden tænkt, jeg skal ikke have sparket mine tænder ud, og det rygtes i de danske fængsler, og jeg tænkte, jeg har lang tid igen, kommer du i et nyt fængsel, bliver det opdaget, og så bliver du straffet, sådan er det i

de fleste fængsler, der er ingen snak med personalet – jeg er ikke kommet i fængsel for at blive ven med en fængselsfunktionær.

- *Andreas*

Forholdet til vagterne er generelt anderledes i de åbne fængsler. Her kunne nogle af de tidligere kriminelle knytte sig til vagterne eller have det sjovt med dem. Tobias afsonede sin straf i et åbent fængsel og beskriver blandt andet, hvordan han knyttede sig til en kvindelig vagt, som han også forsvarede over for de andre indsatte.

Det var bare nogle pissesøde vagter. Der var mor Ida, hun var sød. Hun kom og sagde: Hej drenge, skal vi ryge? Vi havde telefoner, og dem syntes hun var fede. Hun var sød, og hende kunne man kun holde af (...) Det var bare positivt, at de var søde, at de ikke råber og skriger. Det var de også, fordi de blev behandlet godt. Hvis der var nogle, der var flabet over for Ida, så sagde jeg til dem, at de skulle holde deres kæft.

- *Tobias*

Forholdet mellem de ansatte og indsatte bliver dog af flere af de tidligere kriminelle omtalt i negative vendinger. Flere fortæller om konflikter med de ansatte i fængslerne. Andreas fortæller, hvordan en konflikt med en ansat eskalerede så meget, at han blev beskyldt for at spytte i hendes vandflaske, hvorefter han truede hende med det resultat, at han blev forflyttet til et andet fængsel.

De sagde, at værkmesteren sagde, jeg havde spyttet i hendes vandflaske, og så blev jeg sur på hende og sagde, hvorfor siger du det og tog fat i hende, og råbte op og sagde, jeg ville gøre hende noget, og hun blev bange, og jeg sagde, at hvis jeg ville have gjort hende noget, havde jeg jo allerede gjort det, kunne jo bare låse døren – og derfor syntes hun, jeg var skør (...) De kunne ikke gøre noget, jeg

sagde, det kan I ikke bevise, I har ikke kameraer på det, de begyndte at blive bange, og mine udtalelser faldt heller ikke i god jord, og så blev jeg hentet og fjernet (...)

- *Andreas*

Mustafa taler om et godt forhold til en fængselsbetjent. Han kontaktede hende efter fængselsopholdet med gode nyheder, men da det igen gik galt for Mustafa, ville han ikke tage kontakt til hende. Han skammede sig over, at det gik galt.

Jeg sad på en afdeling, hvor der var en, jeg godt kunne med, hun græd, da jeg blev løsladt. Hun spurgte, om hun måtte være min mentor, det sagde jeg nej til, for jeg ville ud og hænge ud med vennerne. Hun var sgu god, det var hun. Hun skrev et brev til mig, som jeg skulle tage med ud. Jeg fik hendes nummer, som jeg kunne ringe til. Jeg ringede til hende for at fortælle, at jeg havde fået arbejde. Men så begyndte jeg at lave en masse lort, og så kunne jeg ikke ringe og tabe ansigt.

- *Mustafa*

De ansattes magt over de indsatte er stor, og de indsatte oplevede både, at de kunne få hjælp fra de ansatte, og at de kunne gøre livet surt for dem. Mange af de tidligere kriminelle fortæller, at de selv skulle finde ud af formelle regler, og at de ikke oplevede at få den hjælp, de havde behov for. Kim synes, at vagterne i fængslerne er uambitiøse. Han beskriver, hvordan han brugte meget af sin tid som indsat på at finde frem til hvilke muligheder og rettigheder, han havde, mens han var fængsel. Da han ønskede at komme på pension i den sidste del af sin straf, var fængselspersonalet ifølge ham selv afvisende over for at hjælpe.

Fyr dem, der arbejder der, de har tabt interessen for deres job (...) Som fængselsbetjent skal de indleve sig i de indsatte, men det gør de ikke (...) Du

skal selv sætte dig ind i reglerne og følge op på ting såsom afvænnning, skole og uddannelse (...) Alt skal du selv. Man må spørge sig frem og snakke og se på reglerne og lovene. Mig og en anden købte bogen, hvilke rettigheder man har som indsatte. Så kunne vi vise alle de ting, vi skal have lov til. Vi kendte reglerne bedre end vagterne gjorde.

- Kim

Også Mads fortæller, at han selv fik arrangeret at komme på pension. Der var ingen, der fortalte ham om de muligheder, der var, og han oplevede sin socialrådgiver som fjendsk og ikke indstillet på at hjælpe.

Det er kørt udmærket med min afsoning, men nok fordi jeg selv har taget initiativ til at få gjort noget ved det, og det er der jo andre, der ikke får gjort. Det er nok ikke de fleste kriminelle, der har den store IQ og ved, hvad de skal gøre, så der kunne man godt hjælpe dem noget mere. Jeg fik hørt om Pension Skejby af en anden indsat, og det kunne da have været rart at høre noget mere om, det fik jeg ikke engang at vide af min socialrådgiver, og man kan jo ikke spørge om noget, man ikke kender til (...) Han hjalp mig ikke med noget, han virkede bare fjendsk, selvom man ikke har gjort noget. Han dømmer en, selvom man er straffet, er vildt indelukket og indebrændt over fanger, og så kan man ikke bruge ham som kontaktperson, man skal mødes med ham en enkelt gang, og så skal man selv tage kontakt, og det orkede jeg ikke (...) så det med deltidsundervisning skulle jeg spørge ham om, men det fattede han ikke en skid af, og så måtte jeg selv undersøge det og tage kontakt til skolen.

- Mads

Returbillet

For en del af de tidligere kriminelle har løsladelsen mange gange været med en returbillet på lommen. De har hverken haft et ønske eller en tro på, at de ville komme ud af kriminalitet. Flere af dem med mange domme bag sig har oplevet hurtigt at vende tilbage i de kriminelle miljøer. Det var her, de havde et netværk, og de stod uden penge og kunne ikke se sig selv på kontanthjælp. Flere af de erfarne kriminelle har været igennem perioder, hvor de ”røg ind og ud af fængslet”. De har svært ved at adskille dommene fra hinanden.

Jeg ryger i fængsel for vold igen. Kommer tilbage og får bistand, og så laver jeg kriminalitet for at få lidt ekstra penge. Så sker der et indbrud hos min mormor, og vi finder ud af, hvem det er. Så smadrer jeg den ene i ansigtet, og den anden hugger jeg fingeren af. Så røg jeg ind igen, det er så sidste gang.

- Lars

Hos nogle af de tidligere kriminelle har kriminaliteten været en stor del af selvforståelsen og identiteten i mange år. De fortæller, hvordan det har været svært at give slip på den, og at alternative muligheder har været svære at se for dem. Identiteten som kriminel gav dem en plads og en rolle at udfylde.

Flere af de tidligere kriminelle fortæller også om, hvordan omgivelsernes forventninger til dem fastholdt dem i rollen som kriminelle, efter de blev løsladt. De oplevede, at andre, fx politiet, pædagoger og venner, så dem som kriminelle og havde forventninger til, at de havde en kriminel adfærd.

En af de interviewede fortæller, hvordan han blev stoppet af politiet. Først blev han mødt med venlighed, indtil de slog ham op på deres computer, og så skiftede politiet karakter.

Hvis du for eksempel bliver stoppet af politiet, så ser de dit kørekort, og så er du hurtigt videre, men hvis jeg bliver stoppet af politiet, så kan de se mit synderegister, så det tager 2-3 timer, fordi de tilkalder forstærkning og skal rode det hele igennem. Lad mig være i fred.

- *Lukas*

Det gode tilbud

Der er flere, som i forbindelse med deres straf har taget imod forskellige tilbud. Generelt er det ikke noget, der fylder meget i deres historier, og mange har glemt, hvad de præcist har modtaget af tilbud eller andre former for hjælp til at komme ud af kriminalitet.

En del af dem, vi har talt med, har taget et kursus i "anger management" i fængslet med varierende udbytte. Mustafa fortæller, at han primært gjorde det af taktiske årsager, mens Lukas fortæller, at det var godt for ham, og at han lærte noget.

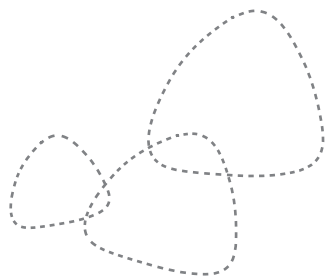
Jeg har taget "anger management" og kurser, for det har hjulpet. Kognitiv psykologi med fokus på konsekvenser og følelser, det har fået hjernen til at tænke (...) Jeg kom i pension de sidste tre måneder af min straf. Jeg kom derud og havde frihed til at være hjemme om dagen og skulle komme tilbage om aftenen. Der var nogen i samme hus, der kæmpede samme kamp.

- *Lukas*

Jeg tog "anger management" for at håndtere min vrede. Det var fint med det kursus, for det kunne hjælpe, men man skal være optimist og tænke, inden man handler. Man skal være optimist, men det har givet mig nogle værktøjer, og jeg har fået et fint bevis.

- *Tobias*

For nogle af dem, vi har interviewet, har fængselsopholdet spillet en afgørende rolle for at få deres stofmisbrug under kontrol eller ligefrem stoppe helt. Dette skyldes ikke, at det var svært at få adgang til stoffer i fængslet, men at de tog imod muligheden for afvænnning. Jonathan fortæller, at opholdet i fængslet har været årsag til, at han er kommet ud af sit misbrug. Han mener ikke, han

selv – på egen hånd – ville have gjort det. Opholdet i fængslet var præget af mange aktiviteter, med fysiske udfordringer og kulturelle ekskursioner ved siden af den daglige behandling for misbruget. Det gav ham noget at stå op til og en struktur på hverdagen i fængslet.

Flere af dem, vi har talt med, fortæller, at det hårdeste ved at være i fængslet var, at de ikke havde nok indhold i hverdagen og nok at tage sig til. Mange efterlyser flere tilbud i fængslerne – her er det særligt uddannelse, der efterspørges. Andreas fortæller fx, at han gerne ville have haft mulighed for at tage en uddannelse, men da han ikke havde afsluttet 9. klasse, kunne han kun få lov til at selvstudere, og det var for hårdt for ham. Brian, som selv har læst videre i fængslet, mener også, at der skal gøres mere ud af dette område.

Synes, de skal være bedre til fra starten inde i fængslerne at finde ud af, hvem der ikke vil noget, og hvem der interesserer sig for noget, og skal være bedre til at belønne dem, der gider gøre noget, end dem, der ikke gør noget – forskellen i dag er for lille, for hvis man virkelig bliver belønnet, så får man også øjnene op og kan se, det kan betale sig – ved mange, der har lavet noget, synes ikke, de får så meget.

- Brian

Brian fortæller yderligere, at han som indsat havde en oplevelse af, at blive 'brugt' til at styre de andre indsatte, ved at holde ro på afdelingen.

At være straffet

Nogle af de interviewede mener, at det kunne være gået dem bedre, hvis de ikke var blevet straffet sammen med andre kriminelle.

Der er blandt de tidligere kriminelle en opfattelse af, at det er en dårlig ide at samle mange, der er præget af de kriminelle spilleregler. Særligt i forhold til de unge kan det inspirere til en mere kriminel retning, hvilket gør, at deres kriminelle karriere tager fart. Flere erfarede, at deres kriminelle udvikling i høj grad har været præget af, at de blevet samlet med andre – ofte værre – tilfælde af kriminelle. Ophold på institutioner og i fængslet har for en del af de tidligere kriminelle været medvirkende til at forværre den kriminelle livsstil i en periode.

Flere af de tidligere kriminelle, vi har interviewet, mener, at man skal gøre mere ud af at skille de indsatte i fængslerne, dels for at undgå, at det bliver en kriminalitetsskole, dels for at sikre, at de, som ønsker at komme videre, får muligheden for det. De er meget opmærksomme på, at de selv bliver fanget i de kriminelle sociale spilleregler, som er herskende i fængslet.

Flere kedede sig og spildte tiden i fængslet og vil gerne have haft flere tilbud i form af uddannelse og arbejde til at gå nye veje. De mener, det kunne have hjulpet dem i den rigtige retning tidligere.

6 VEJE UD AF KRIMINALITET

Vendepunktet

Der er flere forskellige motiver til, at de tidligere kriminelle er kommet ud af kriminalitet og satser på en tilværelse uden lovovertrædelser og ophold bag tremmer. Ofte fortæller de om en blanding af flere forhold, som har fået dem til at få øjnene op for en ny måde at leve livet på.

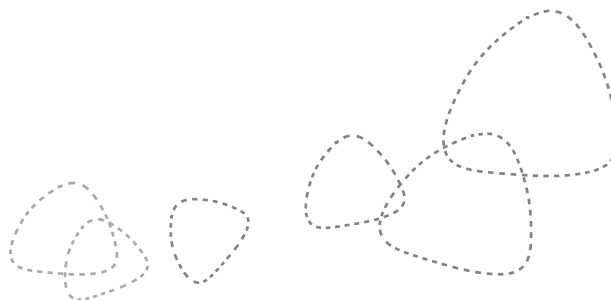
Det er ikke let at slippe kriminaliteten, og der er ingen enkel eller sikker metode. Det hjælper ikke bare at blive opfordret til det. Det kriminelle liv gav dem en social position og en rolle, og det var oftest også i det miljø, der var de penge, som mange havde vænnet sig til at have. John fortæller om, hvordan han selv mener, han har sluppet kriminaliteten.

Det er gået langsomt hen ad vejen. Sådan skal det også være, for man skal have tid til at tage det i eget tempo. Tænk på de voksne, der har været kriminelle hele livet og røget hele livet, og så kommer pan-

serbassen og siger, nu skal du stoppe – det kan man ikke. Det var bare noget, der skete. Det hårdeste var det med ikke have penge. Alt det med biltyveri og den slags, det kan jeg sagtens undvære. Det kan godt være svært at undvære adrenalinkicket. Det var bare ikke det værd, for jo ældre jeg blev, kunne jeg også se, at jeg havde såret min mor. Det, at jeg holdt op med at ryge, har gjort, at jeg har tænkt mere over det.

- John

Alle de tidligere kriminelle har peget på forhold og faktorer, som de selv mener, har været afgørende for, at de har forladt kriminaliteten. I det følgende vil vi fremhæve de mest gennemgående forklaringer på, at de begav sig ud på vejen væk fra kriminaliteten.

Ramt bunden

Nogle af de tidligere kriminelle, vi har talt med, lægger i deres fortællinger vægt på, at de på et tidspunkt og efter flere år med vold, ture ind og ud af fængslet eller flere års forbrug af rusmidler ramte bunden. Nogle af dem fortæller, at de ikke længere kunne genkende sig selv. Det er imidlertid ikke det samme niveau, som udgør bunden for alle de tidligere kriminelle.

For Adam var det efter en depression, der også førte til et selvmordsforsøg, at han indså, han var kommet for langt ud.

Jeg gik ned med en depression for nogle år siden. Jeg har hængt i systemet, siden jeg var 18 år. Jeg kunne ikke mere. Prøvede at tage mit eget liv – det var, da jeg var 27, og det hele knækkede – bliver fundet og kørt på sygehuset, og så ser man en masse ting, hvor man tænker hold nu op, nu skal du videre.

- Adam

Alkohol og især stoffer spiller en afgørende rolle i forhold til at 'nå bunden'. Lars' misbrug havde taget hårdt på hans krop, og oplevelsen af at skulle omtale sig selv som narkoman var et vendepunkt, der fik ham til at indse, at han skulle ud af misbruget og den kriminalitet, der fulgte med.

Du skal ramme bunden fuldstændig. Jeg var jo deprimeret, jeg har gjort mig selv handicappet med alle de stoffer. Bunden er, at man skal låne til indskud og i jobcentret for at få bistand. Man skal sidde og fortælle, at man er narkoman og på afvæning. Det er at skrabe bunden for mig.

- Lars

Lone ender med at få nok af sit liv og indser, at hun ikke længere kan holde til at leve som stofmisbruger. Hun stressede og havde svært ved at skaffe penge nok. Hun husker, at der i en rapport om hende står, at hun er undervægtig, ussel og fyldt med stikmærker. Derudover stod der, at der skulle ske mirakler, hvis hun nogensinde skulle komme videre i livet. Det var for Lone bunden, der blev vendepunktet.

Jeg tror det for mit vedkommende, at jeg havde fået nok af at leve det liv og hutle mig igennem alting. Havde nået min bund. Det betyder også noget (...) Det er forskelligt, når man har ramt bunden, nogen tager 40 år, andre tager 10 år. Sådan tror jeg, det er.

- Lone

For at komme videre krævede det for Lone, at hun tog konsekvensen fuldt ud og fandt sig en anden omgangskreds end hendes daværende.

I starten var det ikke stofferne, der styrede mig, men det ikke sjovt, da det var omvendt. Da jeg først var blevet slave af det, da havde jeg fået nok (...) Hvis du går alt for meget rundt om barberen, så bliver du klippet. Hvis du vil holde dig clean, må du finde nogle nye legekammerater.

- Lone

Mange tillægger det umiddelbart egen vilje, at de er kommet videre. De forklarer, at man skal være modtagelig for at blive hjulpet. Jonathan fortæller, at han flere gange var blevet tilbudt hjælp for sit misbrug uden at tage imod hjælpen.

Politiet har været og opsøge mig for at høre, om jeg ville have hjælp på et rådgivningscenter, men jeg har altid takket nej. Der har ikke været viljen fra min side, og så er det svært – tænkte de var sgu underlige (...) På det tidspunkt syntes jeg ikke, de skulle blande sig, men i dag kan jeg godt se, de ville mig det bedste, men synes ikke, det er noget, de skal blande sig i. Det er op til folk selv – for det meste op til en selv, ellers ens familie, men hvis man ikke vil hjælpes, så er det svært.

- Jonathan

Forklaringer som Jonas' vidner om et ønske hos de tidligere kriminelle om at være aktører i eget liv. På forskellige måder giver mange af dem udtryk for, at de ikke vil opfattes som ofre, der skal reddes, men at de er og var handlende subjekter, der selv tager beslutninger. Også da de tog beslutningen om at forlade den kriminelle løbebane.

Mustafa er et eksempel på en person, der tillægger det egen vilje at komme ud af misbrug og kriminalitet. At se de ældre kriminelle i fængslet gjorde indtryk på ham og andre af de yngre kriminelle. Mustafa fortæller, hvordan han stoppede sit hash-misbrug, fordi han følte afsky for de kriminelle misbrugere, han mødte i fængslet. Han ville ikke ende som dem og tog derfor konsekvensen af det.

Jeg stoppede med at ryge hash, for det gad jeg sgu ikke. Jeg kigger på folk i fængslet, der er 40-50 år og sidder og sutter på sådan en, så tænkte jeg, det gider jeg ikke, så jeg stoppede bare. Jeg er klog, smart og kan godt uden det der. Det er snart to år siden.

- Mustafa

Der er også flere tidligere kriminelle som, mens de var fængslede, besluttede sig for, at det skulle de aldrig igen – det viser dog også, at det ikke er alle, det lykkedes for i første omgang. Nogle fortæller, at det havde de tænkt hver eneste gang, de sad inde. De, der har haft meget lange domme, oplever, at meget af deres liv er gået med at sidde i fængsel, så de under ingen omstændigheder vil risikere, at komme ind igen. Andreas, der er dømt for manddrab under et indbrud, var ikke i tvivl.

Jeg sad to år i varetægt, og fik 14 år for det. Besluttede mig for, at jeg ikke skal sidde i spjældet længere.

- *Andreas*

Flere angiver også deres alder som et vigtigt parameter for, at de besluttede sig for at komme videre. De syntes, at de var blevet for gamle til det kriminelle liv. Også flere af de relativt unge tillægger det, at de er blevet ældre, vægt i forhold til at komme ud af kriminalitet.

Jeg tror, det er fordi, jeg er ældre nu. Ved ikke, om jeg havde lyttet til sådan noget dengang, men det er det at komme i gang med noget konstruktivt.

- *Brian*

Betydningsfulde personer

Til trods for at flere af de interviewede i deres fortællinger lægger vægt på, at deres egen motivation er af stor betydning for, at de er kommet ud af kriminaliteten, fortæller flere også om bestemte oplevelser, personer eller steder, som har haft særlig betydning for, at de er nået frem til at ønske at lægge kriminaliteten bag sig.

Nære relationer

Nogle lægger i deres fortællinger vægt på, at de slet ikke har snakket med deres familie om deres forbrydelser og oplevelser i fængslet. De fremhæver, at familierne kan have svært ved at forstå det, som de har gjort. Flere siger også, at de ønskede at skåne familien. Mads fortæller, at han ikke har snakket med sine forældre om oplevelsen i fængslet:

Det bliver de bare skræmt af, det er ikke noget, de ville kunne forstå. Mange af mine kammerater tror, det er ligesom i et amerikansk fængsel, og sådan tænker de jo også, så det ville ikke være så godt (...) Man prøver bare at køle dem ned, bare calm dem.

- Mads

De nære relationer har ofte ikke fungeret som en direkte hjælp på vejen ud af kriminaliteten, men har for mange alligevel været årsagen til, at de har villet ud.

En del af de tidligere kriminelle lægger vægt på, at en person i familien har været årsag til, at de selv har gjort en indsats for at komme ud af den kriminelle tilværelse. Det kan være, fordi de, som Brian, havde fået et barn og ønskede at være en god far, eller som Adam, der fik øjnene op for, hvor hårdt hans søster var påvirket af hans adfærd.

Jeg har en søster, og hun er sgu mit et og alt. Hun lider af voldsom migræne, og det er blevet værre i dag. Kunne bare se, hun var ødelagt, og det var min fejl, hun blev bange, havde ikke psyke til det – har aldrig slået min søster, men har sloges med min far og sådan nogle ting.

- Adam

Mustafa fortæller, at hans mor var årsagen til, at han gjorde en indsats for at leve et liv uden kriminalitet.

Min mor har givet mig en stor styrke til at gøre det, jeg gør. Jeg har ikke boet hjemme, siden jeg var 15 år. Jeg har ikke kontakt med min far, har kun set ham i en periode på et halvt år de sidste ti år. Mor er noget helt andet. Hun har altid været der og været bekymret for mig. Jeg gør det for mig selv, men også for min mor, hun skal ikke være bekymret for mig. Hun har det godt, når hun ved, jeg ikke ryger hash og ikke hænger ud med de venner.

- Mustafa

At de tidligere kriminelle partnere sagde fra i forhold til den kriminelle adfærd, hjalp nogle af dem til at komme ud af kriminalitet. Men ikke alle. For nogle førte presset til en periode med mere kriminalitet i frustration og vrede, kombineret med et større misbrug. Alligevel spillede partnerne en stor rolle for flere af dem, der fik dårlig samvittighed over for kæresten eller familien mere generelt. I deres fortællinger lægges der også her vægt på, at de selv tog et valg om, at de ville leve et andet liv, hvor de kunne være mere for familien.

Jeg mødte min kæreste, det er også hendes skyld, jeg meldte mig ud af det niveau af kriminalitet (...) En uge før brylluppet fik jeg et hjerteanfald og stress pga. humørsvingerne og raseri. Jeg kom frem til, at det her kunne jeg ikke over for min familie, for jeg var aldrig hjemme. Havde også min ene søn, men var der ikke. Det var hårdt og turbulent, og der var nogle ting, jeg ikke kunne stå inden for mere, og jeg ville ikke godkende nogen ting, jeg begyndte vist at få samvittighed for første gang i mit liv.

- Lukas

Per havde flere gange gennem sin kriminelle karriere sagt til sig selv, at nu skulle det være slut. Beslutningen om at stoppe har også skyldtes et pres fra familien. Hans kone havde sagt til ham, at han skulle stoppe, men han gjorde det ikke, og det fik hende til at forlade ham. Senere stod Per alene med to børn. Det fik ham til at indse, at børnene havde brug for ham som far, og at han ikke kunne være til stede, hvis han skulle i fængsel og afsone en straf. De forhold fik indflydelse på, at Per besluttede sig for, at han ikke skulle være kriminel.

Lige inden jeg skal ind i fængsel, ringer min eks og fortæller, hun flytter tilbage til København. Hun hører, om jeg ikke kan passe ungerne i weekenden, for hun skal undersøges på hospitalet. Det viser sig, at hun har kræft (...) De åbner hende op, og hun er total rådden indvendig. Hun dør i løbet af to måneder, fra det er opdaget. Det skal jeg så forklare børnene, at de mister deres mor, de er 13 og 15 år. Samtidig må jeg fortælle, at jeg skal i fængsel. Jeg har aldrig været der, men nu har de brug for mig, og så kan jeg ikke være der.

- Per

Kim oplevede at blive hjulpet langt mere, end han havde troet, nogen ville. Da Kim blev fængslet sørgede familien og kammeraterne for, at han kunne beholde sin bil og lejlighed. Det fik ham til at indse, at han ikke kunne klare det hele selv, og at det var vigtigt, at hans familie og venner var der for ham. For at han til gengæld kunne være der for dem, var det nødvendigt, at han stoppede kriminaliteten

Jeg fandt ud af, at jeg ikke mistede min lejlighed eller mine biler. Mine kammerater hentede bilerne og omregistrerede dem, og kusinen flyttede i lejligheden. Jeg vidste ikke, de gjorde det, og det fik mig til at tænke mig om. Det, at de hjalp mig, det fik mig til at tænke på, at man ikke kan gå på vandet. Det er pæle, man går på, man er ikke Jesus. Der er en konsekvens af ens handlinger. De har konsekvenser for andre mennesker. ... man kan få besøg og breve, og der er mange, der savner en. Så tænker man lidt, hvad fanden laver jeg. Jeg har ikke det der kriminelle hærdede gen.

- Kim

Ali savnede sin familie, og efter sin dom på 4½ år oplevede han det som om, han var blevet snydt for sin ungdom. Nu, hvor han er tilbage i gymnasiet, mærker han tydeligt, hvad han er gået glip af ved at være fængsel.

Jeg skal helt klart tilbage til min familie. Synes det er blevet trukket ud, er blevet snydt for min barndom og ungdom, er gået glip af de tre vigtigste år af mit liv.

- Ali

Hjælp til at komme videre

For flere af de tidligere kriminelle gælder det, at der i løbet af deres kriminelle løbebane har været en person, der for en kort periode, har hjulpet dem, og som de har haft glæde af at støtte sig til. Nogle har haft en god socialrådgiver, som de har været glade for, mens andre ikke har haft en god oplevelse med deres socialrådgiver. Daniel fortæller, at han har haft gavn af de socialrådgivere og sagsbehandlere, som han havde inde i fængslet. Han har fået tilknyttet en mentor i form af en lærer til at hjælpe ham med lektier og tale om tingene.

Vi fik lavet lektier sammen, og jeg fik snakket med ham, for det er interessant at snakke med nogle voksne om, hvad de laver. Han er veletableret og havde kone og børn, så kan man se, at man også kan leve sådan – nogle gange kan man godt have det sådan, at jeg kommer alligevel aldrig til at lave andet end kriminalitet.

- *Daniel*

For Daniel var det inspirerende gennem mentoren, at se, at der kan være andre måder at leve sit liv på, end han var vant til. Det har virket opmuntrende for ham i en periode, hvor han havde svært ved at se sig selv i en anden rolle. På den måde har mentoren også været et forbillede for Daniel.

I forbindelse med sit tilsyn hos Kriminalforsorgen fik Tobias en socialrådgiver tilknyttet, som han havde et godt forhold til. Her kunne han få talt sine frustrationer igennem, og hun spillede en rolle for, at han i dag er ude af kriminalitet. Hendes tro på, at han ikke kom tilbage til arresten, var med til at give ham en tro på sig selv som ikke-kriminel.

Jeg fik en vældig god kontakt med Kirsten. Fået læst ud af problemer. I stedet for at det gik ud over andre, fik hun hele spandfulden. Hun sidder i Kriminalforsorgen. Hun var god at gå til, og hun sagde til sidst til mig, at nu ville hun ikke se mig mere og slet ikke ovre i arresten.

- *Tobias*

De fleste har i deres livshistorie alle et par professionelle mennesker, de har mødt gennem systemet, som har spillet en rolle i at få dem på fode igen. De er ikke nødvendigvis blevet hjulpet hele vejen ud af kriminaliteten, men de har fået et skub i den rigtige retning og en hjælpende hånd ved, at en har troet på dem eller har hjulpet dem med job, uddannelse eller bolig.

Jeg havde en god sagsbehandler, der hed Jane, engang, som hjalp mig på vej og fik mig i job hos ISS.

- *Adam*

Mustafa havde som helt ung en mentor, der selv havde været i det kriminelle miljø, og som han havde respekt for og så som en rollemodel. Mustafa mener, at det, at mentoren kendte til det liv, Mustafa levede, gjorde, at han bedre kunne hjælpe og forstå Mustafa. Desværre blev mentoren taget med kokain, og Mustafa mistede kontakten til ham.

Jeg har selv haft en kontaktperson, der havde været en af de hårde gutter (...) Men han var ligesom os andre, sjov, gang i den, men sagde mange gode ting til mig. Blev involveret i hans privatliv, hvor vennerne var nogle store rockertyper, og jeg var som

13-årig meget overvældet. Han lærte mig mange ting, og han var fin. Han fik mig i den rigtige retning, fortalte hvordan jeg skulle opføre mig, og jeg kunne ringe til ham, hvis jeg kom i problemer, så ville han komme og snakke. Men han blev knaldet, men han var en god person alligevel. Det var vigtigt at have en kontaktperson, man lytter til. Jeg havde ingen respekt for de voksne, men han kunne få mig ned på jorden.

- *Mustafa*

Lars har også, da han var omkring 18 år, oplevet at have en mentor tilknyttet. I første omgang havde han en tidligere politimand som mentor, og senere blev han erstattet af en anden. Begge var en hjælp og støtte og fik Lars i den rigtige retning. Den sidste sendte Lars i jobtræning og hjalp ham i gang med et job. Da han slap kontakten til Lars, faldt han imidlertid tilbage i sit gamle liv og sine gamle vaner.

Jeg havde jo også sådan en støtte, han var politimand, hvor han bare støttede (...) Jeg var 18 år, han kommer ind i mit liv, da vi er gennem kommunen med min mor, hvor min søster bliver tvangsfjernet. Han er der i hvert fald. Så kommer der en ny ind. Han sendte mig i jobtræning, hvor jeg fik diplomer og sådan noget, var tjener i ti måneder. Så sprang jeg fra, fordi jeg havde fået et job. Jeg får ham, da jeg kommer ud (...) Hvis han havde holdt kontakten længere, havde det måske gjort en forskel.

- *Lars*

Miljøskift

Stort set alle de tidligere kriminelle fremhæver et miljøskift som afgørende for, at de er kommet ud af kriminalitet. Det afgørende er, at de bryder kontakten til den kriminelle vennekreds. De er meget bevidste om, at hver gang, de kommer tilbage til det kriminelle miljø, bliver det oplagt for dem at lave de samme kriminelle aktiviteter, som de har gjort tidligere.

Jeg vil helst gerne ud af det. Fordi jeg tror, hvis jeg kommer til at gå rundt med dem igen, så kommer jeg til at lave indbrud og sådan noget igen. Det er noget, jeg tænker selv. Hvis jeg var blevet ved dem, så tror jeg, at jeg var blevet småkriminell (...) En del af dem er sikkert i gang med at lave indbrud.

- *Danny*

De fortæller på forskellige måder, at det er svært og hårdt at bryde med sin sociale omgangskreds. Det har gjort ondt og været nødvendigt. Adam, som har en lang kriminel karriere bag sig, har arbejdet hårdt for at slippe de gamle venner.

Man har sine venner og omgangskreds, så det er svært fra den ene dag til anden – det er det også, for vi har hængt ud 24-7, der har altid været et bånd. Tøg ud og snakkede med min bedste kammerat og sagde, nu stopper det her. Så det har kostet nogle lussinger og kampe med mig selv for ikke at tage tilbage, men vi snakker sammen i dag, mange er jeg også kommet væk fra. Vi snakker sammen på gaden, når vi mødes, men ikke mere.

- *Adam*

For at komme helt væk fra sin gamle omgangskreds og starte et nyt liv med familien bor Lukas nu i en anden by. Hans gamle venner ved, hvor han er, men de lader ham være, fordi han ikke har noget udestående med dem. I starten, da han brød med miljøet, ringede de for at få ham tilbage, men efter han skiftede telefon, hørte han ikke mere fra dem. Det, han godt kan lide ved sit nye liv, er følelsen af at være normal. Nu er han er bare Lukas.

De spurgte, om jeg havde taget røven på en af de andre. Jeg sagde, at de kunne fucke den klub op i røven, og de kunne rende mig. Jeg tømte min taske med vest og gav dem smykker, og jeg stoppede, de kunne rende mig i røven. Så kom de løbende efter mig, fordi de troede, jeg ikke mente det. Men jeg stoppede. Så havde jeg nok 1.100 opkald, jeg blev nødt til at lukke nummeret ned (...) De kender min holdning. De ved, at de skal lade mig være i fred. Jeg tror, at mange mennesker respekterede det. De vidste udmærket godt, at jeg var klar, enten ville de dø eller mig.(...) Jeg var kørt træt. Alle ringede for at høre, hvad der foregik.

- *Lukas*

Alle har oplevet, at det er vigtigt at skifte miljøet ud med et andet, hvis man vil ud af kriminalitet.

Jeg tror, den eneste løsning på sådan noget er at placere folk et andet sted, for det er vennerne, det handler om. Hvis man bliver placeret et sted, for det er noget andet, man skal bevise, tror ikke på, der er andet, der virker.

- *Daniel*

Også John fortæller, hvordan det at have fået nye venner gør, at kriminalitet ikke er noget, han snakker om længere. Det er slet ikke på dagsordenen.

Det var svært for mig at sige farvel til de kriminelle venner, jeg havde, men det har hjulpet. De venner, jeg har nu, lige meget hvor meget vi keder os, så taler vi ikke om at stjæle noget eller smadre nogen. Ham min kammerat fra 0. klasse, ham snakker jeg stadig med, og nogle af de første, jeg mødte i folkeskolen. Jeg har altid hilst på dem, men nu er jeg kommet ind hos dem, og det er vigtigt, at man ikke har den forkerte omgangskreds.

- *John*

Samlet set vidner fortællinger om, at det er en udfordring, at mange ved løsladelsen ikke har andet at vende tilbage til end det gamle sociale miljø. Samtidig står de uden job og indkomst, så den kriminelle vej virker oftest som den letteste vej at fortsætte ad. Det er en udpræget oplevelse, at fængslet og løsladelsessamtalen ikke har været til megen hjælp.

I fængslet gør de ikke en skid. Alt, hvad du vil, skal komme fra dig selv. Der er ikke noget... hvad hedder det, det berømte ord fra fængslet? – Resocialisering. De er pisseligeglade, fuldstændig hamrende ligeglade.

- *Kim*

Mange tidligere kriminelle oplever selv, at de har taget sagen i egen hånd og selv har fundet frem til de tilbud og muligheder, som har været medvir-

kende til, at de er kommet ud af kriminalitet. De fortæller også, at det er alt for let for dem at snyde i forhold til den opfølgning, der er med tilsyn. De mener ikke, at nogen kan gennemskue, hvad de løsladte reelt foretager sig. Per fortæller, hvordan han gentagne gange har snydt socialrådgivere. Særligt fordi han var i arbejde hurtigt efter sine løsladelser, var der stor tillid til, at han nu var ude af kriminalitet. Per vidste præcis, hvad han skulle sige for at virke overbevisende.

Du kan ikke få hjælp eller værktøjer, hvis du gerne vil stoppe. Tilsyn fra kriminalforsorgen hjælper ikke en skid. Man skal bare sige, det kører fint, og jeg har arbejde, så siger de, ”det er fint, det noterer jeg”. Man stikker dem bare en plade, og så til sidst ringer man bare og siger, det kører super godt på jobbet, og jeg laver ikke kriminalitet.

- Per

At slippe miljøet har været noget, flere har brug for massiv hjælp til. Samtidig påpeger de, at de i et eller andet omfang selv skal være motiverede for det. Flere af de interviewede har valgt at afsone den sidste del af deres dom på fx en pension, hvor de har været på fængselsvilkår. På den måde har de fået professionel hjælp til at skifte socialt miljø i forbindelse med løsladelsen. Der er også en del, som i den forbindelse har arbejdet med sig selv og fået hjælp gennem kognitiv terapi.

Normalisering af relationer

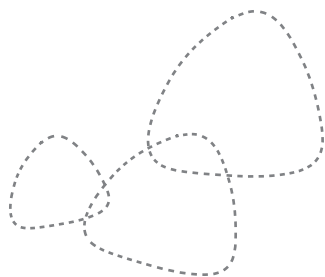
En mulighed for personer, der er blevet dømt, er at afsone på en af landets pensioner. Nogle af de interviewede har afsonet sidste del af deres dom på Pension Skejby .

De tidligere kriminelle, som har været på Pension Skejby, oplever en omvæltning fra fængslet. De kom fra et miljø, hvor de var vant til at skulle puste sig op og være hårde for at kunne klare sig, til et sted, hvor der gælder helt andre sociale spilleregler. Ali fortæller om, hvordan han i begyndelsen handlede ud fra de spilleregler, han havde lært i fængslet, men oplevede, at de andre beboere spillede efter helt andre regler for social omgang med hinanden.

Jeg havde en facade, hvor jeg var på vagt hele tiden, men her [på pensionen] går der en morder rundt, tænkte jeg, og han skal fandeme ikke tro noget, så ham skal jeg kigge ondt på. Men de var helt vildt flinke og bankede på min dør og sagde, vi skal spise. Der gik lang tid før, jeg vænnede mig til det, men i dag har jeg lært så meget af det (...) Jeg kom her og var meget aggressiv og indebrændt, og så begyndte jeg at kunne mærke, at jeg igen var afslappet...

- Ali

Først blev Ali fx provokeret over, at de andre beboere kunne finde på at banke på hans dør – det så han som mangel på respekt. Ali havde en periode i begyndelsen, hvor han famlede efter reglerne og havde svært ved at indordne sig.

Det første gruppemøde gik helt galt. Jeg reagerede voldsomt over en diskussion, der er jo de minusser, og han udtalte sig om, at unge i dag var dumme, og jeg kiggede på personalet og tænkte, nu siger hun noget, og hun reagerer ikke, og så er det mig, der reagerer og hopper på ham og bliver stoppet, og jeg går op på værelset og tænker, nu skrider jeg, men så kom hun op og snakkede med mig og fik mig til at falde til ro. Men syntes virkelig, det var underligt. Man kom hinanden rigtigt meget ved, og det hang mig ud af halsen. Jeg kom fra et sted, hvor man skulle passe sig selv – alt det på den sikrede institution med faste regler var væk.

- Ali

Ali oplevede umiddelbart, at de faste regler fra fængslet var meget lettere at forstå og håndtere. Langsomt fandt han dog ud af at omgås de andre på pensionen og kom til at sætte stor pris på, at omgangsformen er en anden end i fængslet.

At blande tidligere kriminelle med ikke-kriminelle bliver af de tidligere kriminelle beskrevet som en rigtig god måde at få dem til at ændre adfærd på. For flere af de tidligere kriminelle har en hverdag uden kriminalitet længe været helt uvant. De har været vant til at takle konflikter med vold, men lærte, at der er andre måder at håndtere vanskelige situationer på. Ved at omgås ikke-kriminelle fik de indblik i en verden, hvor andre sociale spilleregler gør sig gældende, og det hjælper dem til at kunne indgå i nye former for sociale relationer.

Den måde, Skejby har organiseret de unge på, hvor de er sammen i grupper, gør, at de lærer af hinanden og bliver langt mere tolerante. De får et sammenhold, hvor de hjælper hinanden.

Man oplever nogle andre ting, man bliver hjulpet på vej. Siger man noget, man vil, så bliver man skubbet af sted, du kan ikke undgå det. Man lærer, hvordan verden er, og er man ked af det eller trist, så kommer de selv til en. Der er ikke den store forskel i forhold til, om det er den almindelige hverdag i hjemmet, og madgrupperne er en fin ordning, så har vi vores køkken, så vi hele tiden er i gang og sørger for, at tingene er i orden... det er ligesom et kollegium, man får et sammenhold. Er man selv lidt presset, så kommer de andre og tager over, der er altid hjælp og støtte, det er megafedt ... man får snakket om tingene, så man ikke bliver indebrændt.

- Adam

Daniel fortæller også, hvordan det er vigtigt at være sammen med nogen, der ikke er kriminelle. Er man ikke det, kan man kun identificere sig og have stærke relationer til andre kriminelle, som har samme referenceramme og samme type erfaringer som en selv:

Folk er helt anderledes, ikke så meget hierarki. Der er en anden stemning, det er nok også præget af, at det er langtidsfanger – mange har den indstilling, at nu er det tid til at komme videre, og så er der også almindelige studerende her, og så ændrer jeg også min opfattelse. Fordi de har en anden indstilling, er det ikke nødvendigt at være dominerende. Nu snakker de så meget om resocialisering, og det er også meget godt, men man er jo stadig sammen med andre kriminelle, og som jeg ser det, burde man slet ikke være sammen med andre kriminelle, for man bevæger sig mod de mennesker, som man kan identificere sig med, og det er dem, der har

siddet i fængsel, fordi man har prøvet nogle af de samme ting. Det er ekstraordinære ting, som andre mennesker ikke har prøvet og kan forstå, og så har man tit lavet nogle af de samme ting, og så kan man grine af det. Andre vil måske ryste på hovedet, men det er nu engang det, man har lavet og kan fortælle om.

- *Daniel*

Adam fortæller også, hvordan personalet er meget opmærksomme på de tidligere kriminelle beboere og opsøger dem, når det er nødvendigt. Det foregår ikke efter et fast skema, og det er ikke med en terapeutisk tilgang. De tidligere kriminelle føler sig derfor taget alvorligt og set som mennesker. Der er flere af beboerne, der tager afstand fra psykologhjælp, terapi og pædagogik i den form, de har mødt det. På eksempelvis Pension Skejby og hos KRIS-Danmark oplever de det ikke som pædagogik eller psykologi.

Ved ikke, om det er mig, der ikke gider at lytte til andre, men tror, det skal komme indefra, tror ikke på pædagogiske metoder, det er noget fis.

- *Daniel*

Udtyndingsprincippet, hvor man sørger for, at der bor unge, der slet ikke har en kriminel baggrund, sammen med de tidligere kriminelle, tillægger de tidligere kriminelle stor værdi. De mener, det er meget vigtigt at omgås 'almindelige' unge, som de kalder det. Ali fortæller her, at tilstedeværelsen af ikke-kriminelle har gjort, at det er nogle andre ting, der udgør det sociale samvær.

Jeg synes, det er virkelig fantastisk. Tror ikke, jeg ville kunne være her og klare mig så fint, hvis der ikke havde været den blanding. Man får meget varierende samtaler, det hele handler ikke om at være sej, og samtidig får man en masse indsigt og erfaring, selvom man ikke har oplevet nogle af de ting, de forskelle. Der kommer så mange ting fra folk, og de er alle sammen så forskellige, så det gør, at man får udvidet ens horisont, det er en fantastisk idé – har været en rigtig, rigtig stor hjælp.

- *Ali*

Mads fortæller, at hans oplevelse på pension Skejby på fængselsvilkår er helt usammenlignelig med tiden i fængslet. Der er langt mere tillid til, at man gør, som man skal, og den tillid smitter beboerne imellem, men giver også lyst til ikke at skuffe.

Man kan ikke sammenligne det. Kan godt ske, det var et åbent fængsel, men her er det meget mere åbent. Kan passe min uddannelse og min træning – man ved, at folk er reelle, selvom de har længere domme.

- *Mads*

Selvindsigt

Nogle af de tidligere kriminelle, vi har snakket med, har valgt at gennemgå et kognitivt forløb fx på KRIS-Danmark som en del af processen med at komme videre efter et kriminelt forløb.

Nogle har som nævnt allerede i fængslet prøvet ”anger management”, hvor man bearbejder sin vrede gennem kognitive teknikker. Nogle fik her smag for det kognitive, mens andre fremhæver, at det kognitive i fængslerne er useriøst, fordi ingen arbejder rigtigt med sig selv i den situation.

Hvis man bare tog fat om alle dem, der gerne vil lave noget, så drop alle de lorteprogrammer i fængslerne, kognitive, anger management. Det har ikke givet mig noget. Alle ved ligesom godt, hvad der er forkert. Men i fængslerne får du ikke chance for at leve efter det, du lærer i de programmer. Der er ikke nogen, der gider det. Det er lalleagtigt i fængslerne, og de gutter tager pis på det hele.
- *Mustafa*

At de kognitive forløb ifølge Mustafa ikke har nogen effekt, skyldes, at man skal bruge de ting, man lærer i det virkelige liv, og opholdet i fængslet er ikke det virkelige liv. Per peger også på, at de ansatte til at gennemføre kurserne i fængslet er tilknyttet fængslet, og derfor fortæller man dem det, de gerne vil høre for at få prøveløsladelse.

Her har nogle af de interviewede haft gode erfaringer med KRIS-Danmark, der giver mulighed for at kombinere det kognitive forløb med at bo i et bofællesskab, hvor alle, der bor der, er indstillet på at arbejde med sig selv og lægge kriminalitet og stofmisbrug bag sig.

De tidligere kriminelle har på hver deres måde opdaget muligheden for at afsone den sidste del af deres dom i et KRIS-Danmark-bofællesskab. I denne forbindelse lægger flere vægt på, at de selv har skullet finde ud af det og tage initiativ til, at det blev muligt. Andre har hørt om det fra medindsatte i fængslerne og på den baggrund undersøgt muligheden. Der er også nogle, der har fået det præsenteret af deres sagsbehandler som en mulighed. KRIS-Danmark er særligt rustet til at tage imod kriminelle, som også er stofmisbrugere, og det er et krav, at man er stoffri, når man bor på et KRIS-Danmark pensionat.

Lasse havde i fængslet modtaget kognitiv terapi og ville gerne stoppe med sit stofmisbrug. Derfor foreslog hans sagsbehandler ham KRIS-Danmark, hvor han også kom i behandling.

Jeg vidste ikke rigtig, hvad jeg ville. Jeg kunne godt tænke mig at stoppe med stoffer. Jeg havde i fængslet gået i kognitiv terapi, jeg vidste ikke, hvordan jeg skulle komme ud af det. Jeg skulle have noget at komme ud til, så min sagsbehandler foreslog KRIS. Der kom en fra KRIS og interviewede mig. Jeg tænkte why not, der havde ligesom ikke rigtig været andre muligheder så det sagde jeg ja til. Blev løsladt og skulle gå i behandling herude og boede i pensionen.

- *Lasse*

Lasse er i dag stoffri og bor i et af KRIS-Danmarks bofællesskaber, hvor tidligere kriminelle kan bo i en periode, når de har afsluttet deres ophold på KRIS.

Det første, der sker, når du kommer her, er, at de interesserer sig for dig. Du er Kim – ikke bare et nummer. De er interesseret i at hjælpe og lytte. Det, du efterspørger, man skal selv tage initiativet. Man får en tillid. De interesserer sig for en og lytter. Du er ikke bare et projekt, der skal overstås for at få penge i kassen. Hvis der endelig bliver lyttet til en, så er det bare om at slå hælene sammen og opføre sig ordentligt.

- *Kim*

De tidligere kriminelle, som har været gennem et forløb hos KRIS-Danmark, tillægger det meget stor betydning i forhold til deres vej ud af kriminalitet. De fremhæver, at de har arbejdet hårdt med sig selv gennem de forskellige opgaver, som de har løst i forløbet. De har også oplevet, at der blev stillet store krav til dem, og at det har været muligt for dem at leve op til dem. Flere forklarer, at de har oplevet en stor, vedvarende og betydningsfuld opbakning fra medarbejderne i KRIS-Danmark. De ved, at de ikke kan klare vejen ud af stofmisbrug og kriminalitet uden støtte.

Mustafa, der også deltog i kognitive kurser i fængslet, men dengang ikke følte, det kunne hjælpe ham, har fået et helt andet indtryk af det kognitive, efter at han kom til KRIS-Danmark. Han fortæller, hvordan han har lært sig selv bedre at kende og herigennem har fået mere kontrol over sig selv.

De giver et indblik i, hvem man er, og man bestemmer selv, hvad man vil have ud af det. Der er ingen facitliste, og det afhænger af, hvor langt man vil arbejde med sig selv. De, der arbejder her, de hjælper, gør meget, støtter en (...) Jeg tager her-

ind hver dag for at få det sunde input (...) Birgit har hjulpet mig meget. Jeg fik indblik i, hvorfor jeg reagerer, som jeg gør, hvorfor jeg har så meget vrede i mig.

- *Mustafa*

Mustafa mener, at KRIS-Danmark i høj grad har bidraget til at få ham i den rigtige retning. Han har fået nogle, han kan tale med, hvis han synes, det hele virker uoverskueligt. Selv efter at Mustafa har afsluttet sit forløb, kommer han dagligt hos KRIS-Danmark for at holde fast i de gode tanker, også når tingene ikke helt arter sig for ham, og hans jobsøgning ikke giver resultat.

KRIS-Danmark er et sted, han kan tage hen, og det giver ham noget at stå op til og et miljø, hvor der ikke er nogen, der forsøger at få ham med på kriminelle aktiviteter igen. Lars, der i dag er 31 år, peger på, at opholdet på KRIS-Danmark og de programmer, han har gennemført, har hjulpet ham til at åbne sig op og ændre de tankemæssige mønstre.

At se, at andre mennesker havde det på nøjagtig samme måde som mig. Det er lige, så det sved-drypper af en. Det var hårdt i starten, det skal gå stille og roligt. Jeg ville gerne se gamle kriminelle på 40, der gerne vil stoppe, det er helt umuligt tænker jeg. Det er meningen, at vi skal droppe de tankemæssige mønstre, det er svært i den alder. Man skal også være modtagelig. Man skal være klar på en change.

- *Lars*

Det har også for Per, der har en lang kriminel karriere og er dømt for alt fra vold, stoffer og afpresning til økonomisk kriminalitet, været svært at skulle sidde i rundkreds med andre og åbne sig op. Men forløbet har i høj grad hjulpet ham med at tænke anderledes end tidligere.

Jeg tænker i konsekvenser (...) hvis jeg tænker konsekvenser på mine handlinger, så går det godt. Hvis man vælger det kognitive, så er der nogen, der vil noget andet. Det er godt, og det vil helt sikkert hjælpe nogen (...) Underviserne er super gode, de aflæser en som en bodyscanner.

- Per

Per fortæller, at han selv kan mærke en stor forskel i sit eget reaktionsmønster, hvor han har langt mere kontrol over sit temperament. Hans kone og hendes datter har også fortalt, at de synes, han har ændret adfærd markant. Han er ikke længere så opfarende og hidsig, samtidig med at han er blevet bedre til at snakke om følelser.

KRIS-Danmark lægger stor vægt på, at deltagerne skal overholde en række regler, og de går ikke på kompromis med disse regler. For eksempel er stof-friheden og dermed urinprøverne vigtige, men også at deltagerne møder op som aftalt og gør en indsats. Konsekvensen af ikke at overholde disse aftaler er hård og sanktionsmuligheden effektiv: Man bliver sendt tilbage, hvor man kom fra, og må så afsone den resterende tid i fængsel.

Man skal bare aflevere pisprøve hver mandag, ellers er der kun de krav, man selv sætter. Man får en håndsækning her, hvis man ikke kan efterleve det, køre ordentlig i bil, ikke tage narko osv. Det er små krav, som normale mennesker ikke ser som krav. Konsekvenserne er hårde, hvis man ikke lever op til det. Man ryger tilbage til fængslet.

- Kim

KRIS-Danmark har for nogle af de tidligere kriminelle været en hjælp til at skifte både miljø og tankegang. De to ting fremmer her hinanden, fordi det er et krav, at man bor i et KRIS-Danmark bo-fællesskab.

Medmindre man vælger at komme her [KRIS-Danmark] og slippe vennelænget, hvor man kommer fra, så er det svært. Der er kun en vej at gøre det på. Når jeg kigger på dem, der arbejder her, de er kommet videre og er kommet ud af misbrug og har bil, børn, kone. De lærer fra sig, og man kan se, de har det godt og hviler i sig selv. Jeg tænker, at hvis han kan, så kan jeg også. For han har været længere nede end mig (...) Der er nogle, der har været der og holdt af en og trukket i en for ikke at gøre de dumme ting. De sunde relationer, dem har jeg ladet være i mit liv.

- Mustafa

Som Mustafa fortæller, er nogle af medarbejderne, ud over at være en enorm støtte og hjælp, ansatte, der selv har kæmpet sig ud af stoffer og kriminalitet, og derfor er de et forbillede og bevis på, at det kan lade sig gøre.

Kim har været så glad for forløbet og mener, det har haft så stor betydning for hans liv i dag, at det skal være obligatorisk for alle at gennemføre et kognitivt forløb. Han mener, alle kan rykkes gennem det kognitive – eller at det i hvert fald er forsøget værd.

Det her skulle være et lovkrav, at man bliver sendt ud i det her. Det giver dig en chance for, at du kan komme videre. Det rykker nogle tanker i hovedet på dig. Det er op til dig selv, og det, synes jeg, virker. Jeg har snakket med andre, hvor de har siddet i fængsel tre år og ikke har noget at komme ud til. De står og skal med bussen med deres tasker, men de har ingen lejlighed, kæreste ingen ting at komme hjem til. Her hjælper de [KRIS-Danmark] med kontakten osv.

- Kim

De, der har gennemgået et forløb hos KRIS-Danmark, fortæller, at de ønsker, at det skal udbredes langt mere, og at kendskabet blandt ansatte og indsatte i fængslet skal øges, sådan at flere, der er motiverede for den kognitive vej, har mulighed for at vælge det til.

Selvrespekt og arbejde

De tidligere kriminelle, vi har snakket med, er ærekære og stolte mennesker. De ser ikke sig selv som tilhørende bunden af samfundet og uden penge eller respekt. Det er som tidligere nævnt vigtigt for dem at være nogen eller noget. Derfor er et arbejde for mange en vigtig brik på vejen ud af kriminalitet. Et reelt job tillægges stor værdi i livshistorierne i forhold til at komme ud af kriminalitet. De interviewede har fundet deres job på forskellig vis, og heriblandt har vi interviewet flere, som har fået hjælp af projektet High:five, der arbejder for at sikre samarbejde mellem virksomheder og unge, der har været eller er på kanten af loven. High:five er startet af Det Nationale Netværk af Virksomhedsledere og har til formål at hjælpe private og offentlige virksomheder med at skabe job eller uddannelsespladser til unge, der ellers er i fare for at blive marginaliseret på grund af kriminalitet. Hermed er projektet også et forsøg på at ændre virksomheders holdning til straffettesten og give unge en ny chance i samfundet.

For mange af de tidligere kriminelle har det at få en meningsfuld hverdag betydet meget i forhold til at komme ud af kriminalitet. Her er det at have et arbejde særligt vigtigt for dem. Flere beretter, at det ofte er gået godt i perioder, hvor de var i arbejde, men har de mistet deres job, er de hurtigt faldet tilbage igen. At få lov til at tage en uddannelse som en del af sin straf eller at kunne varetage et arbejde, hvis man fx afsoner på en pension, har derfor stor indflydelse på deres evne og vilje til at komme ud af kriminalitet.

Det er mit arbejde, der har gjort, at jeg er begyndt at opføre mig ordentligt. (...) Når man fester med vennerne, så siger jeg nej til narko. Det er svært i starten, men stille og roligt får man en normal hverdag, og det er rart med en normal hverdag.
- *Kim*

Værdighed er centralt, fordi de tidligere kriminelles stolthed byder dem ikke at gøre hvad som helst. For eksempel vil de helst ikke arbejde i løntilskud eller uden at få penge for det, fordi de ser lønnen som arbejdsgiverens anerkendelse. De vil arbejde på samme vilkår som andre ansatte og have samme løn for det.

Pensionernes styrke er, at de giver mulighed for, at man samtidig kan have en læreplads, tage uddannelse eller passe et rigtigt arbejde. Det tillægges meget stor betydning, fordi de dømte mærker, at de kan noget og kan indgå i samfundet som alle andre. De har brug for den anerkendelse, som et rigtigt job giver.

Jeg kan være ude hver dag og få en læreplads, vidste fra starten af, at fængslerne ikke kan hjælpe mig, men det kan pensionerne. Jeg gider ikke arbejde for ingenting – i realiteten kan de heller ikke tvinge dig til at arbejde, men så får du kun dine kostpenge, og så skal man til at rulle folk ... Det er noget helt andet her – kan slet ikke sammenlignes med fængslet, det er bare et godt sted, det er det bedste sted, jeg har været.
- *Andreas*

De tidligere kriminelle får ofte hjælp til at finde et job. Det kan som nævnt være gennem High:five, men det kan også være deres sagsbehandler, der gør en ekstra indsats, eller den pension, de er flyttet ind

på, som hjælper dem ind i det nye job. Endelig kan det også være personligt netværk.

Jeg har altid gerne villet arbejde, men har aldrig fået chancen, og så bliver man mere ligeglad med det, så mister man lysten. Der sker ikke noget, der er ikke nogen, der kommer og hjælper – så der må de godt vågne op.
- *Adam*

For flere af de tidligere kriminelle er frygten for at miste deres job stort. Det var ofte også det, som de tidligere ærgrede sig mest over, når de igen kom tilbage i fængsel.

Jeg er ikke bange for, at jeg kommer ind og sidde, men mere, hvad der sker. Hvis jeg bliver taget, så mister jeg arbejde og sådan noget.
- *Danny*

Brian fortæller, at han i et åbent fængsel kom i isolation, fordi han blev taget med stoffer efter orlov fra fængslet. Det værste ved straffen var ikke isolationen, men at han mistede sit job på en arbejdsplads, hvor de kendte til hans tidligere kriminalitet, og som ellers havde givet ham lang snor.

Jeg synes faktisk, det var lidt voldsomt. Det værste var, at de forbød mig at komme på arbejde, så der blev jeg fyret. De havde først set gennem fingre med, at jeg var varetægtsfængslet, men så skete det, og så mistede jeg det. Det var det værste, hvor jeg tænkte, ville hellere have mere tid i isolation og ikke miste arbejde – så stod man og skulle lave endnu flere penge for kriminelle.
- *Brian*

Arbejdet er i høj grad en vej til at være en del af samfundet, man betaler skat og er 'normal', som flere af dem siger. Lars lægger meget vægt på, at han er først nu er begyndt at se sig selv som en del af samfundet – han er nu blevet parat til at stemme ved næste folketingsvalg.

Jeg føler, at jeg er en del af samfundet, nu mangler jeg bare at stemme. Jeg har forsøgt at tænke, hvad jeg skulle stemme på, sætte mig ind i det. Jeg burde stemme rødt på grund af min baggrund, men hvis jeg starter virksomhed selv, skulle jeg stemme blåt.
- Lars

Uddannelse har stort set samme effekt som at have et job. Her kan man ligeledes opleve, at man er nogen, og man er god til noget uden at være kriminel. Man er fx gymnasieelev eller i lære som elektriker eller bygningsmaler. Det gør også, at det bliver mere oplagt at se en ikke-kriminel fremtid for sig. Det bliver muligt at forestille sig livet med et job som elektriker eller maler. Brian, der har en uddannelse som maskinarbejder, har efter sin ankomst til en pension fået mod på at fortsætte på skolebænken med en tillægsuddannelse. Han blev i fængslet opmærksom på, at han var god til matematik, og det gav ham fornyet energi til at læse videre.

Det er rigtig dejligt – kom her [på pensionen] sidst i maj, nu er jeg så i gang med uddannelse, så tiden er fløjet af sted, så har fået vendt det om. Kan godt forstå, politiet har været trætte af mig, så har prøvet på at forstå dem og har prøvet at få det her vendt til noget bedre. Er gået i gang med at læse matematik og er i gang med kursus til maskinmester, så har prøvet at få noget konstruktivt

ud af det (...) Man kan vende det her – nu gik jeg pludselig meget op i det med rockere, og nu har jeg fået noget andet, bliver udfordret mentalt og er blevet ældre og har også min datter, vil gerne være en ordentlig far.

- Brian

For Brian giver uddannelsen ham noget at gå op i på samme måde, som han tidligere gik op i at være kriminel. Han har fundet noget, han er god til, og netop denne følelse er ifølge de tidligere kriminelle vigtig for, at man kan komme videre og ud af kriminalitet.

De tidligere kriminelle understreger igen og igen, at det er vigtigt, at man har noget at lave, når man bliver løsladt. Jonathan fortæller, at det var en stor hjælp, da han med hjælp fra High:five fik sit job tilbage, selvom han havde siddet inde. Dermed kunne han med det samme efter løsladelsen skabe sig en hverdag, der havde andet indhold end kriminalitet.

Ud over at sælge har jeg ikke lavet kriminalitet, det bare at få mit arbejde igen og sørge for jeg har noget at lave, det betyder meget. Det gik stærkt, efter jeg blev løsladt, det var rart at komme i gang igen, sover ikke godt, hvis jeg sidder stille.

- Jonathan

I den forbindelse er straffeattesten også en barriere for at få et job. Flere af de tidligere kriminelle mener selv, at en arbejdsgiver vil foretrække en medarbejder med en ren straffeattest. Set i det lys kan deres forestillinger om straffeattestens betydning bidrage til at føre dem tilbage til det kriminelle, da de tror, de ikke kan få job.

Straffeattest – det er en kæmpe forhindring, og det er demotiverende. Der burde være en ordning om, at man kunne søge om at få den slettet – når jeg søger jobs, har jeg en kæmpe bagdel, og det er en hæmsko, det er en måde at holde mig fra at komme videre – for jeg ved på forhånd, at hvis han beder om min straffeattest, så får jeg ikke det job. Til tider er det lige meget.

- *Daniel*

Det er dog ikke alle med en plettet straffeattest, der ser dommene som en hindring. Mange af de tidligere kriminelle søger ind i håndværksbranchen, og her mener de ikke, at der kigges skævt til en plettet straffeattest. I denne sammenhæng er initiativer, der arbejder på at styrke forholdet mellem arbejdspladser og tidligere kriminelle, særligt vigtige.

Den kriminelle fristelse

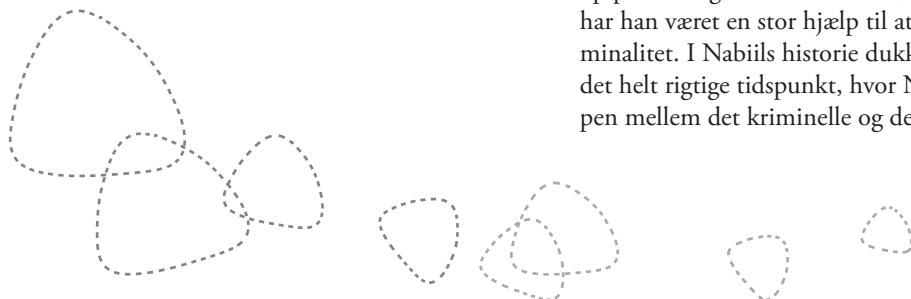
Flere af dem, der har haft en lang kriminel karriere, fortæller, at selvom de helt sikkert mener, de er ude af kriminalitet, kan der stadig være fristelser fra den kriminelle verden. For dem, der har været vant til at have masser af penge, virker det almindelige liv lidt farveløst. Lukas fortæller i flere omgange, at han har en følelse af, at han er gået fra at være direktør til flaskedreng.

John fortæller om, hvor let det ville være for ham at vende tilbage, selvom hans drøm er at klare sig godt på det etablerede samfunds præmisser.

Jeg har et godt liv nu, arbejde, søn, lejlighed – smide det væk for at lave noget, det er dumt? (...) Mit liv er så godt. Jeg ved, hvordan jeg kan lave penge; det er så nemt. Og man ved, når man hører mit navn på gaden, hvem jeg er. Finder det betrygende, for det er så let at trykke på en aftrækker, det kræver jo ikke nogen hjerne, det er så let som ingenting at vende tilbage. Jeg udfordrer mig selv ved at sige, at det er for let, jeg vil stå i jakkesæt med ærlige penge.

- *John*

De tidligere kriminelle er bevidste om denne mulighed for at kunne gå tilbage. Eksempelvis fortæller Nabiil om, hvordan han mødte Kasper, som er en kommunal mentor, der arbejder i et belastet boligområde. Kasper har hjulpet Nabiil ved at følge op på ham og være der for ham, og ifølge Nabiil har han været en stor hjælp til at komme ud af kriminalitet. I Nabiils historie dukkede Kasper op på det helt rigtige tidspunkt, hvor Nabiil stod på vippen mellem det kriminelle og det ikke-kriminelle.

På seks måneder kunne jeg ved salg af stoffer få penge til at betale min gæld. Jeg var meget tæt på at gøre det – at begynde med at sælge stoffer. Så mødte jeg Kasper fra A-holdet.

- *Nabiil*

Nogle af de tidligere kriminelles historier giver indtryk af, at de ikke skal have mange nederlag i den ikke-kriminelle verden, før ønsket om anerkendelse og en anden livsstil kunne få dem til at kigge i retning af de hurtige penge og den korte vej til prestige.

Det skal dog understreges, at de fleste er meget afklarede om, at det ikke er den vej, de skal nu. For eksempel Brian, der har søgt gældssanering, fordi han er i en vanskelig situation med mange former for gæld.

Jeg får måske en revurdering nu og kan ikke overskue det, hvis jeg ikke får den, for jeg skal kunne hente min datter, og skylder mange penge nu, 350.000 plus 70.000 i børnepenge og 25.000 i lån, og alle vil have lidt, så det er mange penge, og det kan jeg ikke på en SU, så det er jeg frustreret over nu. Det er blevet trukket ud, fordi min sagsbehandler har haft ferie, de har en behandlingstid på tre måneder (...), så den er gået noget over tid, og det gør mig nervøs, for hvis jeg ikke kan se hende [datteren] og kan få det til at hænge sammen, så bliver det hele lidt sort.

- *Brian*

Alligevel forestiller han sig ikke, at han vender tilbage til kriminaliteten.

Nej, det kunne jeg ikke – hvad der kommer let, går let. Hvis man kommer til at færdes i det der, så havner man selv i stoffer, hvis man sælger dem. Det er ikke den vej, jeg skal betale det af på.

- *Brian*

Veje ud af kriminalitet

Det, der er svært, og som kan gå galt på vejen ud af kriminalitet, er, at de tidligere kriminelle fristes af det, de kender. Kravene og normerne er mange i det ikke-kriminelle samfund, og det er ikke let at leve op til, når mange regler og spilleregler er fremmede. Dem skal de tidligere kriminelle først lære og blive fortrolige med. Mangel på penge kombineret med gæld fra fx sagsomkostninger, børnepenge etc. kan få det kriminelle liv til at virke attraktivt igen.

Som det fremgår, er der mange veje ud af kriminaliteten. Oftest er det ikke en vej, som de tidligere kriminelle fandt alene. De fik hjælp og støtte på vejen fra flere sider. Hjælpen er kommet fra mange forskellige sider: familie, behandlere, ungdomspensioner, arbejdsgivere, jobprojekter osv.

Det betyder meget for de tidligere kriminelle at være nogen eller noget i det normale liv. De vil gerne leve et ikke-kriminelt liv, men ikke fuldstændig uden anerkendelse og penge. Derfor er det vigtigt for dem at komme i gang med en uddannelse eller få et job. Og det skal de ofte have hjælp til. De ved ikke, hvordan man gør.

Løsladelsen efter et fængselsophold er potentielt starten på noget nyt, men i praksis vender de kriminelle ofte tilbage til samme omgangskreds, samme livsform og samme problemer. Flere af de tidligere kriminelle fremhæver løsladelsen som et punkt, hvor der er brug for støtte. De tidligere kriminelle, som møder livet uden for fængslet gennem en ungdomspension og en gradvis normalisering af hverdagen, har oplevet, at de har fået en ny mulighed for at forlade deres miljø og vanlige roller til fordel for et almindeligt liv med venner, bekendte, madlavning, uddannelse, arbejde osv.

7 HVAD VIRKER?

Det lykkedes

De interviewede tidligere kriminelle har lagt kriminaliteten bag sig. Historierne vidner om, at det har været og er krævende og har haft mange forskellige afsæt.

Samlet set peger undersøgelsen på, at i det øjeblik, hvor de kriminelle er motiveret for at skifte spor og forlade kriminaliteten, er der brug for støtte på den svære vej ind på et nyt spor. De 20 tidligere kriminelle har lagt kriminaliteten bag sig, fordi de var motiverede for det, og fordi der har været tilbud om intensiv hjælp til bolig, job, bekæmpelse af misbrug, mentorer og nye sociale fællesskaber.

Analysen peger på nogle centrale temaer i de tidligere kriminelle egne historier og forståelse af motiverende faktorer. Temaerne peger både på, hvad det er, der har virket, og hvad det er, de tidligere kriminelle efterlyser. Disse perspektiver er yderligere blevet kvalificeret på en workshop med praktikere og eksperter på området.

Social kontrol

Mange tidligere kriminelle oplever, at de er blevet ladt i stikken i barndommen og har fået alt for lang snor. De oplever, at hverken de nære relationer eller institutionerne har gjort nok for at holde styr på deres gøren og laden. De oplever, at der ikke var nogen, der greb ind, men at de fik lov til at skubbe grænserne. De efterlyser på forskellige måder stærkere og mere forpligtende social kontrol navnlig i barndommen og de tidlige ungdomsår. Vi hører også et gennemgående ønske om, at der stilles krav, og at de møder konsekvens.

Ved workshopen blev der yderligere gjort opmærksom på, at der skal være særlige støtteordninger til svage familier, så man bliver opmærksomme på dem og kan gribe ind.

Beskæftigelse

Når kriminelle er på vej ind i det ikke-kriminelle samfund, er det vigtigt, at de får en rolle og noget meningsfuldt at foretage sig. Det giver job, uddannelsesforløb og fritidsinteresser. Beskæftigelsen handler om at have noget at foretage sig, så man ikke keder sig, men i endnu højere grad om, at med en beskæftigelse følger en respektabel identitet.

Anerkendelse og respekt er helt centralt for de tidligere kriminelle. De kan ikke se sig selv uden en ny position, og det kan beskæftigelsen give. De tidligere kriminelle vil nødigt arbejde gratis. De ser lønnen som et direkte udtryk for anerkendelse.

Samtidig har de ofte været vant til at have gode økonomiske ressourcer til rådighed, og hvis de forsvinder med kriminaliteten, er det fristende at søge tilbage. Beskæftigelse, løn og anerkendelse er vigtigt for opbygningen af en ny identitet.

På workshoppen understregedes vigtigheden af, at de tidligere kriminelle er jobparate, når de kommer ud af fængslet. De indsatte skal som en del af afsoningen og udslusningen lære at begå sig i livet i frihed. Dette gælder både basale sociale færdigheder og færdigheder som at læse, regne og kunne bruge en computer.

Vejvisere

Ingen kan vende en kriminel løbebane helt på egen hånd. Mange har fået uvurderlig hjælp af mentorer og støttepersoner fra organisationer, institutioner og det civile samfund. Det handler om at få et skub i den rigtige retning, og det handler om, at der er nogen, der kan hjælpe med at holde dem på sporet.

Hjælpen kan komme fra kærester og familie, der ikke er en del af det kriminelle miljø, og som kan træde til. Det kan være stærke mentorer eller rollemodeller, som viser de unge, at en tilværelse uden kriminalitet er mulig og opnåelig. En vigtig rolle for mentorer er også at kunne hjælpe med praktiske ting. Det kan være støtte til jobansøgninger, at udfylde blanketter eller at forstå et brev fra kommunen. Det viser sig ofte at være sådanne rækker af mindre ting, der kan opleves uoverkommelige, og som kan give en oplevelse af nederlag.

I workshoppen blev der peget på, at selvom kriminelle på vej ud af kriminalitet ofte selv kun ønsker et job og en bolig, så har flere ofte også brug for hjælp til at blive udredt og afklare diagnoser eller komme på afvænnings. De kan ikke altid selv bede om det, de har brug for. Det foreslås, at kommuner og jobcentre opruster på området og får ansatte, som er specialiseret i at tage fat i netop denne gruppe.

Spille efter reglerne

Kriminel normoverførsel er navnlig en udfordring i fængsler og pensioner, men også alle andre steder. Kriminalitet og kriminelle spilleregler smitter. Derfor virker det at skifte miljø og at være i fængsler eller pensioner, der tilbyder andre spilleregler og rollemodeller end dem, der er forbundet med kriminalitet.

De tidligere kriminelle har brug for at lære sociale spilleregler og normer. Derfor kan miljøer, hvor det er muligt at omgås ikke-kriminelle, være med til at lære de tidligere kriminelle andre måder at være sammen på og andre værdier at orientere sig efter.

På workshoppen blev opmærksomheden også henledt på, hvordan de tidligere kriminelle egentlig ofte drømmer om et helt almindeligt liv med kæreste, job, lejlighed og selvangivelse – de ved bare ikke, hvordan de skal opnå det. Skal motivationen realiseres og fastholdes, er det vigtigt, at de lærer, hvordan man gør, når man ikke er kriminel.

Løsladelse med fortøjning

De tidligere kriminelle har fortalt om en hård kamp, som de har vundet. Det er svært at blive sluppet løs i et samfund, som man ikke er klædt på til at fungere i. Det er et spørgsmål om økonomi, bolig, job, kontakt til stat og kommune og meget mere. I praksis har de ofte ikke andre steder at tage hen efter løsladelsen end der, hvor de kom fra.

En gradvis løsladelse vis pensioner på fængselsvilkår har vist sig at være et relevant tiltag for mange af de tidligere kriminelle, som vi talte med. Her mærker de gradvist friheden igen, og de får styr på hverdagen med praktiske spørgsmål, mens de stadig har personale og beredskab, der kan hjælpe dem, og som er vant til at hjælpe i netop denne situation.

I workshoppen blev det understreget, at det er vigtigt med en plan, der er klar i god tid og følges tæt. Det blev også fremhævet, at uopmærksomhed i forhold til praktiske detaljer kan have stor betydning. Det kan eksempelvis have fatale konsekvenser at blive løsladt en fredag uden nogen form for støtte.

8 OM UNDERSØGELSEN

Livshistorieinterview

Undersøgelsen er kvalitativ, hvor livshistorieinterview med tidligere kriminelle er den vigtigste datakilde. Undersøgelsen er tilrettelagt og gennemført af NIRAS. Lektor Lars Holmberg har bidraget som ekstern ekspert.

NIRAS har gennemført livshistorieinterview med de 20 tidligere kriminelle, hvor vægten har været på deres version af deres egen historie. I interviewene benyttede vi narrative teknikker til at fremme hukommelsen, og vi gik primært kronologisk til livshistorierne med de spring frem og tilbage i tiden, som informanten fandt relevante.

Interviewene bragte de tidligere kriminelle tilbage til det første sted, de kan huske, de boede. Herefter bevægede vi os gennem barndommen, herunder familieforhold, kvarteret, venner, skole og fritid.

Videre satte vi fokus på vejen ind i kriminalitet, fx hvem de lavede de første kriminelle aktiviteter sammen med, og hvordan de oplevede det. Så dykkede vi ned i, hvordan det kriminelle blev oplevet. For nogle var dette en lang fortælling om en kriminel livsstil, mens det for andre handlede om en eller få forbrydelser med store konsekvenser. Her hørte vi også om tiden eller perioderne i fængsel og løsladelsen med tilbagevenden til en hverdag uden for fængslet. Afslutningsvis fokuserede vi på, hvordan deres vej ud af kriminalitet havde været, og hvad der havde været afgørende for, at de fandt denne vej.

Undervejs spurgte vi til, hvilke tiltag – strafferechtslige som pædagogiske – de havde oplevet, og hvordan de havde påvirket dem. Til sidst udfyldte vi et skema sammen med informanterne. Skemaet handlede om faktuelle forhold, fx alder ved første dom, antal domme og for hvad. Det viste sig i

mange interview at være en vej til nye historier og typisk om kriminalitet, de var dømt for, som de ikke i første omgang havde valgt eller husket at tage med i deres livshistorie.

Interviewene foregik et sted, hvor informanterne var vant til at komme, eller i deres eget hjem. I enkelte tilfælde foretrak de tidligere kriminelle at mødes et neutralt sted, fx på en stille cafe. Det gennemgående for alle stederne, hvor vi gennemførte interview, var, at det var et sted, hvor vi kunne sidde uforstyrret i flere timer.

Interviewene var således guidet af en overordnet struktur med få spørgsmål og en del tematiske underpunkter, der var en støtte for interviewerens i forhold til at sikre, at vi kom omkring alle relevante temaer. Fortællingen var således i høj grad styret af

informanterne, som fik den nødvendige tid til selv at finde videre i fortællingen. De vigtige punkter i historien er således det, som de tidligere kriminelle selv tillægger størst betydning.

Interviewene tog 1,5-3,5 time. Efterfølgende var der flere af de tidligere kriminelle, der fortalte, at de synes, det var både hårdt og befriende at få lov til at fortælle hele deres historie og ikke kun det, der handlede om kriminalitet. Andre fremhævede, at de nu havde afleveret deres historie og ønskede, at den skulle bruges til at forebygge, at flere unge gik samme vej, som de selv havde gjort.

Telefoninterview

Vi kontaktede efterfølgende alle 20 informanter for at gennemføre opfølgende telefoninterview, der satte fokus på de fremadrettede tiltag, der var dukket op i løbet af interviewene. Vi tilrettelagde interviewene således, at vi startede med en interviewguide, der tog udgangspunkt i de forslag, som var kommet op på tværs af livshistorieinterviewene. Denne guide udbyggede vi så løbende gennem telefoninterviewene, således at tog forslag fra et interview med til de næste. Telefoninterviewene blev gennemført af samme interviewer, som de havde mødt ved det individuelle livshistorieinterview.

Rekruttering

Rekrutteringen af informanterne til interview foregik gennem organisationer, som brugte deres netværk og relation til tidligere kriminelle til at skabe kontakten. Vi fik hjælp fra Cafe Exit, Pension Skejby, KRIS-Danmark, A-holdet og High:five. Forbindelsen til disse organisationer præger naturligvis også historierne og undersøgelsen.

Idet kontakten blev etableret gennem nogle, som de tidligere kriminelle allerede havde tillid til, blev vi mødt med en positiv attitude og kunne starte ud fra et tillidsfuldt udgangspunkt. I flere tilfælde lånte vi endvidere lokaler hos en af ovenstående og gennemførte interviewet der.

Workshop

Efter alle interview med de tidligere kriminelle foretog vi en samlet analyse og samlede op på de vigtigste resultater. Disse resultater blev bearbejdet i en workshop med repræsentanter fra de organisationer, der har bidraget til rekrutteringen, samt andre eksperter fra både praksis og forskning.

Etik og anonymisering

Vi har anonymiseret alle deltagere, også i de tilfælde hvor de ikke selv mente, det var nødvendigt. Dette skyldes, at det kan være svært for deltagerne at kende de fremtidige konsekvenser af at stå meget åbent frem omkring deres tidligere kriminelle handlinger. I andre tilfælde har anonymiteten netop været det, der sikrede åbenhed, og anonymiteten har været afgørende for flere af informanternes valg om at deltage.

Det er en svær balance, når det på den ene side er i undersøgelsens detaljerighed, at mange af de vigtige pointer ligger, og det også er detaljerne, der er med til at sikre forståelse og indlevelse hos læseren, samtidig med at detaljerne ikke skal bryde med anonymitetsprincipperne.

9 LITTERATUR

Balvig, F. (1982): Ungdomskriminalitet i en forstads-kommune. Det Kriminalpræventive Råd, København

Balvig F. (2006): Den ungdom! Om den stadig mere omsiggribende lovlighed blandt Unge i Danmark. Det Kriminalpræventive Råd

Balvig F. (2011): Lovlydig Ungdom. Det Kriminalpræventive Råd

Bonta, J (2010): Understanding what Works: Lessons for the Nordic Countries. NTFK 2010, 3

Clausen, S. (2007): Samfundstjeneste – virker det? En proces- og effektevaluering af samfundstjenesteordningen i Danmark. Jurist- og Økonomforbundets Forlag, København

Clayton , Cattarello & Johnstone (1996): “The Effectiveness of Drug Abuse Resistance Education (Project DARE): 5-Year Follow-Up Results”, Preventive Medicine 25, s. 307–318

Danske regioner (2011): Statistik for de sikrede institutioner 2010. Danske Regioner

Ennett et al (1994): ”How effective is drug abuse resistance education? A meta-analysis of Project DARE outcome evaluations” American Journal of Public Health, 84, s.1394-1401

Justitsministeriets Forskningskontor (2010): Redegørelse om ungdomssanktioner og ubetingede fængselsstraffe til unge lovovertrædere, 1. januar til 31. december 2009. Justitsministeriet, september 2010

Kiberg, C.: “Unge lod sig ikke skræmme til lovlighed”. Nyt fra Kriminalforsorgen, 1992, 5, s. 6

Lindström, Peter (1999): ”Ungdomar, droger och polisens insatser” Brottsförebyggande rådet, Stockholm, BRÅ-rapport, 1999:1

Littell, Julia H., Popa, M. & Forsythe, B. (2005): Multisystemic Therapy for social, emotional, and behavioral problems in youth aged 10-17. Campbell Systematic Reviews 2005:1

Lipsey, Mark W., Nana A. Landenberger & Sandra J. Wilson (2007): Effects of Cognitive-Behavioral Programs for Criminal Offenders. Campbell Systematic Reviews 2007:6

McDonald, G. M. & Turner, W (2007): Treatment Foster Care for Improving Outcomes in Children and Young People. Campbell Systematic Reviews 2007:9

Petrosino, Petrosino & Buehler: "Scared Straight and Other Juvenile Intervention Programs for Preventing Juvenile Delinquency". Campbell Systematic Reviews 2004:2

Rambøll Management Consulting A/S: Evaluering af De Utrolige År. Delrapport 2: Effekten af programmet. Rambøll, udateret

Rieneck, Knox-Seith & Kousgaard (1970): "Personprædiktion og person-miljø relationer: Orientering om en undersøgelse". København: Militærpsykologisk Tjeneste

Servicestyrelsen: Projektbeskrivelse for Projekt: MultifunC. Servicestyrelsen, September 2009

Servicestyrelsen (2011): Inspirationskatalog om Forældreprogrammer – 18 evidensbaserede indsatser til familiebehandling. Servicestyrelsen

Sorensen, D & Kyvsgaard, B. (2008): Afsoning i hjemmet – En forløbsundersøgelse vedrørende fodlænkeordningen. Justitsministeriets Forskningskontor

Tolan, P., Henry, D., Schoeny, M. & Bass, A. (2008): Mentoring Interventions to Affect Juvenile Delinquency and Associated Problems. Campbell Systematic Reviews 2008: 16

Undervisningsministeriet (2007): Evaluering af Mentorprogrammet. Rambøll Management, Aarhus

Ungdomskommissionen (2009): Indsatsen mod ungdomskriminalitet. Betænkning 1508, Justitsministeriet

Vinther-Larsen, M., Bendtsen, P., Hulvej Jørgensen M., Grønbæk, M. (2008): Evaluering af undervisningsmaterialet Tackling. Sundhedsstyrelsen, København

